

TRT

EĞİTİM DAİRESİ BAŞKANLIĞI

T.C.

MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI

ÖĞRETMEN YETİŞTİRME VE GELİŞTİRME GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

“TÜRKÇEYİ DOĞRU VE ETKİLİ KULLANMA, DİKSİYON VE HİTABET” KURSU DERS NOTLARI

KAYNAK: DERS NOTLARI TRT EĞİTİM DAİRESİNE AİT “SİKERLİK VE TÜRKÇENİN DOĞRU KULLANIMI
KİTABI YAZAR: FÜSUN ÜNSAL HAKAN ŞAHİN” KİTABINDAN ALINMIŞTIR.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

1- SES	
a. Ses Organları ve Ses Organlarının Yapısının Önemi	1
b. Ses Nasıl Oluşur?	1
2- SOLUNUM	3
a. Diyafram	3
b. Soluk Alma Soluk Verme	4
a.Soluk Alma	5
b.Soluk Verme	5
c. Solunum Alıştırmaları	10
3- KONUŞMA	16
a. Ses	17
b. Sesin Nitelikleri	18
c. İyi Bir Konuşma Sesinin Özellikleri	23
d. Ses Kusurları	26
e. Dil, Çene ve Dudaklar	28
4- TÜRKÇENİN SES ÖZELLİKLERİ	30
a. Söyleniş Özellikleri	30
b. Harfler	31
c. Ünlüler (Ses Harfler)	34
a.Ses Uyumları	35
b.Büyük Ünlü Uyumu	35
c. Küçük Ünlü Uyumu	38
d.Kısa ve Uzun Ünlüler	41
e.Ünlü Türemesi	45
f. Ses Kaynaşması	47
g.Geniş Ünlülerin Daralması	49
d. Ünsüzler	53
a.Ünsüz Uyumu	55
b.Ünlü-Ünsüz Uyumu	56
c. Ünsüz Düşmesi	57
d.Çift Ünsüzler	58
e.Ünsüz Değişimi	59
f. Ünsüz Türemesi (İkizleme)	60
e. Ünlülerin Söylenişleri Alıştırmalar/Tekerlemeler	62
f. Tekerlemelerde/ Örneklerde Geçen Bazı Sözcüklerin Anlamlarının Okunuşları	71
g. Ünsüzlerin Söylenişleri Alıştırmalar/Tekerlemeler	78
5- SÖYLENİŞ VE BOĞUMLAMA KURSLARI	
a. Gevşeklik	127
b. Atlama	128
c. Gılama	128

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
d. Değıştirme	129
e. Tutukluk	129
f. Isıklama	130
g. Kekemelik	130
6- VURGU	131
a. Sözcük Vurgusu	133
b. Yabancı Sözcüklerde Vurgu	137
c. Vurgu Çekmeyen Ekler	138
d. Cümle (Tümce) Vurgusu	139
e. Alıştırmalar	141
7- ULAMA	145
a. Tanım	145
b. Ulama ile İlgili Kurallar	147
c. Alıştırmalar	152
8- TONLAMA	154
a. Tonlama	154
9- ANLATIM	160
a. Ussal Anlatım	160
b. Duygusal Anlatım	161
10- KONUŞMA HIZI	166
a. Hece Uzunluğu	166
b. Susku (Duraklama)	167
11- YERLEŞİK YANLIŞLAR	169

1) SES

Ses konuşmanın en önemli unsurlarının başında gelir. İyi bir ses elbette tanrı vergisidir. Bir spikerin veya sunucunun öncelikle radyo ve televizyonda konuşmaya uygun olan yani mikrofonik bir sese sahip olması gerekir. Bir spiker, herkesten farklı olarak daha iyi, pürüzsüz ve işlenmeye uygun bir sese sahip olmalıdır. Sesin işlenebilmesi, geliştirilebilmesi için, o sese gerekli olan özelliklerin yakalanmış, görülmüş olması yeterlidir. İlk aşamada bu özellikleri taşıyan yani hamuru iyi, spikerliğe uygun bir ses, eğitim süresi içinde şekillendirilecek (doğru nefes alma, söyleyiş, boğumlama, tonlama, vurgulamalarla birlikte sesin eğitimi, gelişmesi; diksiyon), kişide var olan yetenekle harmanlanacak, sunum yapmaya hazır hale gelecektir. Asıl gelişim ise bundan sonra başlayacaktır. İyi bir eğitim, kişinin yalnızca sesini geliştirmesiyle kalmaz, aynı zamanda kişinin özgüveninin artmasını da sağlar. Bu saydıklarımızla beraber gelen ve sonrasında devam edecek olan yoğun ve uzun süreli uygulamalar, sesin, iyi bir spiker sesine dönüşmesi için vazgeçilmezdir.

Ses Organları ve Ses Organlarının Yapısının Önemi

Doğuştan kazandığımız refleks hareketlerden olan solunum, sağlıklı kişiler açısından üzerinde pek durulmayan olağan bir durumdur. Nasıl nefes aldığımızı, dakikada kaç kez soluk alıp verdiğimizizi düşünmeyiz bile... İnsan yaşamı için en önemli gereksinimlerden biri olan hava ve dolayısıyla solunum, aslında bir dili doğru ve güzel konuşabilmenin de ön koşuludur. Soluk alamazsak konuşamayız da. Çünkü ses, akciğerlerden gelen havanın ses yolunda meydana getirdiği titreşimler sonucu oluşur. Bu noktada akıllara hemen "Nasıl olsa soluk alıp verebiliyoruz, dolayısıyla da ses çıkarabiliyoruz, o halde konuşma sırasında bu konu niye çok önemli?" sorusu gelir. Cevap, **doğru solunum** sözcüklerinde gizlidir. Doğru soluk alıp vermeyi bilmeyen kişiler doğru ve güzel konuşamazlar. Soluksuz kalırlar, harfleri yerinden çıkaramadıkları için de konuşmaları anlaşılmaz olur. Hırıltılı, soluk soluğa ve öksürükle kesilen bir konuşmanın kulağa hoş geleceğini kimse savunamaz.

İnsanlar akciğer solunum sistemine sahiptir. Her soluk alışımızda karbondioksit verir, oksijen ve diğer bazı gazlardan oluşan havayı ciğerlerimize doldururuz. Solunum sistemimiz bir kanal şeklindedir. Burun, ağız, yutak, soluk borusu, bronşlar, akciğerler, diyafram ve göğüs kaslarından oluşan bu sistemde; burun ve ağızdan giren hava, akciğerlerde bulunan hava keselerine (alveol) kadar ulaştırılır, oradan da kana geçer. Kandaki karbondioksit ise hava keselerinden başlayan bir yol izleyerek ağız ve burundan dışarıya atılır.

Soluduğumuz havanın içinde %21 oksijen, %78 azot ve %1 oranında diğer gazlar bulunmaktadır. Bilinenin aksine her defasında, aldığımız oksijenin çok az kısmını (%5-6) kullanırız.

Solunumun normal şartlar altında ve sağlıklı bünyelerde kendiliğinden geliştirilmiş bir hareket olduğunu biliyoruz. Bebekler dakikada 30-40 kez soluk alırken bu sayı giderek azalır, çocuklarda 20-30'a yetişkinlerde ise 15-20'ye kadar düşer. Sağlıklı bir insanda solunumun kolaylıkla, sessiz ve ağrısız yapılması gerekir.

Konuşma sırasında doğru solunum yapabilmek için şu üç nokta unutulmamalıdır:

- Akciğerlerde yeterince hava biriktirmek
- Bu havayı kullanırken ekonomik davranmak
- Sesleri çıkarırken (konuşurken) rahat olmak.

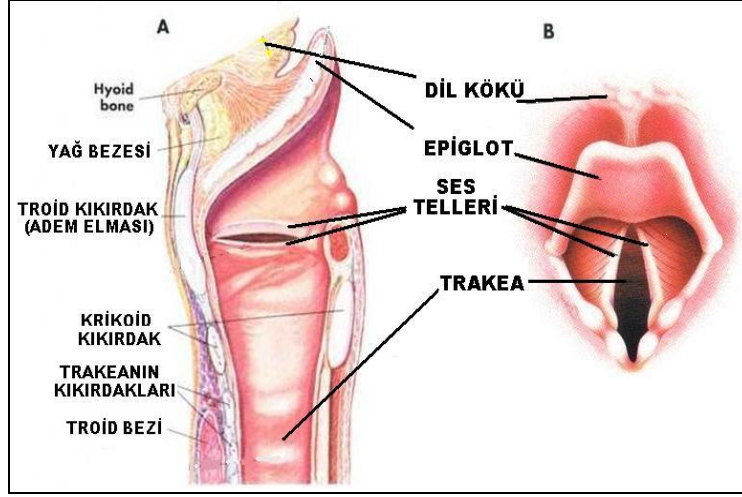
Soluk soluğa kalmadan, pürüzsüz ve hırıltısız bir sesle konuşabilmenin püf noktalarından birini, bilinçli (doğru) solunum yapabilmek oluşturur. Soluk almayı, bu soluğu gereğince akciğerlerimizde tutabilmeyi ve konuşurken doğru soluk verebilmeyi öğrenmek, konuşma eğitimine başlarken ilk konumuz olacaktır. Soluk alıp vermeyi bilinçli yapabilenler, ses eğitimleri sırasında ve seslerini kullanırken daha az güçlük çekecekler, özellikle mikrofon karşısında çok rahat edeceklerdir.

Ses çıkarmamızı yani konuşmamızı sağlayan organlarımız, karın boşluğundan burun ve dudaklarımıza kadar uzanır; değişmez bir sıralama ile çalışırlar. Bu organlar: Diyafram, akciğerler, gırtlak, ses kırımları, burun, geniz, damak, diş etleri, dişler ve dudaklardır. Sesin oluşumu sırasında solunuma karın kasları da yardımcı olur. Bir spiker ya da sunucunun ses organlarının sağlıklı ve düzgün çalışıyor olması gerekir. Dudak yarıklığı, dil peltekliği, damak yarıklığı, geniz eti, dişlerin eksikliği ya da takma diş hatta bu organların hareketlerini sağlayan sinirlerdeki yetersizlik, güzel ve sağlıklı bir sesin oluşmasını önler. En ideali, sağlıklı bir ses için sağlıklı bir yaşam, sağlıklı bir bedendir. Sigara içmek, çok soğuk ya da sıcak içecekler, sağlıklı bir ses için sakıncalıdır.

Ses Nasıl Oluşur?

Ses, soluk verme aşamasında akciğerlerden gelen havanın gırtlakta bulunan ses tellerine çarpması, onları titretilmesi ve bu titreşimlerin de, tınılayıcı boşluklarda büyümesi ile oluşur.

Soluk verme aşamasında dışarıya bırakılan hava gırtlaktan geçerken soluk borusu açıksa, serbestçe çıkar ve ses meydana gelmez. Ses, soluk yolunun kenarında duran ses tellerinin titreşmesi ile oluşur. Ses telleri hareketli organlardır, birbirine doğru yaklaşıp ayrılırlar. Soluk alıp verirken yanlara doğru açılan ses telleri, konuşma sırasında birbirine yaklaşır. Bu yaklaşma sırasında ses telleri gerilir ve havanın çarpmasıyla titrer. Soluk borusunun üst bölümünde bulunan ve kıkırdak dokudan oluşan gırtlakın içinde yer alan ses telleri aslında geriden ileriye doğru yatay vaziyette duran sert kas kıvrımlarıdır. İnsanlarda iki tanesi sağda, iki tanesi de solda olmak üzere dört ses teli bulunur.

SES TELLERİ

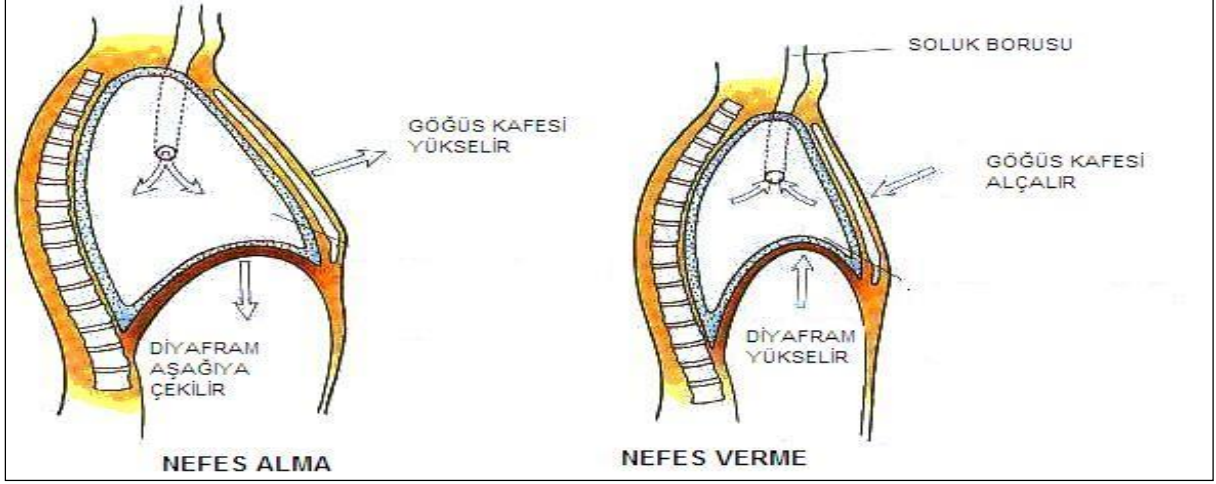
Her iki yandaki bu dört ses telinden dışarıya doğru olanları ses çıkarmada herhangi bir işlev üstlenmediklerinden bunlara “yalancı ses telleri” denir. Yani sesi oluşturan teller iki tanedir ve tıpkı bir kemanın telleri gibi iş görürler. Ama sadece ses tellerinin titreşmesi sesin oluşumu için yeterli değildir. Titreşim tınılayıcı boşluklarda büyüdüktan sonra “ses”e dönüşür, yoksa gırtlaktan gürültü niteliğinde hafif bir titreşim çıkar. Bunu “ses”e (selen) dönüştürebilen asıl tınılayıcılar ise ağız ve burun boşluğunda bulunur. Burun boşluğunun görevini yapamaması (eğri burun kemikleri) veya ağız boşluğuna gereken hareketlerin yaptırılmaması (ağzımızı yeterince açmadan konuşmaya çalışmak gibi), sesin kalitesini bozar. Ses tellerinin sağlığı ve doğru pozisyonda olmaları ile yeterli miktarda soluk vererek titreştirilmeleri sesin kalitesini artırır. Doğru yerden konuşabilmek, sesimizi yerine oturtabilmek için de soluk alıp-verme işlemini düzgün yapabilmeli, ses tellerimizi yeterince hava ile titreştirmeyi öğrenmeliyiz.

2) SOLUNUM

DİYAFRAM:

Normal şartlar altında, insanlar neredeyse kusursuz denebilecek fiziksel özelliklerle doğarlar. Vücudumuzu oluşturan organlar eğer biz onları kötü kullanıp bozmazsak(!), hatasız birer biyolojik makine olarak uyum içinde çalışırlar. Soluk alıp-vermemizi sağlayan solunum sistemimiz de bu kusursuz düzeneklerdendir. Dünyaya geldiğinde ciğerlerine ilk defa hava dolduran bir bebeğin çığlığını hatırlayın. “**Diyafram Kası**”nı yüksek kapasitede kullanabildiğinden, bu bebek insan kulağının dayanamayacağı şiddette ses çıkarabilir. Daha sonra yıllar ilerledikçe yanlış kullanmak ya da hiç kullanmamak nedeniyle zayıflayan diyafram kası, başlangıçtaki kusursuzluğundan uzaklaşarak özelliğini kaybeder, körleşir. Çünkü hemen hiç kimse doğuştan getirilen bu yeteneği kaybetmemek ve geliştirmek konusunda eğitilmez.

Küçük yaşlardan itibaren şan dersleri almaya başlayan dolayısıyla da doğru soluk alma ve diyaframı kullanma becerilerini öğrenenler ise şanslı kesimi oluştururlar.

DİYAFRAM KASI VE SOLUK ALIP-VERME

Aslında bizim “**doğru solunum**”dan kastımız da, zaman içinde çeşitli nedenlerle kaybetmeye başladığımız ve ancak rastgele gelişip devam edebilen bu yeteneği (diyafram kasını kullanarak soluk alma yeteneğini) birtakım çalışmalarla yeniden kazanabilmektir.

Peki, **diyafram** nedir?

Diyafram, göğüs boşluğunu karın boşluğundan ayıran kasa verilen addır. Bu özelliğinden ötürü “**karın kası**” olarak da adlandırılır. Kas-kiriş karışımı bir organ olan diyafram, göğüs kafesine bağlıdır. Solunumda önemli bir yeri vardır. Diyafram, soluk aldığımızda kasılır ve düzleşir, göğüs boşluğunun hacmi artar, iç basınç düşer ve akciğerlere hava dolar. Soluk verdiğimizde ise gevşer ve kubbeleşir. Göğüs boşluğunun hacmi azalır, iç basınç artar ve karbondioksit dışa verilir.

Diyafram gerçek anlamda kullanılabildiğinde, karın boşluğu mümkün olan en alt bölgeden genişletilerek, akciğerlerin normal şartlarda kullanılmayan bölgeleri de devreye sokulur ve akciğerlerin yukarıya doğru değil aşağıya doğru genişlemesi sağlanır. Diyaframı kullanarak soluk alma sırasında omurga kasları ile boyun kasları da diyaframa yardımcı olurlar. Böylelikle bir soluk almada 500-700 cc yerine 2500-3000 cc havayı içimize çekmiş oluruz ki, bu da akciğerlerin alabileceği en yüksek hava miktarıdır.

SOLUK ALMA ve SOLUK VERME

Solunum, soluk alma ve soluk verme olarak iki aşamada gerçekleşir. Bu aşamaların ana işlevi, yaşamı sürdürebilmek için gerekli havayı alıp, karbondioksiti dışarıya vermek, ikinci

işlevi ise konuşmayı sağlamaktır. Gerek soluk alırken gerekse verirken önerilere dikkat edilir, belirtilen alıştırmalar bir program çerçevesinde aksatmadan uygulanırsa ses organları rahat çalışacak, konuşmaya ve sese olumlu katkılar sağlanmış olacaktır. Günlük yaşantı da dâhil, konuşma eyleminin gerçekleştiği her ortamda ideal olan, kusursuz bir diksiyona sahip olmaksa, soluğun gerekli biçimde alınıp verilmesi çok önemlidir. Özellikle konuşma sanatını “iş” edinenlerin solunum alışkanlıklarını doğru biçimde geliştirmeleri zorunludur.

Suluk Alma:

Akciğerle havanın çekilmesi işlemidir. Soluk almak, sağlıklı insanlar için kolay bir iş gibi görülür. Reflekse dayalı bir eylem olduğundan nasıl soluk aldığımızı, soluk alırken yanlış hareket edip etmediğimizi düşünmeyiz bile. Soluk almadan hayatta kalamayacağımız gibi, doğru soluk almazsak önemli sağlık sorunları ile de (kalp krizi riski, astım, tansiyon bozukluğu, ani sancılar, hatta kanser) karşılaşabiliriz. Konunun bu aşamada bizi ilgilendiren yanı ise doğru soluk alma (ve verme) eyleminin konuşmaya olan etkisidir. Tekrar edelim: doğru solunum olmadan düzgün ve güzel konuşmayı başaramayız.

Doğru soluk alabilmenin Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization / WHO) standartları şöyledir:

- Ciğerleri dakikada 4 ile 6 litre arasında hava ile doldurmak.
- Soluk alıp verirken göğüs yerine diyaframı hareket ettirmek. (Çünkü diyaframın kullanılması akciğerlere daha yavaş ama her seferinde daha fazla hava girişi sağlar)
- Soluk almayı ağız yerine burundan yapmak.

Suluk alma eylemi solunumun ilk aşaması olup, akciğerlere belli ölçüde hava girmesini sağlar. Soluk alırken dikkat edilmesi gereken bazı kurallar ise şöyledir:

Suluk;

- Derin
- Sık
- Çabuk
- Düzenli
- Sinirlenmeden
- Gürültüsüz alınmalıdır.

Gürültülü soluk almak bir kusurdur. Konuşma sırasında dinleyenleri rahatsız eder, hele mikrofon karşısında bu ses çok daha belirginleşir. Bu kusurun önüne geçilmezse doğru ve güzel konuşma adına başarısızlık kaçınılmazdır.

Doğal solunumda ağız hep kapalı tutulmalı ve mutlaka burundan soluk almaya çaba harcanmalıdır. Burundan soluk alındığında akciğerlere giren hava ısınır ve temizlenir. Burun içindeki kıvrımlar ve küçük kıllar bu sırada bir süzgeç görevi yerine getirirler. Zaten, ağızdan soluk alanların çoğunda burun yollarında bir aksaklık var demektir. Bu gibi durumlarda küçük bir ameliyatla burundan soluk almayı zorlaştıran aksaklık giderilebilir. Her şeye rağmen, konuşurken bazen ağızdan soluk almayı gerektiren durumlarla da karşılaşabiliriz. Öyle bir an gelir ki, konuşmamızın hızı ya da kullandığımız sözcüklerin uzunluğu nedeniyle ağızımızı kapatıp burnumuzdan soluk alma fırsatını bulamayabiliriz. Böyle durumlarda soluk zorunlu olarak ağızdan alınır ama yine de gürültüsüz olmasına özen gösterilir.

Unutmayın ki; doğru soluk alamayan insanlar karbondioksit daha duyarlıdır. Karbondioksit oranı fazla olan ortamlarda daha sık ve kısa nefes alıp verirler. Düzenli (doğru) solunum yapanlar ise bu tip ortamlarda, ayrıca heyecan, stres anında solunumlarını iyi kontrol ettiklerinden daha normal davranırlar. Bu, konuşmaya olumlu ya da olumsuz yansıyan önemli bir etkidir.

Sıradan bir kişi yani soluk alma konusunda eğitimsiz bir insan, üç farklı tipte soluk alma alışkanlığında olabilir:

- Akciğerlerinin sadece üst kısmını kullanarak soluk alma
- Akciğerlerinin orta kısmını kullanarak soluk alma
- Diyafram kasını kullanarak soluk alma

Diyafram kasını kullanarak soluk alma, diyaframın alçalıp yükselmesi ile olur ki, çoğunlukla erkekler bu tip soluk almayı daha kolay başarır. Diyaframın göğüs kafesinin altında bulunan bir kas olduğunu artık biliyoruz. Bu kasın göğüs boşluğu ile karın boşluğunu birbirinden ayırdığından da bahsetmiştik. Solunuma büyük yardımı olan diyafram kasını kullanabilmeyi öğrenmek, soluksuz kalma riskini en aza indirecektir. Diyafram devrede olduğunda burundan çekilen hava daha uzun yol alacağından hem ciğerlere depolanan hava miktarı artar hem de uzun soluklu konuşulabilir. Ancak diyaframdan nefes almak için bu kası fazla zorlamamak gerekir. Aksi halde aşırı kasılıp gevşemeden dolayı diyafram ve karın boşluğundaki diğer organlar zarar görebilir.

Akciğerleri kullanarak soluk almada ise göğüs, köprücük kemikleri ve kaburgalar etkidir. Çoğunlukla kadınlar böyle soluk alırlar. Sadece akciğerlerin üst kısmını kullanarak yapılan solunum hiçbir zaman önerilmez. Bu yöntem karnı sıkıştırır. Burundan akciğerlere giren havanın kat ettiği mesafe kısa olduğundan çok çabuk yorulmaya ve soluk kesikliğine neden olur. Bunun sonucunda konuşmacıda şaşkınlık, bocalama, kekeleme gibi başarısızlıklar ortaya çıkar. Akciğerlerin orta kısmını kullanarak yapılan solunum, nispeten daha az yorucudur.

Solunumda kontrole sahip olamamak, soluk alırken göğüs kafesinin yukarıya doğru hareket etmesine ve istenmeyen bir hava sürtünmesi sesinin duyulmasına neden olur. Akciğerler alta doğru genişleme özelliğine sahip olduklarından, soluk tutma kapasitelerinin büyük bölümü de alt taraflarında bulunur. Dolayısıyla solunum sırasında göğüs kafesinin yukarı doğru hareket etmesinin ve akciğerlerin istenmeyen bir şekilde yukarıda genişlemesinin önüne geçmek gerekir. Dikkat edilmesi gereken noktalardan biri de, soluk alırken hırıltılı bir ses çıkarmamak olmalıdır. Özellikle sigara kullananlarda sıkça görülen bu sakıncalı durumla karşılaşmamak için konuşmaya başlamadan önce, zorlamadan gırtlığı temizlemek yararlı olacaktır.

Kullanılmayan diyafram kası nedeniyle altta genişleyecek yer bulamayan akciğerler, genişlemek isteyen bronşların yer arayışı yüzünden zorunlu olarak yukarıya doğru hareketlenmektedir. Bu hareket akciğerlerin üst bölümlerini aktif tutarken, büyük bölümün bulunduğu alt tarafın tamamen pasif kalmasına yol açmaktadır. Böylelikle akciğerlerin üst bölümü temiz hava ile devamlı kullanılıp yenilenirken, alt taraf havasız kaldığından dolaşıma katılamamakta, kapasite kullanımı büyük ölçüde azalmaktadır. Doğru soluk alma konusunda en iyi örnek bebeklerdir. Dikkat ettiğimizde onların hep karın hareketleri ile soluk aldıklarını fark ederiz. Hâlbuki birçok insan göğüs kafesinin ve omuzlarının yukarıya doğru hareketi ile soluk alır.

Kısacası, akciğerleri tam kapasite ile çalıştırmak demek; diyafram kasının kullanılması ile karın bölgesindeki organları aşağıya çekerek, akciğerlerin de aşağıya doğru genişlemesini sağlayacak “yer açma” işlemini oluşturmak demektir.

Şimdi bir de bu üç değişik solunum türünü hareketlerle deneyelim:

Bir sandalyeye oturun. Üzerinizde rahat kıyafetler, mümkünse eşofman olsun.

- Göbeğinizi ve göğsünüzü olabildiğince hareket ettirmeden soluk alıp vermeye çalışın. Sürekli korse ile dolaşanların bu solunum şeklini zorunlu olarak kullandığını aklınıza getirin. Şu anda akciğerlerinizin üst kısmı ile soluk alıyorsunuz. Köprücük kemiklerinizin hareket ettiğini hissedeceksiniz. Çünkü akciğerleriniz yukarıya doğru genişlemeye çalışıyor ve sadece üst bölümlerine hava dolduruyorlar. Yukarıda fazla yer olmadığından zaten yeterince hava biriktiremediğinizi fark edeceksiniz. **(Kesinlikle Önerilmez)**

- Aynı pozisyonda iken elinizi göğsünüze koyun ve sadece göğsünüzü şişirerek soluk alıp vermeye çalışın. Artık sadece göğsünüz şişsin. Bu, soluk almada akciğerlerin orta kısmının kullanıldığı yöntemdir. Böyle soluk alıp-vermede akciğerler ileriye doğru genişleyerek hava ile dolar ama kaburgaların engellemesinden ötürü genişleme kapasiteleri yine sınırlı kalır. Diyafram solunumu ile oranladığımızda akciğerlerimize daha az hava almış oluruz. **(Genelde Önerilmez)**

- Sandalyenin ucuna doğru, neredeyse düşecekmiş kadar kenarına oturun. Bacaklarınızı açın. Bacaklarınızın arasına doğru bütün vücudunuzla olabildiğince eğilin. Bu duruşunuzu koruyarak soluk almaya çalıştığınızda sadece diyaframınız devreye girecektir. Duruşunuzun özelliğinden ötürü göğsünüz yukarıya doğru genişleyecek yer bulamayacak ve genişleme sadece göbek hizasında olabilecektir. İstenilen solunum yöntemi de budur. Doğrulduğunuzda, bacaklarınızın arasına eğilmişken nasıl soluk aldığınızı hatırlayarak, otururken de öyle yapmaya çalışın. Duruş avantajınızı kaybettiğinizden ve göğüs kafesiniz üzerindeki baskı kalktığından dolayı bunu yapmanız ilk zamanlarda pek kolay olmayacaktır. Bu yüzden tekrar bacaklarınızın arasına eğilerek diyafram soluğunu nasıl aldığınızı hissedinceye kadar çalışmaya devam edin. Birkaç deneme diyaframınızın harekete geçmesi için yeterli olmayabilir. Unutmayın ki diyaframla soluk almayı becerebilme alışkanlığının yerleşmesi için uzunca bir süreye ihtiyacınız olacaktır. Kendinizi zorlamadan, bu hareketi her gün uygun aralıklarla tekrarlayın.

Diyaframı çalıştırmak için bir başka hareketi denemek üzere sırt üstü yere uzanın ve elinizi göbeğinizin üzerine koyun. Kendinizi rahat bırakın, derin soluk alıp-vermeye çalışın. Göbeğinizin inip kalktığını hissedeceksiniz. İşte bu da diyafram nefesidir. **(Önerilir)**

Aslında pek farkında olmasak bile günlük yaşantımızda diyafram kasımızı zaman zaman hepimiz kullanırız. Önemli olan bunu bilinçli hale getirebilmektir.

- Uyurken
- Kahkaha atarken
- Hıçkırırken
- Korku veren ya da hayrete düşüren bir durum karşısında
- Çiçek koklarken, diyafram hep devrededir. Bir de, doğum sırasında kadınlar ıkınma hareketi ile diyaframlarını kullanırlar.

Peki, gündelik yaşantımızda nasıl soluk alıyoruz? Öğrenmek çok kolay... Dar bir pantolon giyin. Belinizi iyice sıksın. Derin soluk almaya çalışın. Göbeğinizi sıkıştırdığınız için artık diyaframınızı kullanamadığınızı, sadece akciğerlerinizin üst kısmından soluk alabildiğinizi göreceksiniz.

Sizlere önereceğimiz teknikleri bir plan kapsamında titizlikle uygulamanız (Bk. Solunum alıştırmaları) akciğerlerinizin kapasitesini arttıracak, diyaframınızı kullanabilmenizi sağlayacaktır. En iyi ve en rahat solunumun ayakta dururken yapıldığını da unutmayın. Çünkü ayakta iken solunum organları üzerinde hiçbir baskı yoktur.

Soluk Verme:

Solunumun, akciğerlere çekilen havanın boşaltılması aşamasıdır. Türkçe, soluk verme sırasında konuşulan bir dil olduğundan bu aşama da en az soluk alma kadar önemlidir.

Soluk verirken olabildiğince ekonomik davranmak ve akciğerlerde depolanan havayı birden tüketmemek gerekir. Ancak gündelik yaşamda hemen herkes, bu konunun üzerinde pek durmaz ve soluklarını boş yere harcadıklarından çabuk yorulurlar ve havasız kalırlar.

Soluk alırken konuşamayacağımız gibi, soluk vermenin sonunda da konuşmak yanlıştır. Aslında konuşma eylemi ile soluk verme eylemi aynı anda başlamalıdır. Akciğerlerdeki havayı belli oranda tüketmeden, önemli kısmını içeride tutarak söze başlanırsa, diksiyon ağırlaşır ve konuşan kişi de yorulur. Aksine hatalı bir yöntem de, soluğumuzun sonuna kadar konuşmaya çalışmaktır. Eğer böyle yaparsak, soluğumuzla birlikte sesimiz de gücünü kaybeder ve son sözümüz duyulamayacak kadar hafifler. Soluk verme, bir sözcüğün ya da tümcenin başında olduğu kadar sonunda da bol olmalıdır ki söylediklerimizin tamamı iyi anlaşılabilir. Sözcük ve tümce sonlarının iyi söylenmesine, işitilebilir şiddette olmasına diksiyon çalışmalarının başından itibaren özel bir önem verilirse, konuşma açısından hatalı bir davranış olan “**işitilememek**” tehlikesinin önüne geçilmiş olur. Türkçede yüklem, sözcük sonlarında yer aldığından, eğer sözünüzün sonunda sesinizi duyuramazsanız yanlış anlaşılmalara, anlam bozukluklarına bile yol açabilirsiniz. Mesleğe yeni başlayan spikerlerin özellikle duygusal metinler seslendirirken ya da şiir okurken yaptıkları yanlışlardan birisi de budur.

Soluğunuzun biteceğini, soluksuz kalacağınızı düşünerek konuşmaya başlamayın. Konuşma sırasında pek çok soluk alma fırsatı bulunmaktadır. Bir metinde yer alan noktalama işaretlerine uymak veya vurgu duraklarına dikkat etmek bile soluk alma şansı yaratacaktır. Zaten konuşma sırasında ya da bir metin değerlendirirken öyle uzun süreli, rahatça durarak soluk alma boşlukları asla olmayacaktır. Aksi halde konuşmanız bitti, okumanız sona erdi hissi yaratırsınız. Bundan özellikle kaçınınız. Soluğunuzu, bir sonraki soluk alabilme yerinizi bilerek harcarsanız sorun çıkmayacaktır.

Soluk verme daima eşit, sarsıntısız ve gürültüsüz olmalıdır. Böyle yapmadığınız zaman ses kulağa hoş gelmez, adeta keçi sesi gibi titrek bir hal alır. Dengeli ama yeterince soluk veremediğimiz zaman soluğun sese dönüşümü zorlaşır. Ağzımızdan tonsuz ve cılız bir ses çıkar. Bu durum genellikle diyafram kullanılmadan, göğüs bölgesinden yapılan solunumda görülür.

Şimdi gelin bir yöntem deneyelim: Bu yöntemin adı, “**Dışa Vererek Başlama**”¹

¹ **Andrew Weil.** “8 Haftada İdeal Sağlık”, Sistem Yayınları, İstanbul-1997.

Solunum aslında başlangıcı ve sonu olmayan sürekli bir refleks hareketidir. Öyle olmasa uyurken soluk alamazdık. Ama nedense solunumun “soluk alma” ile başladığını ve “soluk verme” ile tamamlandığını söyleriz. Öyle ise bunu tersine çevirelim:

Bir dakika süresince ritminizi bozmamaya çalışarak düzenli olarak soluk alıp vermeye başlayın, ama dikkatinizi soluk verme hareketine yoğunlaştırın. Yani başlangıcı soluk verme olarak düşünün. Artık kendinizi soluğunuza daha yakın hissedeceksiniz. Gerçekte de soluk verme potansiyeli soluk alma potansiyelinden daha çoktur. İstesek de akciğerlerimizdeki havanın tamamını boşaltamayız ama daha şiddetli soluk verebiliriz. Akciğerleri boşaltmak için yapılan refleks sıkıştırma hareketine müdahale edip, karın ve göğüs kaslarınızı daha fazla çalıştırırsanız dışarıya daha fazla hava verirsiniz. Bu şekilde soluk verirken kullandığımız kas sistemi, soluk alırken kullandığımız kas sisteminden daha güçlüdür. Dışarıya daha fazla hava verdiğinizde de doğal olarak akciğerlerinize daha fazla hava doldurmuş olursunuz. Amacımız solunumu derinleştirmek olduğuna göre bunu yapmanın en kolay yolu da soluk vermeyi solunumun ilk aşaması olarak düşünmek ve soluk alabilme konusunda endişeye kapılmamaktır. Çinliler solunumu “dışa verme” ve “içe çekme” olarak iki bölüme ayırırken, birinci sıraya “dışa verme” bölümünü koyarlar.

Ancak bu yöntemi denerken bir dakikalık süreyi aşmamaya özen gösteriniz. Akciğerlerin, karın ve göğüs kaslarının, diyaframın aşırı zorlanması, istenmeyen sonuçlara yol açabileceği gibi, alınan fazla oksijen baş dönmesi, göz kararması gibi rahatsızlıklar da yaratabilir.

İyi bir soluk verme tekniği geliştirirseniz, rastgele edindiğiniz soluk verme alışkanlıklarından da kurtulacaksınız. Böylelikle solunumdan kaynaklanan konuşma pürüzleriniz de ortadan kalkacaktır.

SOLUNUM ALIŞTIRMALARI:

Sizlere önerilen hareketleri yaparken rahat kıyafetler giyin. Bu hareketleri mümkünse açık havada ya da iyi havalandırılmış bir ortamda yapın. Arkadaşlarınızla birlikte çalışmanız, denetim sağlayacağı gibi sıkılmanızı da önleyecektir.

Alıştırmaları bir kere yapıp bırakmanın size hiçbir yarar sağlamayacağı açıktır. Bu hareketlerden bazıları artık yaşam boyu sizlerle olacak. Sabah yataktan kalkınca, akşam yatarken ve yemeklerden önce bu hareketleri tekrar edebilirsiniz. Çalışırken aşırıya kaçmanın fayda yerine zarar getirebileceğini de unutmayın. Diyaframınızın ve diğer kaslarınızın rahat çalışabilmesi için midenizin boş olmasına dikkat edin. En önemlisi de; sigara kullanıyor ve

birakamıyorsanız solunum alıştırmalarından bir saat önce ve bir saat sonra kesinlikle sigara içmeyin.

Alıştırmalara kendimizi hazırlamak için önce solunum egzersizleri sonra da gevşeme hareketleri yapmak vücudumuzu rahatlatacaktır.

Basit ama bir o kadar da faydalı bir solunum egzersizi için şunları yapabilirsiniz:

- Burnunuzdan yavaşça ama olabildiğince çok miktarda soluk alın.
- Soluğunuzu yine yavaş bir şekilde ağzınızdan verin. **(Aslında bu ikisi bir yoga tekniği. Yönteme “Gevşeme Soluğu” da deniyor. Öncelikle dilinizi yoga pozisyonuna getirmeniz gerekiyor. Şöyle ki; Dilinizin ucunu üst ön dişlerinizin iç yüzeyine değdirin. Sonra dişinizin minesine, dişiniz ile ağzınızın üstü arasındaki yumuşak dokuya dayanana kadar dilinizi dişleriniz üzerinde kaydırın. Tüm egzersiz boyunca orada tutun. Şimdi sadece ağzınızdan, duyulabilir bir ses çıkararak dışarıya soluk verin ve soluk alın. Ağzınızı kapatın ve içinizden 4’e kadar sayarak, sakince burnunuzdan soluk alın. Sonra soluğunuzu 7’ye kadar sayarak içinizde tutun. Son olarak 8 sayıncaya kadar ağzınızdan ses çıkararak soluk verin. Bu bir soluk döngüsü oluşturur. Hareketi toplam 4 defa tekrarladıktan sonra, yavaşça ama sadece burnunuzdan soluk alın. Diliniz o halde iken soluk vermekte zorlanıyorsanız dudaklarınızı büzmeyi deneyin. Önemli olan egzersizi yapma hızı değil, “içe çek”, “tut”, “dışa ver” şeklindeki 4-7-8 oranını uygulayabilmektir. Soluğunuzu rahatça ve uzun süre tutmak sizi zorlarsa, oranları koruyarak sayılarınızı kendinize göre ayarlayabilirsiniz. Egzersizi günde en az iki kere yapmaya çalışın².)**
- Dik durarak, gözleriniz kapalı şekilde rahatça oturun ve dilinizi yine yoga pozisyonuna getirerek ağzınız hafif kapalı, burnunuzdan hızla soluk alıp verin. **(Bu ise “Uyarıcı Soluk” tekniği. Soluk alıp vermeniz eşit sürede ve kısa olmalı, bu esnada boynunuzdaki kasların ve diyaframınızın gerildiğini hissetmelisiniz. Göğsünüzün hareketi, hava basan bir körük gibi hızlı ve mekanik olmalıdır³.)**
- Nefes vermeyi, nefes almaktan daha yavaş yaptığınıza emin olun.
- Nefes verirken kaslarınızın rahatladığını ve gevşediğini hissedin. **(Gevşeme soluğunu ve uyarıcı soluğu her yerde uygulayabilirsiniz. Ancak otururken dik durmaya çalışın. Bu yöntemleri, solunum alıştırmaları başlangıcından bağımsız olarak özellikle sabah kalktığınızda her zaman yapmanızı öneririz.)**

² Andrew Weil. “8 Haftada İdeal Sağlık”, Sistem Yayınları, İstanbul-1997.

³ Andrew Weil. “8 Haftada İdeal Sağlık”, Sistem Yayınları, İstanbul-1997.

Günde on dakikanızı bile almayacak bu egzersizleri, solunum alıştırmaları öncesinde yapmanız size rahatlık ve dinamizm sağlayacaktır. Yaşamınızın bir parçası haline getirdiğinizde ise, kısa sürede soluk alış-verişinizdeki olumlu değişimi hissedeceksiniz.

Eğer sigarayı yakın bir zamanda bırakmışsanız ya da bırakmayı düşünüyorsanız, derin nefes alıp-vermek kandaki oksijen miktarını yükselteceğinden hem sigara içme isteğinizi hem de sigaranın zararlı etkilerini kısa sürede azaltacaktır.

Solunum alıştırmalarına başlamadan önce şimdi de yaklaşık beş dakikalık bir gevşeme uygulaması yapalım. Bu, bizi çalışmaya daha hazır hale getirecektir. Gevşeme uygulamaları ruhsal ve fiziksel sağlığımız açısından da oldukça yararlıdır⁴.

- Bir sandalyeye rahatça oturun. Dik durun. Ayaklarınız yere bassın ve kollarınız gevşek şekilde dizlerinizin üzerinde dursun. Şimdi gözlerinizi yumarak, başınızı yavaşça göğsünüze doğru eğin ve bu pozisyonda birkaç dakika hareketsiz kalın.
- Sandalyenizin önüne bir masa koyun ve kollarınızı germeden masanın üzerine uzatın. Yine gözleriniz yumuk olsun. Başınızı bu kez kollarınızın üzerine bırakarak birkaç dakika durun.
- Yine sandalyede otururken doğrulun, başınızı önce öne düşürün sonra yavaşça kaldırın ve gerilmeden mümkün olduğunca arkaya atın. Başınızı öne, arkaya, sağa, sola hareket ettirerek bir daire çizin.
- Ayağa kalkarak kollarınızı iki yana sarkıtın ve yine başınızın hareketi ile daire çizin.
- Tekrar sandalyeye oturarak bütün kaslarınızı birkaç dakika süresince önce olanca gücünüzle gerin, sonra da gevşetin.
- Esnemeye ve içinizden gelerek gülmeye çalışın.

Artık Solunum Alıştırmalarına Başlayabiliriz:^(*)

Bu alıştırmalarda asıl amaç, diyafram kasını yeniden aktif hale getirip, doğru bir şekilde kullanabilmektir. Alıştırmalar sayesinde akciğerlerin kapasitesi artacak, soluk denetimi

⁴ **Suat Taşer.** “Örneklerle Konuşma Eğitimi”, 5. Basım, Papirüs Yayınları, İstanbul-1996

^(*) **Solunum alıştırmalarında;**

- **Suat Taşer**’in “Örneklerle Konuşma Eğitimi” (Papirüs Yayınları, İstanbul-1996)
- **Nüzhet Şenbay**’ın “Güzel, Doğru Konuşma Sanatı El Kitabı” (TRT Basım ve Yayın Müdürlüğü Yayınları, Ankara-1991)
- **Eser Güler ve Mehmet Hengirmen**’in “Ses Bilimi ve Diksiyon” (Engin Yayın Evi, Ankara-2005)
- **Birol Vural**’ın “Uygulama ve Örneklerle Doğru ve Güzel Konuşma” (Hayat Yayınları, İstanbul-2007)

kitaplarından yararlanılmıştır.

yapabilmeniz kolaylaşacak ve yeterli soluk alıp vermeyi öğrenmiş olacaksınız. Başlangıçta biraz zorlansanız bile pes etmeyin. Sonuçta, yanlış solunumdan kaynaklanan sıkıntılarımızı gidererek yaşam kalitemizi de yükseltmiş olacağız.

- “F” ünsüzünü kullanarak, belirtilen örneklere uygun soluk alıp vermeye çalışın:

- Ateşi üfler gibi
- Çiçek koklar gibi
- Hayret ifadesi ile
- Korku ifadesi ile
- Yatakta sırt üstü yatıyormuş gibi
- Köpek gibi havlarcasına

- Derin bir soluk alın ve aldığınız bu soluğu “s” ünsüzünü kullanarak bir defada kesintisiz boşaltın:

ssssssssssssssssssssssssssssssssss

- Yine derin bir soluk alın ve soluğunuzu “s” ünsüzünü kullanarak önce kesik kesik sonra da kesintisiz boşaltın:

s-s-s-s-s-s-s-s-s sssssssss s-s-s-s-s-s-s-s-s sssssssss

- Bir sandalyeye dik pozisyonda oturun. Başparmaklarınızı alt kaburga kemiklerinize, diğer parmaklarınızı da karın boşluğuna gelecek şekilde her iki yana yerleştirin ve soluğunuzu mümkün olduğunca boşaltın. Şimdi ellerinizi kaburga kemiklerinize ve karın boşluğunuza bastırarak derin soluk alın. Kaburga kemiklerinizin ve karın kaslarınızın yardımıyla soluğunuzu yavaş ve düzenli olarak verin. Bu hareketi 20-25 kez tekrarlayın. Zamanla bu hareketi yaparken daha hızlı soluk alıp daha yavaş soluk vermeyi deneyebilirsiniz.

- Sağ elinizin başparmağı alt kaburga kemiklerinin, diğer parmakları da karın boşluğunuzun üzerinde kalsın. Sol elinizi üst göğüs bölgesine koyun. Önce soluğunuzu boşaltın sonra da sağ elinizi çok, sol elinizi az bastırarak soluk alın ve yavaşça soluk verin.

- Son iki hareketi ellerinizi devreden çıkararak yapmayı deneyin. Ellerinizi bastırmadan kaburga kemiklerinizi, göğüs boşluğunuzu ve karın kaslarınızı iyi kullanabilmeye çalışın.

- Topuklarınız birbirine bitişik, ayak uçlarınız eşit olarak birbirinden ayrılmış, vücudunuz dik, karnınız içeriye çekilmiş, göğsünüz dışarıya çıkmış, kollarınız her iki yanda aşağıya uzatılmış ve başınız dik (hazır ol durumu) beklerken ciğerlerinizdeki havayı mümkün olduğunca ağzınızdan boşaltın. Sonra ağzınız kapalı, burnunuzdan yavaşça soluk alırken şu hareketleri yapın:

- Ciğerlerinizdeki havayı 5-10 saniye tutup, gürültüsüz ve yavaş bir şekilde boşaltın. Sonra bu hareketi hızlandırıp yapabildiğiniz kadar tekrarlayın.
- Kollarınızı yavaş bir şekilde yanlardan omuz hizasına kadar kaldırıp, dirseklerinizi kıvrarak, ellerinizi göğüs hizanızda bir araya getirin. Soluğunuzu biraz tutmaya çalışıp, kollarınızı yine omuz hizasında her iki yana açarken 8-10 saniye süresinde soluğunuzu boşaltın.
- Yine hazır ol vaziyette, kollarınızı başınızın yanlarından ve avuç içleriniz birbirine paralel şekilde yukarıya kaldırın. Ayaklarınızın uçları üzerinde yükselirken soluk verip, inerken soluk alın.
- Kollarınız yukarıda iken gövdenizi belden bükerek öne doğru yatay şekilde eğilip soluğunuzu boşaltın, doğrulup dik duruma geçerken soluk alın. Tamamen dik duruma gelince yine ağzınızdan soluk verin.

Bu hareketleri bir seride tamamladıktan sonra biraz dinlenip üç kez daha yineleyin. Diyaframınızın rahat hareket edebilmesi için midenizin boş olmasına dikkat edin.

- “b”, “p”, “d”, “t”, “g”, “k” patlayıcı ünsüzleri çok soluk harcatan ünsüzlerdir. Bu nedenle onları mümkün olabildiğince az soluk harcayarak ama yine de belirgin biçimde boğumlandırmaya çalışmak yararlıdır. Önce derin bir soluk alın, sonra bu ünsüzleri “a” ünlüsü ile birleştirerek birer, ikişer, üçer, dörder, beşer, altışar ve bir solukta söylemeye çalışın:

- ba
- ba pa
- ba pa da
- ba pa da ta
- ba pa da ta ga
- ba pa da ta ga ka

- Aşağıdaki sözcükleri önce yavaş yavaş sonra hızlanarak art arda söyleyiniz:

çat pat / yap sat / yat kalk / kaf kas / sat sak / ah vah / ak pak / paşa yaşı /

yaşı paşı / pas pas / taka tuka / yaka paça / kaba saba/ haş hoş / fış fış /

çuf çuf / cız bız / kaç göç

- Derin bir soluk alarak aşağıdaki tekerlemeleri yavaş yavaş ama bir solukta söyleyin:

- Bu kara kantar kırk kilo kara katran tartar.

Eh-Öh-Üh-İh

Eheh-Öhöh-Ühüh-İhih

Hah-Hoh-Huh-Hih

Hahhah-Hohhoh-Huhuh-Hihih

Heh-Höh-Hüh-Hih

Hehheh-Höhhöh-Hühüh-Hihhih

Kah-Koh-Kuh-Kih

Kahkah-Kohkoh-Kuhkuh-Kihkih

Keh-Köh-Küh-Kih

Kehkeh-Kökhöh-Kühküh-Kihkih

- Bir duvarın karşısında, elinizin biriyle duvarı itecek şekilde durun. Her sayıda soluk alarak, normal sesinizle (bağırmadan) 10'a kadar sayın. Sonra aynı sayma işlemini her sayıda bel kaslarınızın iyice gerilmesini sağlayacak biçimde, elinizle duvarı kuvvetle iterek yineleyin ve her seferinde daha güçlü bir ses çıkarmaya çalışın.
- Yanan bir mumdan 30 cm uzaklıkta, harfleri iyi boğumlandırmaya çalışarak konuşun. Eğer mum sönerse soluk çıkarmanız şiddetlidir, buna göre soluğunuzu daha ekonomik kullanmanız gerekecektir. (Bu alıştırma özellikle mikrofon karşısında konuşanlar için çok yararlıdır. Çünkü ne kadar şiddetli soluk verirsiniz, sesler mikrofonda o kadar çok patlar.)
- Her biri 10-20 sözcükten oluşan tümceler hazırlayarak bir solukta okumaya çalışın. Soluk alış-verişinize ve soluksuz kalıp kalmadığınıza dikkat edin.

UNUTMAYIN!

- ✓ Soluk alırken burnunuzu, soluk verirken ağzınızı kullanacaksınız.
- ✓ Soluk alış verişinizin gürültüsüz olmasına özen göstereceksiniz.
- ✓ Gerektiğinde soluk almayı unutmayacaksınız.
- ✓ Soluğunuzu ekonomik kullanacaksınız.
- ✓ Diyafram kasınızı çalıştırmayı öğreneceksiniz.
- ✓ Kullanıyorsanız, sigarayı mutlaka bırakacaksınız.

3) KONUŞMA:

İnsanoğlunun belki de en büyük buluşlarından birisinin konuşmayı öğrenmek olduğunu söyleyebiliriz. Bu sayede iletişim kurabilmeyi, duygu ve düşüncelerimizi başkalarına aktarıp onlarla paylaşabilmeyi başarabiliyoruz.

Konuşmanın nasıl oluştuğunu, gelişim sürecini, bilim adamları çeşitli araştırmalarla ortaya koymuşlar.

Ulusların varlıklarını sürdürebilmelerinde ya da ortadan kalkmalarında, oluşturdukları ortak konuşma dilini sahiplenmede gösterdikleri özen, belirleyici bir etken olmuştur. Günümüzde de ülkeler büyük bir kültür emperyalizminin tehdidi altında bulunuyor. Artık ele geçirmenin en kolay ve ucuz yöntemi kültürü, başta da dili yok etmekten geçiyor. Bu yüzden hepimizin ortak görevleri arasında, Türkçemizi iyi öğrenip, konuşabilmek ilk sırada yer almalı. Televizyonlarda, radyolarda, sokakta konuşulan dil, hangi Türkçe ya da ne kadar Türkçe? Geç kalırsak, sıra yazı diline (ki artık geldi bile), edebiyata, geleneklere ve göreneklere gelecek. Kuralsız yazmayı marifet sayan kişileri, bilgisayar başında garip bir dil kullanarak mesajlaşan gençleri, iş yeri tabelalarındaki yazıları, Türkçe isim kullanmayı ayıp sayan şirketleri kabullenmeye devam edersek yakın gelecekte kendi dilimizi konuşmayı tamamen unutacağız. Yaygın kanının aksine doğru ve güzel konuşmak sadece sanatçıların, spikerlerin, bundan para kazanan kişilerin değil, herkesin “iş” olmalı. Başta politikacılar, öğretmenler, akademisyenler, gazeteciler olmak üzere, bürokratlar, iş adamları, kamu ve özel sektör çalışanları Türkçeyi artık gerçekten sahiplenmelidir. Gelişmiş ülkelerde dil, özel yasalarla korunurken Türkiye’deki bu kargaşa anlaşılabilir gibi değildir.

Ülke içinde konuşulan dilde çeşitli söyleyiş farklarının olması hem doğal hem de bir kültür zenginliğidir. Üstelik süreç içinde değişim ve gelişme kaçınılmazdır. Ama ortak değerlerin ve temel kuralların korunması şartı ile. “Hoşça kal”, “Güle güle”, “Görüşebilmek dileği ile” demek yerine “bye bye” ya da “adieu” demenin ne anlamı olabilir ki?

Konuşabilmek sesle ilgili bir eylemdir. Ses olmadan konuşma gerçekleşmez. Bir dili hakkıyla konuşabilmek de başlangıçta iyi ses çıkarabilmekle ilgilidir. O halde sesimizin niteliklerini, iyi bir seste aranan özellikleri, olası kusurları ve giderilme yollarını bilmekle işe başlayabiliriz.

SES:

İnsan kulağının duyabildiği titreşimlerin genel adı sestir. Ancak konuya diksiyon açısından baktığımızda, duyabildiğimiz her titreşimin ses olarak anlaşılmaması gerektiğini görürüz. Gürültü de bir sestir ama konuşma eyleminin içine girmez. Kast edilen, konuşmak amacıyla oluşturarak çıkardığımız düzenli titreşimlerdir⁵. Ses, akciğerlerimizdeki havanın soluk verme sırasında gırtlığımızdaki ses tellerini titretmesi ile çıkar. Sesin oluşumuna katkıda bulunan organlarımızın çoğu (Diyafram kası, akciğerler, ağız ve burun) aynı zamanda solunumda da görev alır. Zaten solunum olmadan sesin çıkması düşünülemez.

⁵ Atilla Özkırımlı. Türk Dili ve Anlatım. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 3.Baskı. İstanbul–2006. Sayfa: 75.

Ses; gırtlak, boğaz, ağız ve burun boşluklarında yer alan ses telleri, gırtlak kapağı, küçük dil, dil, diş etleri, dişler, alt çene, damak ve dudakların çeşitli hareketleri ile oluşur⁶. Tabii ki sesin oluşumuna katkıda bulunan bütün bu organların sağlıklı ve bilinçli kullanılması kaliteyi etkileyecektir. Sesleri güzel ve temiz çıkarabilmek için burundan soluk almak, dişleri sıkmamak, alt çeneyi rahat bırakmak ve gerektiğinde ağzımızı iyi açmak önemlidir. Çıkardığımız sesler, değişik özelliklerine göre birbirinden ayrılabilir. Bu ayrımı yaparken sadece sesin gürlüğü (şiddeti) değil, çıkan sesin yüksekliği ve tınısı da dikkate alınmalıdır. Zaten ses kalitesi, ses tellerinin titreşim gücü ile ilintili olup bu gücü ağız, burun ve gırtlak boşluğundaki ses tınlatıcıları aracılığı ile arttırmak mümkündür⁷.

Sesin Nitelikleri

Konuşma sesinin adeta şarkı söylüyormuşçasına melodik, kulağa hoş gelen pürüzsüzlük ve sevimlilikte olması beklenir. Sesi fazla zorlamadan, uygun perdede çıkarabilmek önemlidir. Her insanın sesi bir diğerinden farklı olduğundan, kimseye özenmeden, abartmadan, kendi ses kapasitemizi ve sesimizin niteliğini bilerek konuşursak başarılı oluruz.

Sesin niteliklerini üç başlık altında toplamak mümkündür⁸.

- Şiddet
- Yükseklik
- Tını

➤ Şiddet

Genel olarak şiddeti, sesin kulağa yaptığı etkinin büyüklüğü olarak tanımlayabiliriz. Sesin şiddeti aslında solunumla ilgilidir. Akciğerlerimizde ne kadar çok hava biriktirebiliyor ve bu havayı, kaslarımızı da kullanarak ne kadar fazla basınçla dışarıya veriyorsak, sesimiz de o kadar şiddetli çıkacaktır. Ses şiddetinin kişiden kişiye değişmesinin nedenlerinden biri de budur. Tabii ki bağırıktan söz etmiyoruz. Evet, bağırırken de şiddetli bir ses çıkarılır ama bu asla hoş giden bir ses değildir. İyi duyulamayacak derecede zayıf ses de istenmeyen bir özelliktir ve genellikle yetersiz solunumdan, kısık sesle konuşma alışkanlığından ya da çekingen kişilikten kaynaklanır.

⁶ Atilla Özkırımlı. a.g.e. Sayfa: 77

⁷ Suat Taşer. Örneklerle Konuşma Eğitimi. 5. Baskı. Papirüs Yayınları. İstanbul–1996. Sayfa: 131.

⁸ Nüzhet Şenbay. Güzel Doğru Konuşma Sanatı El Kitabı. TRT Basım ve Yayın Müdürlüğü. Ankara–1991. Sayfa: 7–8.

Normal şartlar altında sesinizin şiddetinin rahatlıkla işitilebilir seviyede olması yeterlidir. Ancak bulunduğunuz ortama göre (açık hava, konferans salonu, küçük bir oda) ses perdesinde ve soluk baskısında yapacağınız değişikliklerle bunu ayarlamanız mümkündür.

Ses şiddetinizi ayarlayabilmek ve bu konuda denetim sağlayabilmek için bazı alıştırmalar yapabilirsiniz⁹.

Alıştırma:

Önce derin bir soluk alınız. Her soluk alış-verişte “a” ünlüsünü sırasıyla;

- Hafiften şiddetliye doğru sürekli çıkarınız: aaaaaaaaaaaaaa
- Şiddetliden hafife doğru sürekli çıkarınız: aaaaaaaaaaaaaa
- Birden bire ve tek seferde şiddetli bir “a” deyiniz: a
- Aynı oranlarda azalan ve çoğalan şiddetler deneyiniz: aaaaaaaaaa

➤ **Yükseklik**

Kalın sesleri ince seslerden ayırt etmemizi sağlar. Sesin yüksekliği akciğerlerimizden çıkardığımız havanın basıncı kadar ses tellerindeki titreşimin sayısına da bağlıdır. Genelde kadınların erkeklerden daha tiz sese sahip olmalarının nedenlerinden biri de budur. Kadınların ses telleri erkeklerinkinden kısa olduğu için daha çok titreşir ve sesleri tiz çıkar.

Çıkardığımız sesleri yükseklik bakımından üç bölgede inceleyebiliriz:

- **Tiz Bölge:** Kafa sesi olarak da adlandırılır. Sanki hemen gırtlığımızın önünde oluşur. Bir sesin tiz notalarının bulunduğu bölgedir. Bu bölgede ses telleri gergindir ve titremeleri için fazla soluğa gereksinim duyarlar. Başımızı yukarıya kaldırdığımızda tiz sesleri daha rahat çıkarırız. Gırtlakta az da olsa bir baskı yarattığından yorucudur.

(Tiz sesin önüne geçmek için önerilen bir yöntem şöyledir¹⁰: Derin bir soluk alıp, gırtlığınızı kasmadan soluğunuzu verirken ses çıkarmaya çalışın. Önce ünlü bir sesle başlayacağınız bu alıştırmaya temiz bir ses elde edinceye kadar devam edin. Pes bir sese ulaştınca aynı çalışmayı hecelerle daha sonra da metin seslendirmeleriyle sürdürün. Özellikle metin seslendirmelerinde heceler arasında soluk almaya ve tiz notalara geri dönmemeye özen gösterin.)

⁹ Eser Güler – Mehmet Hengirmen. Ses Bilimi ve Diksiyon. Engin Yayın Evi. Ankara–2005. Sayfa: 163.

¹⁰ Eser Güler – Mehmet Hengirmen. a.g.e. Sayfa: 164.

- Orta Bölge: Sesin çıkarılmasında en uygun bölgedir. Yumuşak ve rahat sesler elde etmek için idealdir. Bir anlamda sesin oturduğu yer burasıdır diyebiliriz. Ses, “maske” denilen yüzün ön tarafından yanak ve dudaklar bölgesinden çıkar. (Sesi “maske” ye yerleştirmek için kendinizi sıkmadan ayakta dik durunuz. Bu durumda herhangi bir metni kuvvetli ve yüksek bir sesle okuyunuz. Dikkatinizi tamamen dudaklarınızın ve ağzınızın hareketinde toplayınız. Sesinizin orta bölgeden çıkması için bu hareketleri biraz abartabilirsiniz. Eğer çıkardığınız sesin titreşimlerini yanaklarınızda ve dudaklarınızda hissediyorsanız doğru yapıyorsunuz demektir. Hissetmiyorsanız sesinizi yanlış yerden çıkarıyorsunuz, iyi kullanamıyorsunuz demektir. Sesi “maske”ye yerleştirmek kolay değildir. Bıkmadan çalışmalısınız¹¹.)

- Pes Bölge: Pes seslerin çıktığı yerdir. Bu bölgeden çıkan ses, göğüs sesi olarak da adlandırılır. Zaten göğsümüzden, hatta göğsün altından çıkıyor gibidir. Daha az soluk verişle rahat çıkan bir sestir. Gırtlak zorlanmadan ve baş aşağıda tutularak elde edilir. Ancak konuşanı tekdüze sesler çıkarma riskine sürüklediği için pek önerilmez.

Ayrıca tınlaması tamamen boğazda gerçekleşen, ses tellerini zedeleyip kısılmalara neden olan, gerilmiş bir gırtlak ve ağızdan çıkan “boğaz sesi” ile tınlaması burun boşluğunda yapılan hımmım bir ses olarak niteleyebileceğimiz “burun sesi”nden kaçınmak doğru olacaktır.

➤ Tını

Sesin rengidir. Tını, frekansla ilgili bir niteliktir. Frekansları aynı oldukları halde kulağımıza gelen sesleri ayırt etmemizi sağlar. İnsan kulağı 16 ile 20 bin hertz (Hz) arasındaki sesleri duyabilir. Yüksekliği ve şiddeti aynı olsa bile, hangi sesin kime ya da neye ait olduğunu, bu seslerin tınlarının farklı nitelikte olmalarıyla birbirinden ayırırız.

Sese tınısını boğazda, ağız ve burun boşluklarındaki tınlayıcılar (tınlatıcılar) sağlar. Tınlayıcılar sese çeşitli özellikler kazandırarak, farklı duyguları kolaylıkla anlamlandırabilmeyi kolaylaştırmakla kalmaz, kuvvetli ses oluşumuna da katkıda bulunurlar.

Tınıyı çeşitlerine göre iki ana başlık altında inceleyebiliriz:¹²

¹¹ Nüzhet Şenbay. a.g.e. Sayfa: 11)

¹² Nüzhet Şenbay: a.g.e. Sayfa: 8.

- Açık Tını: Kafa sesi çıkarıldığında açık tını elde edilmiş olur. Fazla duygu gerektirmedikinden yorumsuz aktarılacak metinlerde (örnek: haberler) ya da sevimli öykülerde kullanılır. Açık tınıda çıkan ses tizdir. Daha az heyecan uyandırır.

- Koyu Tını: Göğüs sesi yani pes ses kullanılarak elde edilir. Bu tınıda duygu daha çok öne çıkar. Ancak sadece sevgi sözcüklerinin değil, öfke, acı, nefret, umutsuzluk anlatan sözcüklerin de duygu taşıdıklarını unutmamalym. Koyu tınıyı kullanırken abartıdan kaçınmak gerekir. Bu konuda Dil Bilimci Tahir Nejat Gencan şöyle diyor: **“Duygunun içinden süzölüp gelen, kaynayıp çıkan güzel örölü tümceler, çok kez ünlemlı, sorulu ezgilere döner. Canlı duyguların itışıyle sesimiz daha sıcak, daha canlı olur; yerine göre alçalıp yükselerek musıkılı bir gidişle içe akar. Bu ezgi –müzikte olduğu gibi- kimi kez yavaşlar, durgunlaşır, düzgün bir yola girmiş olur. Derken, birden çabuklaşarak coşkunluğa doğru hızla yükselir gider. Şiir, yazı söz ne denli duygulu, ne denli dokunaklı olursa olsun; kişı onu kendi içine sindiremiyorsa; sesine o duyguyu, o coşkunluğu katamıyorsa ne kendisi tat alır, ne de dinleyenleri. Sözdeki duyguları, coşkuları, güzellikleri tatmaya, içimizde yaşatmaya çalışırsak, benliğimiz sanatın kutsal büyüünden daha çok tat alır. Bir de bu tadış ve sezişı sesimize vererek, mısraların örölüşündeki tatlı müziği katabilirsek, hem kendi zevkimizi arttırır, hem de dinleyenlere bu büyüü vermiş oluruz... Söylediğimiz her tümceye sesimizle, sesimizin tonuyla türlü anlamlar; dargınlık, sevinç, coşkun bir beğeniş, sevgi gibi türlü duygu değeri katabiliriz. Ancak her konuda olduğu gibi burada da aşırılığın, yapmacıklığın, sevimsizlik ve çirkinlik doğurduğu unutulmamalıdır.”**¹³

Sesinize uygun tınıyı çalışarak bulabilirsiniz. Bağırarak, fısıldayarak konuşursanız sesinizin gerçek rengi asla ortaya çıkmayacaktır. Tekdüze sesler çıkarak konuşmayı böyle sürdürmek, hiçbir zaman önerilmeyen, kötü bir alışkanlıktır. Bütün seslerin, her hecenin, kullandığınız her sözcüğün, kurduğunuz her tümcenin size ait, sizinle bütünleşen bir rengi, bir tınısı vardır. **Kişiliğiniz, bu anlamda sesinizde saklıdır.**

Alıştırma:¹⁴

- “f, v, s, d, b, m, n, r, l” ünsüzleri çok tınlarlar. Önce rahat ve derin bir soluk alınız ve bu ünsüzleri her bir ünlü ile birleştirerek söyleyiniz. Sesinizin işitilebilir olmasına dikkat ediniz.

¹³ Emin Özdemir. Güzel ve Etkili Konuşma Sanatı. 3.Basım. Remzi Kitapevi. İstanbul–1996. Sayfa: 52.

¹⁴ Alıştırmalarda Suat Taşer’in adı geçen eserinden yararlanılmıştır.

Fa	Fo	Fu	Fı	Fe	Fö	Fü	Fi
Ba	Bo	Bu	Bı	Be	Bö	Bü	Bi
Ma	Mo	Mu	Mı	Me	Mö	Mü	Mi
Va	Vo	Vu	Vı	Ve	Vö	Vü	Vi
Da	Do	Du	Dı	De	Dö	Dü	Di
La	Lo	Lu	Lı	Le	Lö	Lü	Li
Sa	So	Su	Sı	Se	Sö	Sü	Si
Na	No	Nu	Nı	Ne	Nö	Nü	Ni
Ra	Ro	Ru	Rı	Re	Rö	Rü	Ri

- “Hım” sesini oturduğunuz yerde, gırtlığınızı zorlamadan ve “M” ünsüzüne basarak söyleyiniz:

HIMM...HIMM...HIMM...HIMM...HIMM...HIMM...HIMM

Başka hecelerle çalışmanızı sürdürünüz:

Na No Ni Nan Nen Non Ham Hem Hom
Mama Momo Mono Mimi Memi Mumu Munu...

- Birden ona kadar; masanın üzerindeki paraları sayıyormuş gibi; telefon hattının diğer ucundaki iyi duyamayan bir kişiye numaralar bildiriyormuş gibi; ringde yatan bir boksörün başında sayıyormuş gibi rahat bir soluk aldıktan sonra sayın:

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

- Kısa tümceler yazın ve bu tümceleri tınlamaya dikkat ederek söyleyin:

- Rahat olun!
- Saldırın!
- Hakkınızda doğru konuşmuyorlar!
- Buralar bize vaat edilmiş topraklardır.
- Hangisinin daha faydalı olduğuna karar veremediler.
- Birlikten güç doğar.
- Aşağıdaki tümceleri sizden istenildiği gibi seslendirin:
- Ne kadar sevimli bir köpek? (Açık tını ile)
- Gelip hediyelerinizi alın! (Açık tını ile)
- Sevincimden uyuyamadım. (Açık tını ile)

- Fırtına her şeyi yıkmıştı! (Koyu tını ile)
- Üzüntümden kahroldum! (Koyu tını ile)
- Açlıktan karnı gurulduyordu! (Koyu tını ile)

İyi Bir Konuşma Sesinin Özellikleri

Solunum ve ses organlarında, doğuştan gelen ya da çeşitli nedenlerle sonradan ortaya çıkan bazı hastalıklar, eksiklikler yoksa aslında her ses, iyi bir konuşma sesi özelliği taşır veya doğru yönlendirmelerle bu özelliğe kavuşabilir. Şiddet, yükseklik, tını nitelikleri açısından istenilen kalitede olan ama bazı söyleyiş kusurları bulunan^(*), hatta yöresel ağız^(**) sorunu olan kişiler bile dikkatli bir çalışma sonucu başarılı olabilirler. Önemli olan, iyi bir konuşma sesinin özelliklerini kendi sesimize kazandırabilmektir. Bu özellikleri şöyle sıralayabiliriz:¹⁵

➤ İşitilebilirlik

Kişinin sesini karşısındakilere duyurabilmesi, konuşmanın başlangıcında temel şarttır. Eğer ne söylediğimizi işitemiyorlarsa dinleyicilerle iletişim kuramayız ve boşuna konuşmuş oluruz. Üstelik bütün sözcüklerin işitiliyor olmasına dikkat edilmezse, yanlış ve eksik anlaşılmalara ortaya çıkabilir. Kısık sesle konuşmak kadar gereğinden fazla yüksek sesle konuşmak da hatalı bir davranıştır. En iyisi, sesin şiddet ve yüksekliğini bulunulan ortama göre ayarlamaktır. Açık havada, kapalı ortamlarda veya kalabalıkta sesin yoğunluğu aynı olmayacaktır. İşitilebilir sesin doğru soluk alıp verme ile ilgisi olduğunu aklımızdan çıkarmamalıyız.

Zayıf ya da aşırı yüksek ses işitme bozukluğundan, yanlış bir örneği taklit etmekten (Sesinizi hiç kimsenin sesine benzetmeye çalışmayınız.), yorgunluktan, heyecandan kaynaklanabilir.

➤ Akıcılık

Genelde konuşmanın hızı ile ilgilidir. Karşınızdaki kişilerin algılamakta zorluk çekmeyecekleri bir hızda, yumuşak tonda (bağırmadan ve fısıldamadan), vurgu hataları yapmadan, sözcükleri birbirine karıştırıp, yuvarlamadan söz söylemeye çalışmalısınız.

(*) **Bakınız:** Söyleyiş ve boğumlanma kusurları. Diksiyon, Bölüm 5

(**) **Ağız:** Dil bilimi açısından, bir dilin sınırları içinde, bölgelere ve sınıflara göre değişen söyleyiş özelliği. (T.D.K.)

11Suat Taşer. a.g.e. Sayfa: 124–125,132; Emin Özdemir. a.g.e. Sayfa: 46–47.

Kekelemek, “aaaa”, “”ıııı”, “eeee”, “hımm” gibi gereksiz sesler çıkarmak ve uzun duraksamalarla, kullanacağınız sözcükleri arıyormuşçasına konuşmak da akıcılığı bozar.

➤ **Açıklık**

Sözcüklerin belirgin biçimde, dinleyenlerce doğru olarak algılanmasına özen gösterilmelidir. Bazı sesleri yutarak, yuvarlayarak çıkarırsak, sözcükler hiç anlaşılmaz ya da yanlış anlaşılır. Sesimizin aynı zamanda kişiliğimizin de bir parçası olduğunu unutmamalıyız. Güven aşılayıcı, konuya hâkim, kararlı bir sesle konuşmak açıklık sağlar. Kullandığınız sözcüklerin dinleyenlerce biliniyor olmasına özen gösteriniz.

➤ **Esneklik**

Sesimizi kullanırken mutlaka tekdüzelikten kaçınmalıyız. Esnek (bükümlü) olmayan, tekdüze (monoton) bir ses, sıkıcıdır ve ilgiyi dağıtır. Yerinde yapacağımız ton ve hız değişiklikleri ve vurgularla sesimize esneklik kazandırabiliriz. Tabii ki bütün bunlar doğal olmalı, yapmacık değişikliklere, özentili ses taklitlerine heves edilmemelidir.

Bir konuşmanın aynı ses tonuyla başlayıp bitmesi, dinleyenler açısından takip edilmesini güçleştirir, dikkati dağıtır. Konuşmanın yapısına göre, duygu ve düşüncelerin değişiminde, sesin de değişimi gereklidir. Bu yüzden, iyi bir konuşma sesinin aynı zamanda mutlaka gerekli esnekliğe sahip olması da şarttır.

➤ **Kulağa Hoş Geliş**

Bu özellik tamamen sesinizin tınısı ile ilgilidir. Genizden gelen hırıltılı ya da burundan gelen hımmhımm bir ses kimsenin hoşuna gitmez. Üstelik sesin sadece işitilebilir, akıcı veya açık olması tek başına işe yaramaz. Doğru nefes alıp verebiliyorsak, pürüzsüz bir ses çıkarılabilir, bu sesi yerinde vurgularla, güzel bir tonda, anlaşılabilir sözcüklerle ve takip edilebilir bir hızda karşımızdakilere aktarabiliyorsak, bu ses kulağa hoş gelecektir.

Sesin tını özelliğini anlatırken, kişiliğinizin sesinizde saklı olduğunu söylemiştik. Edebiyatçı ve Dilci Emin Özdemir¹⁶, sesle kişilik arasında bir ilişki olduğundan bahsederken, bunun daha çok sesin niteliklerinden kaynaklandığını belirtir ve bu konuda yapılmış bir araştırmayı örnek gösterir. (**A.T. Weaver-O.G. Ness, The Fundamentals and Forms of Speech**) Bu örnekte kısaca; kendisini görmeden sesini işittiğimiz bir insanın erkek mi, kadın mı olduğunu anlamakta hiç güçlük çekmediğimize, konuşanın sesine göre yaşını bile tahmin edebiliyor olduğumuza işaret edilir. Araştırmada, sesin kalitesi ile toplumsal kişilik arasındaki ilişki konusunda da, toplumun alt katında bulunan kimselerin sesinin, çoğunlukla hoş gitmeyen bir nitelik gösterdiği iddia edilir. (**İyi bir konuşma sesine sahip olabilmek ve**

¹⁶ Emin Özdemir. a.g.e. Sayfa: 47–48.

sesin niteliklerini geliştirebilmek için eğitimin ve uzun soluklu bir çalışmanın gerekliliğinden bahsedip durduk. Toplumun alt kesimindeki kimselerin, diğer kaygılarının yanında bu konuya ayıracak zamanlarının olup olmadığı, imkânlarının yeterliliği ise ayrı bir tartışma konusu. Ayrıca, toplumun üst kesimini oluşturan kişilerin ön yargılı davranışları da bir diğer etken olabilir.) Bahsi geçen araştırmaya göre; konuşma sesine bakarak bir insanın dikbaşı mı, yumuşak başlı mı olduğu rahatlıkla kestirilebilir. Saldırganlıkla, güçlü ve çınlayan bir ses arasında olumlu, sinirlilikle bu nitelikteki ses arasında ise olumsuz bir ilişki vardır. Kendileri görülmeden dinlenen erkek çocukların sesleri, liderlik yeteneğine sahip olanlarla olmayanları birbirinden ayırmaya yetebilmektedir. En ilginç olan sonuca göre ise; insanlar duydukları seslere, onları söyleyen insanların kişiliklerine, yaptıkları işlere ve sosyal statülerine bakarak bir takım nitelikler yakıştırma eğiliminde olabiliyorlar. Bir başka deyişle işiten açısından, bir öğretmenin, din adamının, politikacının, polisin, rütbeli bir askerin, sıradan bir insanın, haydutun, yalakanın sesi ayrı özellikler göstermektedir. Böylece, sözel simgelerin dinleyiciye iletilmesinde sesin yüklendiği önem bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Karşınızdaki kişiler, sesinizin niteliklerine bakarak kişiliğiniz hakkında karar vermeye çalışırlar. Bu yüzden, insanlar üzerinde olumlu bir etki bırakmak için sesinizi doğru çıkarıp, doğru kullanmak zorundasınız. Toplumsal hayatta pek girişken değilseniz, zayıf ve ürkek bir yapınız varsa bu özelliğiniz sesinize de yansımaktır. Sesinizin niteliğini geliştirmeye özen gösterirken beraberinde, kişisel yapınızdaki olumsuz yanları da gidermek için çaba harcamalısınız. Sesinizde denetim sağlayabildiğinizde, duygularınızı açığa vurma ya da saklayabilme konusunda da kendiliğinden bir denetim geliştirdiğinizi fark edeceksiniz. Eşinize ve çocuklarınıza olan sevginizi, büyüklerinize duyduğunuz saygıyı, vatanınıza olan bağlılığınızı kolaylıkla ifade edebilmeyi, öfkenizi ve diğer olumsuz düşüncelerinizi ise gizleyebilmeyi sesinizle başarabilirsiniz.

Biliniz ki, doğru ve güzel bir konuşma sesine kısa sürede sahip olamazsınız. Sizlere önerilen alıştırmaları usanmadan uygulayınız ve istenilen nitelikte bir ses geliştirdiğinizde de bu uygulamalara devam ediniz. İçki, sigara gibi kötü alışkanlıkların, solunumda yaptığınız yanlışların sesinizi olumsuz etkilediğini de unutmayın.

Ses Kusurları¹⁷

Bu kusurların kaynağı, sağlık bozuklukları veya özellikle küçük yaşlarda edinilen hatalı davranışlar olabilir. Akciğerlerdeki, bronşlardaki, solunum ve ses yolundaki bazı rahatsızlıklar doğru ve güzel ses çıkarmamızı engelleyebilir. Ayrıca doğuştan getirilen ya da bir takım kazalar sonucu oluşan, dil, diş, dudak, burun bozuklukları da ses çıkarmamızı etkiler. Günümüzde bu tip organ rahatsızlıkları ve bozuklukları kolaylıkla tedavi edilebilmektedir.

Küçük yaşlardaki hatalı uygulamalar sonucu oluşan ses bozuklukları genelde ses ve solunum organlarını yanlış kullanmaktan, sesleri yanlış yerlerden çıkarmaktan kaynaklanır. Gırtlığını çok zorlayarak, bağıra bağıra konuşan bir çocuğun sesi, kalıcı olarak kısılabılır.

➤ Kuvvetsizlik

Sesiniz kuvvetsiz, yeterince çıkmıyor olabilir. Bazı kişilerin sesleri yakından bile güçlükle işitilebilir. Hafif sesle, çekinerek konuşma alışkanlığından, özen göstermemekten, solunumdaki yetersizlikten, gereğince alıştırma yapmamaktan, sesi kullanamamaktan kaynaklanan bu kusur bazı alışırtımlarla giderilebilir. Sesin şiddeti konusunu işlerken önerdiğimiz alışırtımları, çeşitlendirerek yapınız:

Alıştırma:

- Önce derin bir soluk alınız. Boğazınızı çok zorlamadan ve bağırmadan, her soluk alış-verişte “a” ünlüsünü sırasıyla;

- Hafiften şiddetliye doğru sürekli çıkarınız: aaaaaaaaaaaaaa
- Şiddetliden hafife doğru sürekli çıkarınız: aaaaaaaaaaaaaa
- Birden bire ve tek seferde şiddetli bir “a” deyiniz: a
- Azalan ve çoğalan şiddetler deneyiniz: aaaaaaaaaa
- Sonra bütün ünlülerle (e, ı, i, o, ö, u, ü) bu yöntemi tekrar ediniz.
- Şimdi hecelere geçiniz. 15–20 metre uzağınızdaki insanlara duyurmak istiyormuş gibi, bir solukta heceler çıkarınız:

ba	be	bı	bi	bo	bö	bu	bü
da	de	dı	di	do	dö	du	dü
pa	pe	pı	pi	po	pö	pu	pü
va	ve	vı	vi	vo	vö	vu	vü

¹⁷ Eser Güler-Mehmet Hengirmen. a.g.e. Sayfa: 163–164–165.

- Sesinizin kuvvetini koruyarak kısa tümceler seslendiriniz:
- Bugün sinemaya gidelim.
- Gece başlayan kar yağışı devam ediyor.
- Fazla uzun olmayan ve hoşunuza giden okuma parçaları belirleyerek, sesinizin kuvvetinde oynamalar yaparak (alçak, normal, yüksek tonlarda) bu metinleri seslendirin.

➤ **Ses Titrekliliği**

Sesiniz yeterince kuvvetli olsa bile, çıkarken titreyebilir. Pürüzlü bir ses oluşmasına neden olan bu durum, kişiyi ve dinleyenleri rahatsız eder. Kısık kısık soluk almak da ses titrekliliğine yol açabilir.

Alıştırma:

Her zamanki gibi derin bir soluk alınız. Sonra sırasıyla bütün ünlüleri deneyerek;

- Birden ve çok yüksek olmayan bir ses çıkarınız: a e ı i o ö u ü
- Süreyi uzatıp, sesinizi yükseltiniz: a e ı i o ö u ü

Çalışmanızı, süreyi mümkün olduğunca uzatarak, ama sesinizin şiddetini hiçbir zaman bağırma seviyesine çıkarmadan sürdürünüz. Gırtlığınızı zorlamayınız ve yorulunca ara veriniz.

➤ **Tiz ve Keskin Ses**

Daha önce de bahsettiğimiz gibi, sanki hemen gırtlığımızın önünde oluşan, ses tellerini geren, fazla soluk harcayan, kulakları tırmalayan ve gırtlığı zorlayarak çıkarılan bu ses, rahatsız edici özelliğinden dolayı istenmez. Ses kusurları içinde, düzeltilmesi için en çok çaba gerektireni de tiz ve keskin sestir.

Eğer tiz ve keskin bir sesiniz varsa, “tını” bölümünde sizlere önerilen alıştırma ile birlikte aşağıdaki alıştırma da yapınız:

Alıştırma:

- Rahat bir soluk alın. Soluğunuzu yavaşça boşaltırken, vücudunuzu, özellikle solunum ve ses organlarınızı germeden, bağırmadan ama işitilebilir gürültüde bir ses çıkarınız. Pürüzsüz ve olabildiğince pes bir tona ulaşınca kadar bunu yapmaya devam ediniz. Pes ton çıkarabilmek için başınızı çok az öne eğebilirsiniz. Başınızın tamamen öne eğilmesi istenmez, zira çok boğuk bir ses çıkarıp, gırtlığınızı ve ses

tellerinizi aşırı zorlamış olursunuz. Tiz ve keskin seslilerin, istedikleri sonucu alabilmeleri için bu alıştırmayı sıklıkla ve uzun bir süre tekrarlamaları gerekecektir.

aaaaaaaaa aaaaaaaaaa aaaaaaaaaa

- İstedığınız sesi elde ettikten sonra (pürüzsüz ve pes) aynı çalışmayı hecelerle yapınız. Yine aynı şekilde soluk alarak ve kendinizi zorlamadan soluk verirken heceleri de söyleyiniz. Her defasında değişik heceleri denerseniz hem sıkılmaz hem de farklı sesler çıkarmış olursunuz.

ah ah ah ah ah ah ah ah ah ah

oh oh oh oh oh oh oh oh oh oh

bob bob bob bob bob bob bob bob

- Bu aşamayı da bitirdikten sonra artık tümcelerle çalışmalara geçebilirsiniz. Metinleri seslendirirken pes ton kullandığınızdan emin olun. Her heceyi söyledikten sonra soluk alın, gürültüsüzce soluk verirken diğer heceye geçin.
- Şe/hir/de su te/si/sa/tı ol/ma/dı/ğın/dan, ku/yu/lar/dan su çe/ki/li/yor/du.
- A/na/do/lu/da yer/le/şik ya/şam on bin yıl ön/ce/ye ka/dar u/za/nır.

Dil, Çene ve Dudaklar¹⁸

Sesin oluşumu son aşamada dil, çene ve dudakların devreye girmesiyle tamamlanır. Doğru ve güzel ses çıkarabilmek için, solunuma yardımcı olanlar da dâhil, ilgili bütün organların sağlıklı ve gereğine uygun çalışmaları önemlidir. Yeterince soluk alıp veriyor; ses tellerimizi, tınlaticılarımızı iyi kullanıyor olabiliriz. Ama ses ağzımızdan çıktığına göre, burada yer alan ses çıkarıcıların durumlarına da dikkat etmek gerekecektir. Dilin, çenenin ve dudakların hareketleri aynı zamanda boğumlanma konusunun ayrılmaz parçalarını oluşturur.

➤ Dil

Dil, özellikle ünsüz seslerin çıkarılmasında devreye girer. Ağzın içinde her yöne hareket edebilmelidir. Yeterince çalışmayan, gerektiğinde ses yolunu açık tutup, darlaştıramayan bir dil, bazı seslerin oluşumunu güçleştirir. Boğuk ve homurtulu ses çıkmasına neden olabilir.

Dilinizi;

- Ağzınızda sakız çiğner gibi hareket ettirin.
- Ağzınızın içinde, dişlerinizin önünde dairesel çevirin.
- Üst ön dişlerinize dayayarak ileriye doğru itin.

¹⁸ **Birol Vural.** Uygulama ve Örneklerle Doğru ve Güzel Konuşma. Hayat Yayınları. İstanbul–2007. Sayfa:68 / 78.

- Dudaklarınızı yuvarlatarak, büzün. Sürekli ağzınızdan çıkarıp, içeri sokun.
- Ağzınızı genişçe açıp, çıkarın. Gergin pozisyonda, tutabildiğinizce tutun.
- Dışarı çıkarın. Dudaklarınızın üzerinde dairesel hareketlerle çevirin.
- Dışarı çıkarın. Çenenize ve burnunuza dokundurmaya çalışın.
- Yatay bir hareketle sağ ve sol dudak köşelerinize çok hızlı bir şekilde sürekli dokundurun.
- Üst damağınıza değdirin. Hareketin başlangıcı bu olmak şartıyla, anlaşılabilir bir “la” deyin.

LA, LA, LA, LA, LA, LA, LA, LA, LA, LA, LA, LA

- Ağzınızın içinde serbest bırakıp, art arda “ka” hecesini söyleyin. Dilinizin, ağzınızın içinde geriye doğru toparlanıp, alt damağınızla, ön alt diş etleriniz arasındaki duruşuna dikkat edin:

KA, KA, KA, KA, KA, KA, KA, KA, KA, KA, KA, KA

- Şimdi her iki heceyi art arda söyleyin. Soluk alıp, tekrar edin:

LA, KA, LA, KA, LA, KA, LA, KA, LA, KA, LA, KA

➤ Çene

Bütün seslerin çıkarılmasında alt çenenin (üst çene sabittir) katkısı vardır. Kendisine yardımcı olan kuvvetli kaslar aracılığı ile açılma, kapanma, daralma ve genişleme hareketleri yapan alt çene, bu çalışması ile ses kayıplarının önüne geçer. Çene kaslarınız yeterince kuvvetli değilse ya da çene darlığı sorunuz varsa, istediğiniz sesleri hakkınca oluşturamazsınız.

- Alt çenenize elinizi dayayarak yüksek sesle “rap rap” deyin. Çene kaslarınız zorlansın ama hareket etsin. Dirseğinizi bir masaya dayayarak destek almayın. Aşırı güç uygulaması çenenize zarar verir.
- Ellerinizle elmacık kemiklerinize masaj yapın, avuçlarınızı aşağıya doğru kaydırıp çenenizi açın.
- Çenenizi hızla açıp kapatın. Dairesel hareketlerle döndürmeye çalışın.
- Alt çenenizi sağa-sola hareket ettirin.
- Ellerinizi yumruk yaparak çenenizin altından bastırın. Çenenizi açın, başınızı geri iterken çenenizi kapatın.

➤ Dudaklar

Sesleri doğru ve güzel çıkarabilmede karşılaşılan sorunlardan birisi de dudak tembelliğidir. Türkçe’de özellikle dudakların kullanımıyla oluşan “b, f, m, o, ö, p, u, ü, v” seslerini, dudak tembeli kişiler net söyleyemezler.

Aşağıdaki hareketleri gevşeme araları vererek, defalarca tekrar edin.

- Dudaklarınızı kapatıp, kuvvetlice sıkın. Birisine öpücük veriyormuşçasına dudaklarınızı büzüp, bir süre öylece tutun.
- Islık çalar gibi dudak kaslarınızı gererek büzün.
- Gülümser bir şekilde dudaklarınızı yanlara doğru iyice yayın, biraz böyle kalın.
- Dudaklarınızı önce büzün, o durumda biraz bekleyip, sonra gülümseyin.
- Ağzınızı mümkün olduğunca açıp, çenenizi kapatmadan dudaklarınızı büzmeye çalışın.
- “Poff” diyerek soluğunuzu kuvvetlice boşaltın. Avurtlarınız şişsin ve hava çıkarken dudak kaslarınızı zorlasın.
- Bir ateşi söndürmek istercesine kuvvetlice üfleyin.

4) TÜRKÇENİN SES ÖZELLİKLERİ

Söyleniş Özellikleri:

Söyleniş (söyleyiş); sözcüklerin ses, hece, tonlama ve vurgularla birlikte, konuşma organlarının doğru hareketleriyle, kurallarına uygun bir şekilde seslendirilmesidir.

Söyleyişte sözcükler tane tane çıkarılmalı, anlaşılır olmalıdır. Güzel bir söyleyiş tarzını bağırarak ya da hızlı konuşmak değil, sesleri doğru çıkarmak ve sözcükleri doğru telaffuz etmek yaratır.

Suat Taşer, “Konuşma Sanatı” kitabında şöyle diyor:

“Sözcüklerin yerlerine sözcüklerin kendilerini değil de birtakım çarpıtılmış seslerden oluşan parçaları koymak, bence bir adamın ağız yerine burnunu, kulağı yerine gözünü, burnu yerine parmağını koymaya benzer. Başlangıç sesleri birbirine karışarak acayip bir ses karmaşası haline gelen sözcük, bence burnu ezilmiş surat gibidir. Sonu yutulan bir sözcük de dudaksız bir adamdır.”

“Gelişigüzel konuşan, dil duygusundan yoksun, adam sendeci, sözcükleri birbiri içine tıktırmayı alışkanlık haline getirmiş birini dinlerken ister istemez, bal kavanozuna düşen bir sineği ya da bütün güzellikleri çirkinleştiren sulu sepekenli, sisli, çamurlu bir bahar havasını düşünürüm.”

Bir spiker için, sesin uyumunu, sözcüklerin doğru ve kusursuz kullanımıyla harmanlayabilmek, dilini her tür yanlıştan kurtarmış olmak şarttır.

Ülkemizin pek çok yöresinde farklı söyleyiş biçimleri olduğundan, konuşma dilinde birliği sağlamak amacıyla, fonetik kurallar açısından en doğru özellikleri taşıyan ve bir kültür dili olarak kabul edilen “İstanbul Türkçesi” esas alınmıştır. Ama şunu da unutmamak gerekir ki, bir dilin değişik söyleyiş özellikleri (şive) ve yöresel ağızları hatta argosu, aynı zamanda kültürel zenginliği de oluşturur. Özellikle Anadolu’nun binlerce yıllık birikimi günümüz Türkiye’sinin ve Türkçesinin hemen her yörede farklı söylemlerini de beraberinde getirmiştir. Bütün bunları yok saymak, herkesin aynı biçimde konuşmasını beklemek hem imkânsız ve gereksiz hem de kültürel birikimin yok sayılmasıdır.

Edebiyatçılar, tiyatrocular, gazeteciler ve politikacılar halkla bütünleşebilmek için, herkesin anlayabileceği biçimde, dildeki bu zenginliği kullanırlar. Çok ağdalı, fazlaca teknik, mesleki ya da yabancı terimler içeren bir yazı veya konuşma, dilde adeta bir altkültür yaratır, sınırlı kalır.

Bir spikerden beklenen ise, tabii ki esas kabul edilen “İstanbul Türkçesi”ni kullanarak konuşmasıdır. Fakat ondan, bir sözcüğün değişik söyleyiş biçimlerini de bilmesi ve yeri geldiğinde kullanması istenir. Anonim Erzurum türküsünün sözleri; “Hele dadaş hoş musan, dolu musan boş musan/ Ayakların yan basır, yoksa sen sarhoş musan?” diye başlar. Eğer bu türküyü, “Hele dadaş hoş musun, dolu musun boş musun / Ayakların yan basıyor, yoksa sen sarhoş musun?” şeklinde anons ederseniz hem Türk Halk Müziği terminolojisi açısından yanlışa düşersiniz hem de Erzurumluları kendinize güldürürsünüz.

HARFLER

Dilin seslerini gözlerimizle ayırt edecek biçimde bildiren ve çeşitli işaretlerden oluşan sisteme “yazı” adı verilir. Konuşurken kullandığımız sesleri göstermeye yarayan bu işaretlere ise “harf” diyoruz. Başka bir söylemle harfler, seslerin yazıda sembollerle gösterilmiş halidir.

Türk Alfabesi 29 harften oluşmuştur. 1. Kasım. 1928 tarihinde 1353 sayılı kanunla kabul edilen “Yeni Türk Alfabesi”nde yer alan bu 29 harfin, yumuşak g (ğ) hariç tamamını konuşma dilimizde de kullanırız. Türk Alfabesi, Latin harfleri esas alınarak belirlenmiş, Latincedeki “q”, “x” ve “w” harfleri alınmamış, buna karşın “ğ”, “i” ve “ş” harfleri eklenmiştir. Alfabemizde 8 tane ünlü (sesli), 21 tane ise ünsüz (sessiz) harf bulunur. ***Türk Alfabesi her ses için ayrı bir harf ve her harf için ayrı bir ses ilkesi***

temel alınarak düzenlendiğinden, Türkçe de, bazı özel durumlar dışında genellikle yazıldığı gibi okunan, okunduğu gibi yazılan bir dildir. Türkçe aynı zamanda ses yönünden de zengin bir dildir. Türkçenin sesleri gırtlaksılıktan, burunsuzluktan kurtulduğu için hırıltılı değil, pırıltılı; hımhım ve boğuk değil, tınılı ve parlaktır. Bütün sesleri yumuşak, ezgili ve renkli olan Türkçenin, konuşma dilinde örnek aldığımız İstanbul Ağzı ise, uygulamada büyük güçlükler yaratacak karmaşıklıkta bir söyleyiş biçimine dayanmamaktadır. Kısaca; yazmayı ve okumayı olduğu kadar, hatta onlardan daha çok konuşmayı kolaylaştıran birtakım sade ve sağlam kurallara sahip olan Türkçe, genel kanının aksine uygulamada olağanüstü rahat, mükemmel bir dildir¹⁹. Harfler tek veya toplu olarak, bazı koşullar ve şekiller içinde heceleri oluşturur. Hece, ağızdan bir çırpıda çıkan ses ya da ses topluluğudur. Dilimizde tek sesli heceler olduğu gibi en fazla dört sesli heceler bulunmaktadır.

Örnek: A, O,

At, Av, Ay, El, Et, Ev, İn, İp, İz, Ok, Ot, Oy, Öl, Ön, Öz

Alp, Bol, Can, Dil, Fal, Göz, Hoş, İrk, İlk, Kor, Laf, Mor, Nar, Pis, Yol

Bark, Börk, Çark, Fark, Gurk, Halk, Kurt, Pars, Salt, Şart, Tank, Zarf

Heceler birleşerek sözcükleri (kelime) oluşturur. İnsanlar birbirleriyle anlaşmak, düşünce ve duygularını, isteklerini bildirmek amacıyla bu sözcüklerden yararlanarak tümceler (cümle) kurarlar. O halde tümce: düşüncelerin, duyguların, isteklerin tam olarak anlatılması için sıralanan sözcük dizisidir. Anlatılmak istenen düşünce ve duygunun uzunluk ve kısalığına göre tümcedeki sözcük sayısı da azalıp çoğalabilir. Tek sözcüklü tümce yapmak da mümkündür.²⁰ Çok uzun tümceler oluşturmak ise her zaman sorun yaratır. Konuşurken olabildiğince kısa tümceler kullanmalıyız, yoksa söze nasıl başladığımızı unutup, mantık ve dilbilgisi hataları yapabiliriz. Ancak sadece düzgün tümceler kurmak yetmez, onların iyi anlaşılacak şekilde söylenmesi de gerekir. Söylediğimiz sözlerin iyice anlaşılabilmesi için de, bütün harflerin temiz, tane tane çıkarılmasına çaba gösterilmelidir.

Ünlüler ve ünsüzler yani dilimizi oluşturan bütün sesler ağzın belli bir durumunda meydana gelirler. Ünsüzlerin çıkışında dilin ya da dudakların bulunduğu ve yaklaştığı

¹⁹ Suat Taşer, Konuşma Eğitimi, Papirüs Yayınları-1996, S:293

²⁰ Nüzhet Şenbay, Güzel Doğru Konuşma Sanatı El Kitabı, TRT Basım ve Yayın Müdürlüğü Yayınları, Yayın No: 225

dar bölge “Boğumlanma Noktası”dır. Ünlülerin çıkışında dilin toplandığı bölgeye ise “Boğumlanma Bölgesi” adını veriyoruz.

Konuşurken kullandığımız harfler konusunda önemli bir özellikten bahsettikten sonra onların birer birer incelemesine geçeceğiz:

Türk Alfabesi’nde 29 harfin bulunduğunu ve konuşurken bunlardan sadece yumuşak g’nin (ğ) söylenmediğini biliyoruz. Acaba kullandığımız bu 28 harf konuşma dilimizi oluşturmaya yeterli mi, yoksa daha fazla sayıda harf mi kullanıyoruz? Bu sorunun cevabı evettir. Konuşma sırasında bazı harfler uzun-kısa, kalın-ince, açık-kapalı olmak üzere de çeşitlilik gösterirler. Genellikle Türkçeye yabancı dillerden geçen sözcüklerde bulunan bu harfleri de –artık konuşma dilimize yerleştiklerinden- doğru söylenişleriyle bilmemiz gerekmektedir.

Sırası geldikçe ayrıntılarıyla bahsedeceğimiz bu çok söylemli harfler şunlardır:

- “A” ÜNLÜSÜ:

Kalın, ince ve uzun söylenişli üç “a” ünlüsü vardır.

- “E” ÜNLÜSÜ:

Açık ve kapalı söylenişli iki “e” ünlüsü vardır.

- “İ” ÜNLÜSÜ:

Uzun ve kısa söylenişli iki “i” ünlüsü vardır.

- “O” ÜNLÜSÜ:

Kalın ve ince söylenişli iki “o” ünlüsü vardır.

- “U” ÜNLÜSÜ:

Kalın, ince ve uzun söylenişli üç “u” ünlüsü vardır.

- “G” ÜNSÜZÜ:

Damağın ön ve arka kısmından çıkan iki “g” ünsüzü vardır.

- “K” ÜNSÜZÜ:

Damağın ön ve arka kısmından çıkan iki “k” ünsüzü vardır.

- “L” ÜNSÜZÜ:

Dil ucunun üst dişlerin dibine ya da diş etlerine değmesiyle çıkan iki “l” ünsüzü vardır.

Her dil, gerek o dildeki seslerin niteliği, gerekse seslerin kullanılışı bakımından farklılık taşır. Unutmamak gerekir ki, yalnız başka aileden olan diller arasında değil, akraba diller ve giderek bir dilin lehçe ve ağızları arasında da belirgin ses ayrılıkları görülür. Böylelikle her dilin kendisine özgü bir ses yapısına sahip olduğu ortaya çıkar.

Önemli olan o dilin kurallarının iyi bilinmesi ve değerlerine iyi sahip çıkılmasıdır. Bizler de Türkçesi varken yabancı sözcükler kullanmayarak, ama türedi-zorlama sözcüklerden kaçınarak ve harflerin, sözcüklerin hakkını vererek konuşursak dilimize sahip çıkmış sayılırız.

ÜNLÜLER (SESLİ HARFLER)

Ses tellerinin titreşimiyle oluşan, herhangi bir engelle karşılaşmadan ağız boşluğuna gelerek, renk ve tını bakımından çeşitlenen dil seslerine “**ünlü**” denir²¹.

Ünlüler ses yolundan çıkarken, damak, diş ve dudak gibi herhangi bir engelle karşılaşmazlar fakat oluşurlarken dilin, dudakların ve çenenin aldıkları değişik pozisyonlara göre gruplara ayrılırlar:

- Dilin Durumuna Göre: Dilin arkaya doğru hareket etmesi yani geriye çekilmesiyle çıkarılan ünlüler **kalındır**. Bir başka deyişle kalın ünlüler ağız boşluğunun arka tarafında oluşur. Dilin öne doğru hareket etmesiyle çıkarılan ünlülerse **inedir**. Yani ince ünlüler ağız boşluğunun ön kısmında oluşur.

Kalın Ünlüler: a, ı, o, u

İnce Ünlüler: e, i, ö, ü

- Dudakların Durumuna Göre: Ünlüler seslendirilirken dudaklar düz ya da yuvarlak olarak biçimlenir. Dudağın düzleşmesiyle çıkan ünlüler düz, dudak yuvarlakken çıkardığımız ünlüler de yuvarlak ünlülerdir.

Düz Ünlüler: a, e, ı, i

Yuvarlak Ünlüler: o, ö, u, ü

- Çenenin Durumuna Göre: Ünlüleri çıkarırken çenenin de önemli görevi vardır. Ünlülerin oluşumu sırasında çenenin hareketiyle ağız boşluğunda daralma ve genişlemeler olur. Çene aşağıya doğru açılırken yani genişlerken çıkan ünlüler geniş, çenenin daralmasıyla ortaya çıkan ünlüler de dar ünlülerdir.

Geniş Ünlüler: a, e, o, ö

Dar Ünlüler: ı, i, u, ü

Bu açıklamaları bir de tablolarda görelim:

²¹ Atilla Özkırımlı, Türk Dili Dil ve Anlatım, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

TABLO-1²²

	DÜZ		YUVARLAK	
	GENİŞ	DAR	GENİŞ	DAR
KALIN	A	İ	O	U
İNCE	E	İ	Ö	Ü

TABLO-2

A	Kalın	Geniş	Düz
E	İnce	Geniş	Düz
İ	Kalın	Dar	Düz
İ	İnce	Dar	Düz
O	Kalın	Geniş	Yuvarlak
Ö	İnce	Geniş	Yuvarlak
U	Kalın	Dar	Yuvarlak
Ü	İnce	Dar	Yuvarlak

Ses Uyumları:

Türkçe sözcüklerin hecelerindeki sesler arasında, birtakım kurallarla oluşan bir uyum söz konusudur. Ünlü ya da ünsüzlerin sıralanışı bazı değişikliklere yol açar. Sözünü ettiğimiz kuralların ve değişikliklerin tümüne “ses uyumu” adı verilir. Bunlar aynı zamanda konuşmayı kolaylaştıran ve kullandığımız sözcüğün Türkçe olup olmadığını anlamamızı sağlayan kurallardır. Dilimizde “Büyük Ünlü Uyumu”, “Küçük Ünlü Uyumu”, “Ünsüz Uyumu” ve “Ünlü-Ünsüz Uyumu” bulunur.

Büyük Ünlü Uyumu:

Sözcük içinde yer alan ünlülerin kalınlık ve incelik bakımından birbirlerine uyumunu içeren kuraldır. Sözcüğün ilk hecesinde kalın bir ünlü (a, ı, o, u) varsa diğer hecelerdeki ünlülerde kalın, ilk hecede ince bir ünlü (e, i, ö, ü) varsa diğer hecelerdeki ünlüler de ince olur. Şöyle ki:

²² Emin Özdemir, Güzel ve Etkili Konuşma Sanatı, Remzi Kitapevi.

1-) Büyük ünlü uyumunda (küçük ünlü uyumu dikkate alınmadan) ünlü dizilişi şu şekilde olmaktadır:

$a > a, ı, o, u$	$e > e, i, ö, ü$	$ı > a, ı, o, u$	$i > e, i, ö, ü$
$o > a, ı, o, u$	$ö > e, i, ö, ü$	$u > a, ı, o, u$	$ü > e, i, ö, ü$

2-) Küçük ünlü uyumunu da dikkate alırsak, hecelerdeki kalınlık-incelik hesabıyla, ilk hecedeki ünlüye göre ardından gelmesi gereken ünlüler şöyledir:

$a > a, ı$	$e > e, i$	$ı > a, ı$	$i > e, i$
$o > a, u$	$ö > e, ü$	$u > a, u$	$ü > e, ü$

Başıboşluk, Kuralcılık, Ayakkabı, Boyun, Kırlangıç, Kalabalık, Akşam, Sabah

Denizköpüğü, Yürüyebilmek, Beşik, Bilezik, Vergi, Direk, Gece, Gündüz, Örtü

- Büyük ünlü uyumuna uymayan bazı Türkçe sözcükler de vardır. *Anne, kardeş, elma, hani, hangi*, gibi günümüz Türkçesi'nde kullandığımız sözcüklerin aslında *ana, kardaş (karındaş, gardaş), alma, kanı, kangı* sözcüklerinin değişime uğramış halleri olduğunu görüyoruz. Anadolu'nun pek çok yöresinde hâlâ kullanılan *alma, kardaş, ana* sözcüklerindeki ünlü incelmeleri İstanbul Ağzı'na özgüdür.
- Yabancı kökenli sözcüklerde büyük ünlü uyumuna bakılmaz. Kural, yabancı sözcüklere Türkçe ekler getirildiğinde geçerlilik kazanır. Bu kuralın, iki veya ikiden çok heceli yabancı sözcüklerde, sözcüğün son hecesinden başlayarak gerçekleştiğini görüyoruz. Arapça kökenli sözcüklerden örnek verirsek:

Kitap → Kitaplıklarda, Sahip → Sahipleri, Hava → Havalandırmak

- Bazı ekler genellikle büyük ünlü uyumuna uymazlar.
- ✓ Feyza Hepçilingirler'in "isyancı kök" diye nitelendirdiği "-yor" eki:
Geliyor, Benziyor, Satıyor, Yapıyor... (Korkuyor, uyar)
- ✓ "-ken" eki de değişikliğe uğramadığı için yani bağlandığı kökün ünlüleri ince de olsa kalın da olsa aynı kaldığından kural dışıdır:
Koşarken, Anlatırken, Yaparken, Bozarken... (Gelirken, uyar)
- ✓ "-ki" eki, eklendiği sözcüklerin pek çoğunda kurala uymamakla beraber, bazı sözcüklerin sonunda değişerek uyum sağlar:
Sabahki, Çocuğunki, Yarınki...
Dünkü, Bugünkü (değişerek kurala uyar)

✓ “-leyin” eki kural dışıdır:

Sabahleyin, Akşamleyin, Geceleyin...

✓ “-mtrak” eki de büyük ünlü uyumuna aykırılık göstermekle birlikte, bu ekin “-im” parçası değişerek büyük ünlü uyumuna bağlanır:

Yeşil-im-trak, Kızıl-ım-trak, Mor-um-trak, Sarı-mtrak...

Zaten içinde ince ünlü bulunan “yeşil”, “mavi” gibi sözcüklere eklenen “-mtrak” ekinin kullanım alanı dardır ve gerekirse bu ek yerine “-msi”, “-msi” ekleri kullanılabilir: *Yeşil-imsi, Mavi-msi...*

✓ Aile bildiren “-gil” eki:

Halamgil, Dayımgil, Baklagiller...

✓ Büyük ünlü uyumuna ters düşen eklerden birisi de “-daş” ekidir. Ancak dilimizde kurala uyum sağlayan “*ülküdeş*”, “*gönüldüş*”, “*gündüş*” gibi sözcükler de bulunmaktadır. “-daş” eki, ünsüz uyumuna uyar:

Yurttaş, Meslektaş, Vatandaş, Sırdaş...

- Yabancı dillerden Türkçeye geçen sözcüklerde, büyük ünlü uyumunun etkisi dolayısıyla da Türkçenin ses yapısının ne kadar güçlü olduğu ortaya çıkar. Bu kuralın etkisiyle yalnızca kalınlık-incelik uyumu ile yetinilmez kimi yabancı sözcüklerin içindeki ünlüler de değişikliğe uğrar:

YABANCI

Âdem (Ar.)

Akrîba (Ar.)

Bahçevan (Far.)

Cânâver (Far.)

Sûret (Ar.)

Çâne (Far.)²³

TÜRKÇE

Adam

Akraba

Bahçıvan

Canavar

Surat

Çene

- Büyük ünlü uyumunun etkisiyle bazı yabancı kökenli sözcüklerin asıllarından uzaklaşarak Türkçeleştikleri görülmektedir:

YABANCI

Bâdincân (Ar.)

TÜRKÇE

Patlıcan

²³ Atilla Özkırımlı, A.G.E

Bârgir (Far.)	Beygir
Câme-şûy (Far.)	Çamaşır
Çârçûbe (Far.)	Çerçeve
Gonia (Yun.)	Gönye
Hâce (Far.)	Hoca
Ebarik (Osm.)	İbrik
Nerduban (Far.)	Merdiven
Brillante (İt.)	Pırlanta
Çâr-şenbîh (Far.) ²⁴	Çarşamba

Küçük Ünlü Uyumu:

Bu kural, ünlülerin düzlük-yuvarlaklık ve darlık-genişlik bakımından birbirine uygunluğunu belirler. Küçük ünlü uyumuna göre bir sözcüğün ilk hecesinde düz ünlü (a, e, ı, i) varsa, sonraki hecelerdeki ünlüler de düzdür. Sözcüğün ilk hecesinde yuvarlak ünlü (o, ö, u, ü) varsa sonraki hecelerde yer alan ünlüler de kalınlık ve inceliklerine göre dar-yuvarlak (u,ü) ya da düz-geniş (a, e) olur.

Arkadaş, Bozulmuş, Çocuk, Ilık, Irak, Islak, Öküz, Üçüz, Üzüm, Ölümlü, Uğur, Uygun.

Biraz cebir denklemine benzeyen bu kuralı daha anlaşılır hale getirmeye çalışalım. Küçük ünlü uyumu iki basit kurala dayanmaktadır:

1-) Türkçede bir sözcükte, ilk hecede a, e, ı, i düz ünlüleri bulunuyorsa, sonra yine düz ünlüler gelir. Yani düz ünlülerden sonra yuvarlak ünlüler (o, ö, u, ü) gelmez.

Yaramazlık, Saldırganlık (Kalın-Düz)

Bilgilenmek, Seslenmek (İnce-Düz)

– NOT: *Armut, amut, abus, çamur, kavun, kabuk, savunmak, sabun, kavuk, tavuk, yavuz, kavun, avuç, avutmak, gibi birçok sözcükte küçük ünlü uyumuna aykırı olarak*

²⁴ Suat Taşer, A.G.E.

geniş-düz ünlü “a” dan sonra dar-yuvarlak ünlü “u” nun geldiğini ve “u” dan önceki ünsüzün de m, v, b gibi dudak ünsüzleri olduğu dikkat çekmektedir. Ancak bu duruma bakıp da ilk hecesinde kalın-düz ünlü bulunan ve dudak ünsüzleri (b, m, p, f, v) ile devam eden bütün sözcüklerin sonraki hecelerinde yuvarlak ünlülerin bulunması gerektiği gibi bir kural çıkarılamaz. Örneklerdeki kural dışılığın nedeni, ikinci hecelerdeki ünlülerin önlerindeki dudak ünsüzlerinin etkisiyle yuvarlaklaşmasıdır. Ayrıca kabak, savaş, saman, kapak, kavak, sapak, saban gibi örnekler de bu durumun bir kural olmadığını göstermektedir.

2-) Türkçede yuvarlak ünlülerden (o, ö, u, ü) sonra ya düz-geniş (a, e) ya da dar-yuvarlak (u, ü) ünlüler gelir. Yani yuvarlak ünlülerden sonra düz-dar (ı-i) veya geniş-yuvarlak (o, ö) ünlüler bulunmaz.

Bu durum gösteriyor ki, geniş-yuvarlak (o, ö) ünlüler dilimizde sadece sözcüklerin birinci hecelerinde bulunur, ikinci ve daha sonraki hecelerde yoktur.

Var gibi görünenlerden:

- ✓ “-yor” eki kural dışıdır: görüyor, büyüyor
- ✓ “Ayol” sözcüğü bileşiktir: Ey oğul, ay oğul
- ✓ “Oho”, “Öhö” gibi ünlemler ise yakıştırmaca sözcüklerdir.
- Küçük ünlü uyumuna aykırı bazı sözcükler, yabancı kökenlidir:
Ümit, radyo, alkol, konsol, mühim...
- Küçük ünlü uyumuna göre ilk hecesinde “o”, “ö” ünlülerini taşıyan sözcükler Türkçedir genel kuralı varsa da, bu örneğe uyan pek çok yabancı kökenli sözcük dilimizde kullanılmaktadır:
Conta, hoca, horoz, doktor, hormon, kontrol, monoton, monopol...
- “-ki” ekinin büyük ünlü uyumuna aykırı olduğunu söylemiştik. Bu ek, son hecesinin ünlüsü “ü” olan sözcüklerde küçük ünlü uyumuna göre değişir:
Dün-kü, Bugün-kü, Öbür-kü...
- Bileşik sözcüklerde ünlü uyumu aranmaz. Her sözcük kendi ses bağımsızlığını korur: *Hanım-eli, Yeşil-ırmak, Deniz-altı, Yüz-başı, Çanak-kale...*

Türkçenin eski dönemlerine baktığımızda, küçük ünlü uyumu kuralının olmadığını görmekteyiz. Kimi Türkçe şivelerinde ise böyle bir durum söz konusu bile değildir. Küçük ünlü uyumu ancak Batı Türkçesinin son dönemlerinde ortaya çıkmış ve

günümüz Türkiye Türkçesine bir ses kuralı olarak yerleşmiştir. “Küçük Ünlü Uyumu” adıyla anılmasının nedeni de budur.

Küçük ünlü uyumunu, ünlülerin kalınlık ve inceliklerini göz önünde tutarak bir tablo halinde şöyle gösterebiliriz:

İLK HECE	SONRAKİ HECELER
1.	
Kalın-Düz (a- ı)	Kalın-Düz (a- ı)
İnce- Düz (e- i)	İnce-Düz (e- i)
2.	
Kalın-Yuvarlak (o- u)	Kalın-Dar-Yuvarlak (u)
İnce-Yuvarlak (ö- ü)	Kalın-Düz-Geniş (a)
	İnce-Dar-Yuvarlak (ü)
	İnce-Düz-Geniş (e)

Şimdi de küçük ünlü uyumunun sözcüklerde nasıl gerçekleştiğini görelim:

	<u>İLK HECE</u>	<u>SONRAKİ HECELER</u>
1.	Aç Ev Yıl Bil	Açlıktan Evsizler Yıllanmak Bilgilenmek
2.	Kol Göz Su Gül	Kolluklar Gözlükçüden Susuzluk Gülümsemek

Kısa ve Uzun Ünlüler:

Ünlüler, uzunluk ve kısalık bakımından da ikiye ayrılırlar. Bazı sözcüklerin bütün hecelerini birbirine eşit uzunlukta söylerken bazılarının birinci, bazılarının ikinci ya da son hecelerini (hecelerindeki ünlüyü) uzatarak söyleriz:

- *Bir, Baca, Mıknatıs, Kıyaslamak* (Bütün heceler kısa söyleniyor)
- *A:rıza, Da:ire, Sa:hip, Ga.liba, Su:ret* (İlk hecelerdeki ünlüler uzun söyleniyor)
- *İsa:bet, Ada:let, Bera:ber, Ceha:let* (ikinci hecelerdeki ünlüler uzun söyleniyor)
- *Askeri:, Kısmi:, Milli:, Takribi:* (son hecelerdeki ünlüler uzun söyleniyor)

Türkçenin daha önceki yüzyıllarda sahip olduğu uzun ünlüler zamanla bu uzunluklarını yitirmişlerdir. Bugün Türkiye Türkçesinde bulunan ünlülerin tamamı kısa ünlülerdir. Bu durumda Türkçede uzun ünlülerden değil, kimi durumlarda uzayabilen ünlülerden söz edilebilir. Yabancı dillerden aldığımız sözcüklerde bulunan uzun ünlülerin bir bölümü bu uzunluklarını korurken bir bölümü ise artık kısa söylenmektedir. Örneğin; *memur, hâkim, ahenk* gibi sözcüklerdeki ilk ünlüler uzunluklarını korurken, *ihmal, kelam, metruk* gibi sözcüklerin ikinci ünlüleri eski uzunluklarını kaybetmişlerdir. Yabancı, özellikle Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerdeki uzun ünlülerin kısalması durumu, hâlâ uzunluklarını koruyan başka sözcüklerdeki ünlülerin de zamanla kısalabileceklerinin göstergesidir. Nitekim, *ha:cettepe, a:dile, a:bidin, ha:lit* gibi sözcüklerdeki uzun ünlüler kimi kullanıcılar tarafından (yanlış biçimde) kısa olarak söylenmektedir²⁵. Özetle, günümüz Türkçesinde ünlülerini uzatarak söylediğimiz bütün sözcükler dilimize Arapça, Farsça ya da başka dillerden girmiştir.

Kendi dillerinde uzun söylemli olan bu ünlüler (dolayısıyla sözcükler) Türkçede bazen kısalırlar. Ama bu tür sözcükler ek aldıklarında yeniden uzayarak kendi hallerini alırlar:

İnsan → *İnsa:niyet*, *Cevap* → *Ceva:bı*, *Hayal* → *Haya:lî*, *Mekan* → *Mekâ:nı*

Dikkatsizlikten, bilmemekten, ya da “Türkçede uzun ünlü yoktur, o halde bu kuralı bütün sözcüklere uygulamak gerekir!” türünden olmayan bir kuralı varmış gibi yorumlamaktan kaynaklanan uzun sesleri kısaltma eğilimi, ne yazık ki günümüzde çok yaygın. Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin pek çoğunda rastladığımız bu söyleyiş biçimi, ortaya gülünç ve yanlış ifadeler çıkartmaktadır:

²⁵ İclâl Ergenç, Konuşma Dili ve Türkçenin Söyleyiş Sözlüğü, s:34, Simurg Kitapçılık ve Yayıncılık LTD. ŞTİ.

YANLIŞ	DOĞRU
Aşık (Sevda) anlamında)	A:şık
Bazı	Ba:zı
Bela	Bela:
Beraber	Bera:ber
Dava	Da:va
Mana	Ma:na
Sabit	Sa:bit
Vefa	Vefa:
Zabit	Za:bit
Zalim	Za:lim

Türkçeye yabancı dillerden geçen sözcüklerdeki bu ünlü uzunluğunun bir ses özelliği olmasının yanı sıra, anlam ayırt etme gibi çok önemli bir işlev daha vardır. Bir sesin kısa ya da uzun okunuşu anlam yanlışlıklarına yol açabilir. Günümüzde en çok yapılan yanlışlardan örnekler verelim:

Katil (katl) = Öldürme

Ka:til = Öldüren

Aşık = Topuk kemiği

A:şık = Sevgi duyan

Rakip = Rekabet edenlerden her biri

Ra:kip = Binici

Alem = Nişan, minare tepeliği

Âlem = Cihan, dünya, herkes

Varis = Damar hastalığı

Va:ris = Mirasçı

Dahi = -de, da, bile

Da:hi = Deha: sahibi, öke

Bir spiker ya da konuşmacı açısından önemli olan, hangi seslerin kısa hangi seslerin uzun olduğunu bilmek ve bunu doğru olarak uygulamaktır. Bunun için **Ferit Devellioğlu'nun Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat'i** iyi bir yol gösterici olacaktır.

Ünlü Düşmesi:

Dilde kolay ve akıcı söyleyişi tercih etmek, sözcüklere yapım ve çekim eklerinin gelmesi, bileşik sözcüklerin oluşması sırasında ortaya çıkan ses fazlalıkları, sözcüklerde bazı değişikliklere neden olur. Ünlü ve ünsüz düşmesi olarak

inceleyeceğimiz bu olay (ünsüz düşmesine “ünsüz harfler bölümünde yer verilecektir) söyleyişte olduğu gibi genellikle yazıda da kendini gösterir.

Türk Dil Kurumu da ünlü düşmesini, çeşitli sebeplerle sözcüğün iç veya son ünlüsünden birinin düşmesi olarak tanımlıyor. Ayrıca, ünlü ile biten bir sözcüğün ünlü ile başlayan başka bir sözcükle bileşik sözcük kurması veya ünlü ile başlayan bir ek alması durumunda da karşılaşılan iki ünlüden birinin düşeceğini belirtiyor, şu örnekleri veriyor:

Oyun→ oyunamak→ oynamak / Ne+asıl→ Nasıl / Cuma+ertesi → Cumartesi...

Türkçede ses düşmesi olayı, tek bir sesin ya da hecenin düşmesi olarak gerçekleşir. Dolayısıyla sözcüklerde bir aşınma, daralma ve kaynaşma da meydana gelir.

Gerçekten de, ünlü ile biten bir sözcük, ünlü ile başlayan bir sözcükle birleştiği zaman, Türkçede iki ünlü ses yan yana gelemeyeceğinden, ünlülerden biri aşınarak düşer:

Ne+için = Niçin, Ne+olur= N'olur, Kahve+altı= Kahvaltı

Ama bazen de, ünsüzle biten bir sözcük ünlü ile başlayan bir sözcükle birleştiğinde ya da bunun tersi olduğunda da ünlü düşmesi gerçekleşir:

Pazar+ertesi= Pazartesi, Hoca+hanım= Hocanım

- Tek ses düşmesinin en tipik örneği, bir sözcükteki orta hece ünlüsünün düşmesi olayıdır. Türkçede köklerin genellikle değişmediğini biliyoruz. İlk hecesi açık, ikinci hecesi kapalı kimi iki heceli sözcüklere, bir ünlü harf ya da ünlü ile başlayan bir ses öbeği eklendiğinde, hece yapısı farklılaşır. Çünkü eklenen ünlü ikinci hecenin sonundaki ünsüzü kendine çekerek yeni bir hece oluşturur. Bu durumda açık heceye dönüşen orta hecenin ünlüsü genellikle düşer. Bu düşmenin nedeni, orta hece ünlüsünün dar olmasıdır:

Sözcüğün Aslı	Ek Almış Hali	Yeni Yapısı	Ünlü Düşmesi
Ağız (A-ğız)	Ağız-ı	A-ğı-zı	Ağzı
Azim (A-zim)	Azim-i	A-zi-mi	Azmi
Beyin (Be-yin)	Beyin-i	Be-yi-ni	Beyni
Burun (Bu-run)	Burun-un	Bu-ru-nun	Burnun

Çığır (Çı-ğır)	Çığır-ından	Çı-ğı-rın-dan	Çığırından
Gönül (Gö-nül)	Gönül-üm	Gö-nü-lüm	Gönlüm
Hüzün (Hü-zün)	Hüzün-ü	Hü-zü-nü	Hüznü
Karın (Ka-rın)	Karın-ın-dan	Ka-rı-nın-dan	Karından
Omuz (O-muz)	Omuz-unu	O-mu-zu-nu	Omzunu

- Orta hece ünlüsünün düşmesi, Türkçeye girmiş yabancı sözcüklerde de söz konusudur. Özellikle çift ünsüzle biten tek heceli yabancı sözcükler, Türkçede iki ünsüzün arasına bir ünlü sokularak söylenir. Ama yeni bir ses birliği oluşturulduğunda (sözcüğün arkasına ünlü ya da ünlü ile başlayan bir ek getirildiğinde), bu sözcüklere eklenen ünlü, orta hece ünlüsü haline geldiği için düşer:

Sözcüğün Aslı	Türkçe Hali	Ek Almış Hali	Yeni Yapısı	Ünlü Düşmesi
Akl (Ar.)	Akıl	Akıl-ıma	A-kı-lı-ma	Aklıma
Resm (Ar.)	Resim	Resim-ini	Re-si-mi-ni	Resmini
Zehr (Far.)	Zehir	Zehir-ini	Ze-hi-ri-ni	Zehrini
İsm (Ar.)	İsim	İsim-i	İ-si-mi	İsmi
Fikr (Ar.)	Fikir	Fikir-i	Fi-ki-ri	Fikri
Kabr (Ar.)	Kabir	Kabir-e	Ka-bi-re	Kabre

- Arapça ya da Farsçadan Türkçeye geçmiş sözcükler, “-etmek”, “-olmak” yardımcı fiilleriyle birleştiklerinde sözcüğün ikinci hecesindeki ünlü düşer ve aslına döner.

Sabr-Sabır-Sabır+etmek → Sabretmek

Haps-Hapis-Hapis+olmak → Hapsolmak

Nakl-Nakil-Nakil+etmek → Nakletmek

Seyr-Seyir-Seyir+etmek → Seyretmek

Kayb-Kayıp-Kayıp+olmak → Kaybolmak

Kayd-Kayıt-Kayıt+etmek → Kaydetmek

- Bazı Türkçe ve yabancı kökenli sözcüklerde orta hecedeki ünlü genellikle düşer. Konuşma dilinde sıkça rastladığımız bu durum yazı dilinde geçerli değildir:

Nerede=Nerde, Sağanak=Sağnak, Burada=Burda, İleride=İlerde...

- “Hane” ile birleşen bazı bileşik sözcüklerde ise hece düşmesi görülür ve konuşma dilinde genelde böyle kullanılır: (*)

Posta+hane=Postane, Hasta+hane=hastane, Pasta+hane=pastane...

- İsimden fiil ya da fiilden isim türetme eki alan bazı sözcüklerde, son hecede yer alan ünlünün düştüğü görülür:

Sarı-ar-mak=Sararmak, Kavur-ul-mak=Kavrulmak, Kıvır-ım=Kıvrım

Doğru ve güzel bir konuşmada hece düşmesi her zaman kabul görmez. Bazı sözcüklerde yapılan hece düşmeleri, bir “atlama kusuru” kabul edilir. Bu durumdan “Söyleniş ve Boğumlanma Kusurları” bölümünde söz edeceğiz.

Ünlü Türemesi:

Ses özelliklerine veya birbirleriyle birleşme şartlarına uygun olarak sözcüklerin önüne, içine veya sonuna ünlü getirilmesine, ünlü türemesi denir²⁶.

- Önseslerinde ünsüz yığılmasının bulunduğu yani çift ünsüzle başlayan yabancı kökenli sözcüklerin Türkçe söylenişlerinde zorlukla karşılaşıldığı için, söyleyiş kolaylığı sağlamak amacıyla sözcüğün başına bir ünlü getirilir. Yıllar önce dilimize girmiş, önsesinde ünsüz yığılmasının yer aldığı bu sözcükler, böylelikle yeni bir biçime sokulmuş ve bu yeni biçim yazı diline de yansımıştır²⁷.

Station (Fr.)→İstasyon / Scala (İt.)→İskele

Spirito (İt.)→İspirto / Stavros (Yun.)→İstavroz

Birçok yabancı sözcükse artık dilimize yerleşmiştir. Bazı dil uzmanlarının dediği gibi iki ünsüzle başlayan sözcüklerin aralarına ünlü harf getirerek söyleme yöntemi, diksiyon sanatında kabul görmez:

Tren→Tiren / Film→Film / Fren→Firen / Grip→Gırip / Plaj→Pilaj / Plan→Pilan

Bl, Fl, Fr, Br, Dr, St, Tr, Rt gibi çift ünsüzler aynen korunarak söylenir:

Blok / Blöf / Bronz/ Flaş / Flora / Flüt / Frak / Dram / Stüdyo / Star/ Start / Traktör / Spiker / Psikolog... Bu gibi sözcükler üzerinde sürekli çalışarak dilinizi alıştıracabilirsiniz.

Söylemekte zorlandığınız sözcükleri not edin ve aklınıza geldikçe tekrarlayarak doğru söylenişlerini öğrenin.

(*) :Hane sözcüğü bazen söylenmelidir: (“Dökümhane”, “Kayıkthane”, “Muayenehane”). Buradan belki de, “hastahane” “postahane” gibi “a” çatışması olmayan ve ilk sözcüğü ünsüzle biten bileşik sözcüklerde “hane” sözcüğündeki “ha” hecesini söylemeliyiz sonucuna ulaşabiliriz.

²⁶ Türk Dil Kurumu / Büyük Türkçe Sözlük

²⁷ İclâl Ergenç A.G. S: 17

- Bazı sözcükler “-cık”, “-cik”, “-cuk”, “-cük” küçültme eki aldıklarında, bu ekten önce de bir ünlü türemesi görülür. Aslında bu ekler, Türkçede çok kullanılan küçültme ve sevgi ekleridir. Ancak bağlandıkları her sözcükte ünlü türemesi görülmez:

✓ *Babacık, Tosuncuk, Kısacık, Mehmetcik, Gölcük* gibi örneklerde sözcüğe doğrudan bağlanırlar.

✓ Bazen bir ünlü aracılığı ile sözcüğe bağlanırlar:

Bir-cık>Bir-i-cık>Biricik, Az-cık>Az-ı-cık>Azıcık, Dar-cık>Dar-a-cık>Daracık.

✓ Ama bazen de, kendilerinden önceki ünsüzü düşürürler:

Ufak-cık>Ufacık, Küçük-cük>Küçücük, Minik-cık>Minicik²⁸

- Ünlü türemesi olayına, dilimize özellikle Arapça ve Farsçadan geçen, çift ünsüzle biten sözcüklerde rastlıyoruz. Türkçede hece sonunda ancak belli ünsüz çiftleri bulunabileceği için (bk: ünsüz harfler), bu tür sözcükler yazılırken ve söylenirken iki ünsüzün arasına bir ünlü türetilmektedir. Ünlü düşmesi bölümünde de belirtildiği gibi (orta hece ünlüsünün düşmesi), kök durumundaki bu sözcükler Türkçeye ünlü türetilerek geçirilmişler, ancak ünlü ile başlayan bir ek aldıklarında köklerindeki bu ünlüyü yitirerek tekrar asıllarına dönmüşlerdir. Önce ünlü türemesi sonra da ünlü düşmesi olarak gerçekleşen bu durumu tekrar hatırlayalım:

Sözcüğün Aslı	Türkçe Söylenişi (Ünlü Türemesi)	Ünlü Ek Almış Hali (Ünlü Düşmesi)
Akl	Akıl	Akıl-ında = Aklında
Emr	Emir	Emir-ini = Emrini
Fikr	Fikir	Fikir-inde = Fikrinde
Ömr	Ömür	Ömür-ünde = Ömründe
Özr	Özür	Özür-ü = Özrü

²⁸ Bu ekler isimden isim yapan eklerdir. Konu ile ilgili Yardımcı Doçent Doktor **Selcen Çiftçi**’nin (Uşak Üniversitesi-Eğitim Fakültesi) şöyle bir açıklaması var: *Gül-ü-cük, Öp-ü-cük şeklinde ayrılan sözcüklerde “öp” fiil kökü, “ü” ünlü türemesi, “-cük” eki de yapım eki olarak verilmişti. Ancak bilindiği gibi “Öp” ve “Gül” sözcükleri fiildir. “-cık” eki ise isimden isim yapar. Dolayısıyla “öpücük” ve “gülücük” örneklerinde ünlü türemesinden bahsedemeyiz. Sözcükler önce “-üş” eki ile isim yapılmış, sonra “ş” sesleri düşürülmüştür. Yani bu örneklerde ünlü türemesi değil, ünsüz düşmesi vardır: Öp-üş-cük>Öpücük, Gül-üş-cük>Gülücük.*

Sabr	Sabır	Sabır-ımız = Sabrımız
Seyr	Seyir	Seyir-etmek = Seyretmek
Şükr	Şükür	Şükür-etmek = Şükretmek

- Sözcüklerin anlamlarını pekiştirmek için başlarına benzer hece getirilerek oluşturulan sözcüklerde de ünlü türemesi görülür:

Sap>Sap+Sağlam → Sapasağlam

Çevre>Çep+Çevre → Çepeçevre

Gündüz>Güp+Gündüz → Güpegündüz

Yalnız>Yap+Yalnız → Yapayalnız

Ses Kaynaşması:

Türkçede birbirini izleyen hecelerde yan yana gelen iki ünlünün birleşip tek bir ünlüye dönüşmesi ve tek hecede toplanmasına, ses kaynaşması ya da ses birleşmesi adı verilir.

Türkçede kural olarak iki ünlü yan yana gelemeyeceğinden, ünlü ile biten bir sözcük ünlü ile başlayan bir sözcükle devam ederse, iki ünlü tek hecede birleşir. Genellikle iki sözcüğün birleşerek tek sözcük oluşturduğu bu kaynaşma olayında, bir darlaşma ve büzüşme söz konusudur:

Cuma+ertesi= Cumartesi, Kahve+altı=Kahvaltı, Sütü+aş=Sütlaç

Ses kaynaşması sonucunda ortaya çıkan kimi sözcükler, bileşik sözcük olma niteliklerini yitirmişlerdir:

Ne+için = Niçin, Ne+asıl = Nasıl, Ne+ise = Neyse...

Ayrıca bu olay, iki sözcüğün birleşmesiyle hece yapısında değişikliğe neden olduğundan, **ünlü düşmesi** olarak da yorumlanabilir. Gerçekten de, konuşma dilinde kullanılan; vezin dolayısıyla da halk şiirinde görülen bazı örneklerde, ünlülerden birinin düşürülerek iki sözcüğün kaynaştırılması söz konusudur:

Ne eylesin = N'eylesin, Güler mi ola = Güler m'ola

Ne olur = N'olur, Deli olmak = Del'olmak

Kimi bileşik sözcüklerin, yine bir ünlü düşmesiyle kaynaşmalarına sık rastlanır:

Gide gide = Gıtgide Koyu vermek = Koyvermek

Kayın ana = Kaynana Biri birine = Birbirine

Türkçede ünlü ile biten sözcüklere ünlü ile başlayan bir ek geldiğinde araya “y”, “s”, “ş”, “n” ünsüzlerinden biri girer ve bunlara kaynaştırma harfleri denir:

- Hal eklerinde, yapım ekleriyle sözcük türetilirken ve eylem çekimlerinde “y” kaynaştırma ünsüzü kullanılır:

Masa-y-ı, Ayşe'-y-e, Dinle-y-ici, Bekle-y-en, İşte-y-eceğim, Oku-y-acağım...

- Ünlü ile biten sayılara üleştirme eki (-er) geldiğinde araya, “ş” kaynaştırma ünsüzü yerleştirilir:

İki-ş-er, Yedi-ş-er, Yirmi-ş-er, Elli-ş-er...

- İsim tamlamalarında ünlüler yan yana geliyorsa;

✓ Tamlanan ekinden önce “s” kaynaştırma ünsüzü bulunur:

Annemin örtü-s-ü, Babamın kafa-s-ı, Ahmet'in sıra-s-ı, Gülün koku-s-u...

✓ Tamlayan ekinden önce “n” kaynaştırma ünsüzü kullanılır:

Kapı-n-ın eşiği, Ütü-n-ün sapı, Baca-n-ın dumanı, Ayı-n-ın ayağı...

✓ Tamlayan ve tamlanan eklerinde ünlüler çakışıyorsa, tamlayan ekinden önce “n”, tamlanan ekinden önce “s” ünsüzü yer alır:

Pencere-n-in perde-s-i

✓ “Su” ve “Ne” sözcükleri bu kurala aykırıdır, “y” kaynaştırma ünsüzü kullanılır:

Ne-y-in tadı? Su-yun tadı...

Günümüz Türkçesinde kullanılan, iki ünlünün bulunduğu sözcükler yabancı kökenlidir. Fransızca kökenli olan “**Diftong**”un karşılığı olan ve iki ünlü barındıran bazı sözcükler, (Bakınız: *Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük*, *Ali Püsküllüoğlu-Türkçe Sözlük*, *Dil Derneği Sözlüğü*, *İclâl Ergenç-Konuşma Dili ve Türkçenin Söyleyiş Sözlüğü*) aralarına “v” ya da “y” ünsüzleri eklenerek söylenirler²⁹:

Conservatoire (Fr.)= Konservatuvar

²⁹ Nüzhet Şenbay, “Herkes İçin Diksiyon Sanatı El Kitabı”nda, bunun tam tersi bir görüşü savunup; “tualet”, “tual”, “konservatuvar” örneklerini veriyor. (TRT Basım ve Yayın Müdürlüğü Yayınları, Yayın No: 225)

Dialyse (Fr.)= Diyaliz

Diyalogue (Fr.)= Diyalog

Laboratoire (Fr.)= Laboratuvar

Laique (Fr.)= Laik (Örnek dışı, diftong)

Soirée (Fr.)= Suare (Örnek dışı, diftong)

Toile (Fr.)= Tuval

Toilette (Fr.) = Tuvalet

Arapçadan Türkçeye geçmiş bazı sözcüklerde iki ünlünün yan yana geldiği görülür. Bu sözcükler diftonga örnek oluşturmazlar, çünkü iki ünlü arasında kesme yapılarak ve iki ayrı hece halinde söylenirler³⁰.

Su'al, Su'at, Sa'at, Fu'at, Şa'ir, Şi'ir, Fa'iz, Ca'iz, Na'il, Du'a, Kana'at,

Geniş Ünlülerin Daralması:

Türkçede bulunan ünlü harflerin alt çenenin aşağı-yukarı hareketlerine bağlı olarak geniş (a, e, o, ö) ve dar (ı, i, u, ü) ünlüler olarak ikiye ayrıldığını belirtmiştik. Türkçe her ne kadar genellikle yazıldığı gibi okunan, konuşulan bir dil olsa da, bazı söyleyiş kuralları gereği, konuşurken yazılanı her zaman bire bir söylemeyiz. Türkçede bazı ünsüzler, yerleri ve çıkış biçimleri açısından ünlüleri etkiler ve değişimlerine neden olur.

- Sözcüğün kök ya da gövdesinin sonunda “a” veya “e” geniş ünlülerinden biri varsa, sözcük ünlü ile başlayan bir ek aldığı anda (Türkçede iki ünlü yan yana gelemeyeceğinden) araya “y” kaynaştırma ünsüzü girerek geniş ünlüleri darlaştırır ve “ı”, “i” ya da “u”, “ü” ünlülerine dönüştürür. Yazılış ve söyleyiş arasında önemli bir fark oluşturan **bu özellik “y” ünsüzünün darlaştırma etkisinden kaynaklanır:**

Yazılışı	Okunuşu
Anla-y-abilmek	Anlıyabilmek
Ara-y-acak	Arıy(ı)cak
Başla-y-an	Başıyan

³⁰ Nüzhet Şenbay, A.G.E.

Bekle-y-en	Bekliyen
Bilme-y-erek	Bilmiyerek
Ekle-y-en	Ekliyen
İncele-y-en	İnceliyen
Özle-y-en	Özlüyen
Sakla-y-acak	Saklıy(ı)cak
Sula-y-an	Suluyan

- Bu darlaştmanın yazı diline de yansıyan örneği ise, şimdiki zaman eki [-yor] un eklendiği sözcüklerdir. [-yor] eki ile oluşturulan sözcüklerde “y” sesinin daraltıcı etkisiyle eylem kökünde bulunan geniş ünlü daralmakta, bu durum hem yazıda hem de konuşmada kendisini göstermektedir.^{31 / 32}

Ağla+yor=Ağlıyor, Anla+yor=Anlıyor, Ara+yor=Arıyor, Başla+yor=Başlıyor, Dinle+yor=Dinliyor, Kokla+yor=Kokluyor, Söyle+yor=Söylüyor...

- Eylem ve eylemsi türetmeye yarayan [a], [-an], [-acak], [-ecek], [-erek] gibi ardıllar, sözcüğün kökü eğer ünlü ile bitiyorsa (Türkçede iki ünlü ses yan yana gelmeyeceği için) ünlü çatışmasını önlemek amacıyla “y” kaynaştırma ünsüzü(*) ile birleştirilirler. Yazımda gösterilmese de “y” ünsüzü kendisinden önceki ünlüyü konuşma sırasında darlaştır:³³

Sözcüğün Aslı	Yazılışı	Söyleniş-1	Söyleniş-2(**)
Ağla-y-cak	Ağlayacak	A:lıyacak	A:lıycak
Anla-y-abilmek	Anlayabilmek	Anlıyabilmek	Anlıyabilmek
Ara-y-acak	Arayacak	Arıyıcak	Arı:(y)cak
Başla-y- an	Başlayan	Başlıyan	Başlıyan
Bekle-y-ecek	Bekleyecek	Bekliyicek	Bekli: cek

³¹ İclâl Ergenç, A.G.E. S:38, 39, 40

³² İclâl Ergenç, konuşmada, [-yor] ekinin son sesinde bulunan “r” ünsüzünün yitirilerek söylenmesini de (Kaçıyorsun~/Kaçıyosun, Biliyor musun~/Biliyo musun) örnek olarak vermiş. Bu örnek günlük konuşma için belki geçerli olabilir ama bir spiker asla “r” ünsüzünü kullanmaktan vazgeçmemelidir.

(*)Bazı kaynaklar bu ünsüzü geçiş sesi ya da koruyucu ünsüz olarak da nitelendiriyor.

³³ Suat Taşer, A.G.E. S: 298, 299

(**) Kulağa hoş geliş ve söyleme kolaylığı açısından önerilir.

Bekle-y-e-dursun	Bekleyedursun	Bekliyedursun	Bekliyedursun
Bil-me-y-erek	Bilmeyerek	Bilmiyerek	Bilmi:(y) rek
Kapa-y-acak	Kapayacak	Kapıyacak	Kapı:(y) cak
Tara-y-a-ma-y-acak	Tarayamayacak	Tarıyamıyacak	Tarıyamıyacak
Yürü-y-ecek	Yürüyecek	Yürüyecek	Yürü:(y) cek

- [-Acak]'ın eklendiği sözcüğün kökü bir ünsüzle bitiyorsa herhangi bir geçiş sesine gereksinim duyulmaz. Ancak konuşma sırasında bu kez de [-acak] ekinin ilk ünlüsünde bir daralma görülür:

Ol+acak=Olucak, Ver+ecek=Vericek, Gör+ecek=Görücek, Al+acak=Alıcak...

Yumuşak g'nin (ğ) kendisinden önceki ünlüyü uzatma özelliğinin konuşma diline yansması ile bu durum karıştırılmamalıdır:

Git+ecek(ğ)+im=Gideceğim=Gidice: m (Ayrıntılı bilgi için "ğ" konusuna bakınız)

- "Demek" ve "Yemek" eylemlerinden bu eklerle türeyen sözcüklerde "y" ünsüzünün darlaştırma etkisi yazıda da görülür:

Sözcüğün Aslı	Yazılışı	Söylenişi
Ye-e-ecek	Yiyecek	Yiyecek
De-e-yen	Diyen	Diyen
Ye-e-ebilmek	Yiyebilmek	Yiyebilmek
De-e-emedi	Diyemedi	Diyemedi

- "Y" ünsüzü "i" ünlüsü ile bir arada bulunduğu genellelikle düşer ve "i" ünlüsünün uzun söylenmesine neden olur:

De-y-ecek-sin>Diyeceksin>Di:ceksin

Gel-meli-y-se-m>Gelmeliysem>Gelmeli:sem

Ver-me-y-ecek>Vermeyecek>Vermiyecek>Vermi:cek

- Buyuru kiplerinde [-y]'nin darlaştırma özelliği pek görülmez:

Bekle-y-in>Bekleyin, Dinle-y-in>Dinleyin, Ara-ma-y-ın>Aramayın...

- [-idi], [-imiş], [-ise] ek eylemleriyle olan birleşmelerde de görülmez:

Görse-y-idi>Görseydi, Araba-y-ise>Arabaysa, Gülse-y-imiş>Gülseymiş...

- [-ici] eki ile türemiş sıfatlarda kullanılsa da olur:

Dinle-y-ici>Dinleyici>Dinli:(y)ci, Atla-y-ıcı>Atlayıcı, Okşa-y-ıcı>Okşayıcı, Bile-y-ici>Bileyici>Bileyci...

- Ad çekimlerinde “y” nin darlaştırıcı etkisi yoktur:

Anne-y-e>Anneye, Baba-y-ı>Babayı, Abla-y-a>Ablaya...

- **[-ile]** bağlacı ise farklı bazı özelliklere sahiptir;

✓ Sözcük ünlü bir harfle bitiyorsa ve [-ile] bağlacı eklenmişse, bağlacın “i” ünlüsü düşer, araya “y” kaynaştırma ünsüzü girer, sona eklenen yalın sözcük ünlü uyumuna göre bağlanır:

Araba ile> Araba-y-ile> Arabayla,

Anne ile> Anne-y-ile>Anneyle

Baba ile>Baba-y-ile>Babayla

Gece ile>Gece-y-ile>Geceyle

Sıra ile>sıra-y-ile>Sırayla

✓ [-ile] bağlacı eğer ünsüzle biten sözcüklere ek olarak geliyorsa, yine bağlacın “i” ünlüsü düşer ama bu kez “y” kaynaştırma ünsüzü kullanılmadan öndeki sözcüğe bağlanır:

Benzin ile>Benzinle, Ateş ile>Ateşle→ Benzine ateşle yaklaşmayınız!

Kaşık ile>Kaşıkla, Kitap ile> Kitapla...

✓ Sonunda üçüncü kişi iyelik eki bulunan sözcüklere [-ile] bağlacı ek olarak geldiği zaman ise(*) sözcük eklenerek, [-yla] ya da [-yle] biçimini alır:

Araba-sı ile>Arabayla, At-ı ile> Atıyla

Ateş-i ile>Ateşiyle, Kömür-ü ile>Kömürüyle...

Ünlülerle ilgili birtakım özellik ve kuralları böylece özetleyebiliriz. Bu kitapta daha çok, doğru ve güzel Türkçe söyleyiş için gerekli bilgiler yer aldığından ünlülerle ve birazdan bahsedeceğimiz ünsüzlerle ilgili daha ayrıntılı bilgilere dipnotlardaki kaynaklardan ulaşabilirsiniz.

(*) [-ise] bağlacında da aynı durum söz konusudur. Kendisinden önceki sözcükle birlikte söylenir. Sözcük ünlü ile bitmişse [-ise] bağlacı “y” kaynaştırma ünsüzü kullanılarak ve “i” ünlüsü düşürülerek, sözcük ünsüz ile bitmişse yine “i” ünlüsü düşürülerek ama bu kez “y” kaynaştırma ünsüzü olmadan seslendirilir:
Ali ise>Ali-y-ise>Aliyse, Konuşmak ise>Konuşmaksa...

ÜNSÜZLER (SESSİZ HARFLER)

Konuşurken çıkardığımız seslerin bir kısmı, ses yolunda az ya da çok engellenir, yani boğumlanırlar. Akciğerlerden gelen havanın ses yolunda bir kapanma ya da daralmayla engellenmesi sonucu oluşan seslere “**ünsüz**”³⁴ denir. Bu sesler ancak bir ünlü yardımıyla söylenir. Türkçemizde yirmi bir ünsüz vardır:

B, C, Ç, D, F, G, Ğ, H, J, K, L, M, N, P, R, S, Ş, T, V, Y, Z

Aslında ünlülerde olduğu gibi ünsüzler arasında da birden çok söyleme sahip olanlar (g, k, l) vardır ama kalın ve ince söylemleri olan bu ünsüzleri yazı dilinde belirtmez, söylem farklarını, konuşurken kullanırız.

Ses yolunda bir engele çarparak ya da ses tellerindeki titremelerle oluşan ünsüzlerin bu durumu ve çıkış yerleri, sessiz harflerin özelliklerini ortaya çıkarır.

Ünsüzler çıkış yerlerine, çıkış biçimlerine, ses tellerinin titreşimine göre gruplara ayrılır.^{35,36}

– Çıkış Yerlerine Göre Ünsüzler: Akciğerlerden gelen havanın, soluk verirken, ses telleri, gırtlak, damak, dil, diş ve dudaklarda meydana getirdiği çarpma ve etkilenmelerle oluşur. Seslerin çıktığı bu yerler, “**Boğumlanma Noktası**”dır. Ünsüzler, boğumlanma noktalarına göre şu bölümlere ayrılırlar;

✓ Çift Dudak Ünsüzleri: Alt ve üst dudakların birbirine değmesiyle çıktıkları için böyle adlandırılırlar, üç tanedir: **b, m, p**

✓ Diş-Dudak Ünsüzleri: Alt dudağın üst dişlere dokunmasıyla oluşurlar: **f, v**

✓ Dişeti Ünsüzleri: Dil ucunun üst dişetlerine yaklaşması ve bazen de değmesi sonucu çıkarlar: **d, l, n, r, s, t, z**

✓ Dişeti-Damak Ünsüzleri: Bu ünsüzler dil ucunun üst dişetlerine ve sert damağa yaklaşmasıyla söylenirler: **c, ç, j, ş**

✓ Sert (ön) Damak Ünsüzleri: Dil ortasının sert damağa yaklaşmasıyla çıkarlar: **g, k, y** (y ünsüzü ağızdan çıkarken önemli bir engelle karşılaşmadığı için “yarı ünlü” olarak da adlandırılır.)

³⁴ Atilla Özkırımlı, A.G.E. S: 80

³⁵ Eser Güler-Mehmet Hengirmen, Ses Bilimi ve Diksiyon, Engin Yayınevi.

³⁶ Dilimiz.com

✓ Gırtlak Ünsüzü: Bu ünsüz ağız boşluğu yerine gırtlakta oluşur: **h**³⁷

Türkçe konuşmada kullanılmayan ve genellikle kendisinden önceki ünlünün yarım ses uzatılmasıyla belirginleşen ğ ünsüzü fonetik açıdan bakıldığında yumuşak (art) damak ünsüzü olarak nitelendirilir ve tıpkı y ünsüzü gibi yarı ünlü sayılır. Kesinlikle bir ünlüden sonra gelen bu ünsüz tek heceli sözcüklerin sonunda (yağ, sağ, dağ, bağ), çok heceli sözcüklerinse genellikle ilk hecelerinde (yağmur, kağıt, bağlama, çağlayan) bulunur. (Ayrıntılı bilgi için bakınız “ğ” ünsüzü)

• Ses Tellerinin Durumuna Göre Ünsüzler: Bazı ünsüzler ses tellerini titreştirerek, bazıları ise ses tellerini titreştirmeden, ağız içindeki boğumlanma noktalarında biçimlendirilerek çıkarılırlar:

✓ Yumuşak Ünsüzler: Ses tellerinin titreşmesi ile oluşurlar. Bunlara “titreşimli” ya da “ötümlü” ünsüzler de denir: **b, c, d, g, (ğ), j, l, m, n, r, v, y, z**

✓ Sert Ünsüzler: Ses tellerini titretmeden, boğumlanma noktalarından çıkan ünsüzlerdir. “Titreşimsiz” ya da “Ötümsüz” ünlüler olarak da adlandırılırlar:

ç, f, h, k, p, s, ş, t

• Çıkış Biçimlerine Göre Ünsüzler: Genel olarak, ses yolu kapanmadan, ses yolunda herhangi bir engelle, kesintiye uğramadan çıkan ünsüzlere sürekli; akciğerlerden gelen havanın ses yolunda bir engelle karşılaşarak, patlama şeklinde çıkan ünsüzlere de süreksiz ünsüz diyoruz.

✓ Sürekli Ünsüzler: **f, ğ, h, j, l, m, n, r, s, ş, v, y, z**

✓ Süreksiz Ünsüzler: **b, c, ç, d, g, k, p, t**

Daha iyi anlamlandırabilmek için, çıkış biçimlerine göre ünsüzleri biraz daha ayrıntılı inceleyelim:

✓ Ses yolunun bir an kapanması ile çıkan **b, d, g, k, p, t** ünsüzlerine “kapanma ünsüzleri” ya da “patlayıcı ünsüz” denir.

✓ Ses yolundan sürtünmeyi andıracak biçimde çıkan **c** ve **ç** ünsüzlerine “kapanma-sürtünme ünsüzü” denir.

✓ Ağız boşluğunun çeşitli yerlerindeki daralmalar ve hafif kapanmalar sonucunda çıkan **f, h, j, s, ş, v, y, z** ünsüzleri, daralma ünsüzleridir. Bunlara “sızıcı ünsüz” de denir.

³⁷ İclâl Ergenç, çıkış yerlerine göre ünsüzleri daha ayrıntılı inceliyor ve “Çift dudak ünsüzleri: b, p, m”, “Dudak-diş ünsüzleri: f, v”, “Dilucu-diş ünsüzleri: d, t”, “Dilucu-diş ünsüzleri: n, r, s, z”, “Dil-öndamak ünsüzleri: c, ç, j, ş, y”, “Dilucu-öndamak ünsüzü: l”, “Dil-artdamak ünsüzleri: k, g”, “Gırtlak ünsüzü: h” olarak ayırıyor. (A.G.E. S:19)

✓ Yumuşak (art) damağın alçalması, ses yolundan gelen havanın hem ağıza hem de buruna geçirilmesi sonucu oluşan **m** ve **n** ünsüzlerine “burun ünsüzleri” veya “geniz ünsüzleri” diyoruz.

✓ Dil ucunun ya da dil sırtının damağa değmesi ve akciğerlerden gelen havanın, böylece ortaya çıkan engelin yalnız bir yanından ya da her iki yanından birden çıkmasıyla oluşan **l** ünsüzüne, “yan ünsüz” veya “yan daralma ünsüzü” adı verilir.

✓ Dil sırtının geriye doğru kabarıp, kenarları sert damağa yaklaştığı sırada dil ucunun dişetlerine hafifçe çarpması sonucu oluşan **r** ünsüzü, “çarpmalı” veya “vurmalı” ünsüz adını alır.

Ünsüzleri ayrıldıkları gruplara göre bir tablo halinde şöyle gösterebiliriz:³⁸

ÜNSÜZLER				
ÇIKAKLARINA GÖRE	Sert		Yumuşak	
	Sürekli	Süreksiz	Sürekli	Süreksiz
DUDAK	f	p	m, v	b
DİŞ	s, ş	ç, t	j, l, n, r, z	c, d
DAMAK	-	k	ğ, y	g
GIRTLAK	h	-	-	-

Ünlüleri incelerken, birtakım kuralların konuşmayı kolaylaştırdığını görmüştük. Ünlülerde olduğu gibi ünsüzlerde de bazı okunuş ve yazılış kuralları vardır. Önce uyum kurallarına bakalım:

Ünsüz Uyumu:

Bu kural, Türkçe bir sözcükte bulunan sert (tonsuz) ünsüzlerden sonra sert, yumuşak (tonlu) ünsüzlerden sonra yumuşak ünsüzlerin gelmesini belirler. Başka bir anlatımla Türkçede, kök ya da gövdelerin sonesindeki ünsüz, kendisinden sonra gelen ekin başındaki ünsüzle tonlu veya tonsuz olmaları bakımından benzeşir. Sözcük içinde, sonunda ve eklerde bu özelliği görürüz:

Sert ünsüzler: *Coşku – Eski – Bekçi – Köfte – Seçkin*

Yumuşak ünsüzler: *Bardak – Gündüz – Evren – Aydın – Sevgi*

- Yabancı kökenli sözcüklerin çoğu bu kurala uymaz:

³⁸ Emin Özdemir, A.G.E. S:51

Diplomat – Kontrat – Stres – Kahve – Sahne

- Sözcük kökleriyle eklerin birleşmesinde de ünsüz uyumu görülür; ekler, genellikle ünsüz benzeşmesine uyar. Son sesi ç, f, h, k, p, s, ş, t sert ünsüzlerinden biriyle biten sözcüklere yine sert ünsüzle başlayan ekler, son sesi j, l, m, n, r, v, y, z yumuşak ünsüzlerinden biriyle biten sözcüklere ise yumuşak ünsüzle başlayan ekler getirilir.

Sert ünsüzler: Tür**k**+çe, Çalış**ş**+kan, Bas**s**+kı, Aş**ş**+cı, Yurt**t**+taş, Sabah**h**+tan

Yumuşak ünsüzler: Sev**v**+gi, Av**v**+cı, Tamir**r**+cı, Atıl**l**+gan, Yayın**n**+cı

- Bu kurala bazı ekler uymaz:

Dört**t**+gen, Ağaç**ç**+lık, Güç**ç**+lü, Şeker**r**+sız, Ar**r**+sız, Kurul**l**+tay, Gürül**l**+tü, İnil**l**+ti

Başvurduğumuz kaynaklar, ünsüz uyumunun Osmanlıcanın son döneminde ortaya çıktığını anlatıyor.³⁹ Doğu kökenli sözcüklerin çoğunda ünsüz uyumu ile ilgili ses değişimleri görüyoruz:

Müs**bet**>Müş**pet**, Taraf**dar**>Taraft**ar**

- [-de], [-da], [-dır], [-dir] ekleri, sözcük sonunda sert ünsüz varsa, ünsüz benzeşmesine uyar:

Ağaç>Ağaç**ta**>Ağaç**tan**; Ağaç**tı**>Ağaç**tır**

Otobüs>Otobüs**te**>Otobüs**ten**; Otobüs**tü**>Otobüs**tür**

- Aynı şekilde, yumuşak ünsüzle biten sözcüklere gelen bu ekler yumuşak ünsüz özelliklerini korurlar:

Yıldız>Yıldız**da**>Yıldız**dan**; Yıldız**dı**>Yıldız**dır**.

Kalem>Kalem**de**>Kalem**den**; Kalem**di**>Kalem**dir**.

Anlaşılabacağı gibi, temelde ses benzeşmesine dayanan ünsüz uyumu, köklerle eklerin birleşmesinde belirgin biçimde kendini göstermektedir. Zaten yumuşak (titreşimli) ünsüzlerle başlayan (-ca), (-cı), (-ci), (-da), (-de), (-dı), (-di), (-daş), (-deş), (-gan), (-gen) gibi eklerin aynı zamanda (-ça), (-çı), (-çi), (-ta), (-te), (-kı), (-ki), (-taş), (-teş), (-kan), (-ken) gibi sert (titreşimsiz) ünsüzlerle başlayan karşılıklarının olması da bu benzeşme kuralının gereğidir.

Ünlü-Ünsüz Uyumu:

Türkçede uyum (benzeşme) sadece ünlülerde ve ünsüzlerde değil, ünlüler ve ünsüzler arasında da vardır. Bu uyum ünlülerin tamamıyla ünsüzlerin bir bölümü

³⁹ Atilla Özkırımlı, A.G.E.

arasında gerçekleşir. Ünlü-ünsüz uyumu, Türkçenin başlıca ses özelliklerinden birini oluşturur, ön ve art damak ünsüzleriyle ön ve art damak ünlülerinin benzeşmelerini düzenler.

Ses bilimi açısından bakıldığında Türkçede, *g, k, l* ünsüzlerinin ikişer farklı söyleniş yerleri olduğu görülmektedir. Yani alfabemizde birer harf olarak gösterilen ve genelde çıkış yerleri damak olan bu ünsüzler, ön damakta ya da arka damakta oluşmalarına göre *[ga]* (-ı, -o, -u) veya *[gâ]* (-e, -i, -ö, ü), *[ka]* (-ı, -o, -u) veya *[kâ]* (-e, -i, -ö, -ü), *[la]* (-ı, -o, -u) veya *[lâ]* (-e, -i, -ö, -ü) sesi ile söylenirler. Bu arada Türkçede “l” ünsüzü ile başlayan sözcük bulunmadığından, “l” ile başlayan bütün sözcükler yabancı kökenlidir ve ince söylenir.

Bu kurala göre kalın *g, k, l* ünsüzleriyle yine kalın olan *a, ı, o, u* ünlüleri; ince söylemlili *g, k, l* ünsüzleriyle de *e, i, ö, ü* ünlüleri bir araya gelirler. (Ayrıntılı bilgi için *g, k, l* ünsüzlerinin söyleniş özelliklerine bakınız)

Kalın Sesler (art damak)			İnce Sesler (ön damak)		
Ga-Gı	Ka-Kı	La-lı	Gâ-Ge	Kâ-Ke	Lâ-Le
Go-Gu	Ko-Ku	Lo-Lu	Gi-Gö-Gü	Ki-Kö-Kü	Li-Lö-Lü
Garip	Kalem	Balata	Gâvur	Kâbe	Lâzım
Gırnata	Kırmızı	Kılık	Gelin	Kelebek	Lehim
Gocuk	Koku	Bol	Gider	Kilim	Litre
Gurbet	Kum	Oluk	Gözlem	Körük	Lösemi
Gurk	Kuma	Soluk	Güzel	Kültür	Lütuf

Ünsüz Düşmesi:

Türkçede ünsüz düşmesi olayına daha çok özensiz konuşma dilinde rastlanmaktadır. *Bir şey>Bi şey, Serbest>Serbes, Çiftçi>Çifçi Sürpriz>Süpriz* örneklerinde olduğu gibi sözcüklerde yer alan bazı ünsüzleri -kuraldışı olarak- söylememek konuşma sanatı ve özellikle spikerlik mesleği açısından yanlıştır. Ama bazı kurallara bağlı olarak sözcüklerdeki ünsüzlerin düştüğü görülür.

- “-cak”, “cık”, “mak”, “mek” gibi bazı yapım ve çekim eklerinin sözcükle birleşmesi sırasında sözcüğün sonundaki ünsüz düşer:

Çabuk>Çabuk+cak>Çabucak, Alçak>Alçak+cık>Alçacık

Soğuk>Soğuk+mak>Soğumak, Büyük>Büyük+mek>Büyümek

- Türkçede “elli”, “anne”, “yassı” gibi birkaç örnek dışında kök durumundaki sözcüklerde ikiz ünsüz yoktur. Bu yüzden Arapçadan dilimize geçmiş olan ve sonunda ikiz ünsüz bulunduran sözcükler tek başlarına kullanıldıklarında bu ünsüzlerden biri düşer.

Cedd>Cet, Fenn>Fen, Habb>Hap, Hakk>Hak, Hall>Hal, Hazz>Haz, Hiss>His, Redd>Ret, Şikk>Şık, Zamm>Zam, Zann>Zan, Zemm>Zem

Türkçede ikiz ünsüzlere ancak köklerle eklerin birleşmeleri sırasında rastlanır:

Yol+luk>Yolluk, Ses+siz>Sessiz, Bık+kın>Bıkkın, Gül+lü>Güllü...

- Cadde, Cellât, Hatta Kelle, Kubbe, Müddet gibi örneklerde sözcük sonunda olmayan ikiz ünsüzlerin Türkçeye geçerken aynı kaldıkları görülse de, bazı sözcüklerin ortasında yer alan ikiz ünsüzlerden biri düşer:

Amma>Ama, Belediye>Belediye, Çille>Çile, Hammam>Hamam, Kassab>Kasap...

Çift Ünsüzler:

Türkçede yansıma sözcüklerin dışında, iki ünsüz genelde yan yana bulunmaz.

- Sözcük sonunda bulunabilecek çift ünsüzler şunlardır:

✓ “**lç**”, “**lk**”, “**lp**”, “**lt**”: Ölç, Kalk, Alp, İlk, Ülkü, Altı, Altın...

✓ “**nç**”, “**nk**”, “**nt**”: Sevinç, Övünç, Denk, Ant, Dinç...

✓ “**rç**”, “**rk**”, “**rp**”, “**rs**”, “**rt**”: Sürç, Borç, Kork, Sarp, Serp, Pars, Yurt, Yoğurt, Turp, Art, Kurt, Türk...

✓ “**st**”, “**şt**”, “**yt**”: Ast, Üst, Büst, Hişt, Hoşt, Heyt...

Örneklerden de anlaşılacağı gibi bu çift ünsüzlerin ilk sesleri *l, n, r, s, ş* gibi sürekli ünsüzlerdir.

- Bazı eylemlerin köklerinde de çift ünsüz görülür: Ürk, Yırt, Silk...

- Türkçede sözcük başında iki ünsüz asla yan yana gelmez. Sözcük sonunda bulunabilen çift ünsüzlerde olduğu gibi bazı ayrıcalıklı sözcükler de yoktur. Bu kural o kadar kesindir ki, çift ünsüzle başlayan bazı yabancı sözcükler Türkçeleşirken, ünlü bir harf eklenmesiyle hece yapılarını bile değiştirirler:

Blocco(İt.)>Ab-lu-ka, Statistique(Fr.)>İs-ta-tis-tik

Ünsüz Değişimi:⁴⁰

Türkçede sözcük sonunda yer alan ünsüzlerden birinin çeşitli nedenlerle değişerek başka bir ünsüze dönüşmesine ünsüz değişimi denir.

- Türkçe sözcüklerin sonunda **b, c, d, g** ünsüzleri bulunmaz. Onların yerine **ç, k, p, t** ünsüzleri bulunur. Bu durum, yabancı dillerden Türkçeye geçen sözcükler için de geçerlidir.

Cevab>Cevap, Ferd>Fert, Feryad>Feryat, Galib>Galip, İlac>İlaç, Kitab>Kitap, Mektub>Mektup, Merd>Mert, Merkeş>Merkep, Muhtac>Muhtaç, Reng>Renk, Aheng>Ahenk...

- Yabancı dillerden Türkçeye geçmiş bazı sözcükler bu kurala uymaz ve “g” ünsüzü ile biterler:

Brifing, Damping, Diyalog, Miting, Monolog, Sosyolog, Şezlong, Türkolog...

- ✓ Bu tip sözcüklerden bazıları ünlü ile biten bir ek aldıklarında “ğ” olurlar:

Diyalog>Diyalogu, Monolog>Monologu, Sosyolog>Sosyologu...

- ✓ Ama sözcük [-ng] çift ünsüzü ile bitiyorsa “g” ünsüzü değişmez:

Brifing-i Damping-e, Miting-i, Şezlong-a...

- ✓ Ayrıca “g” ünsüzü ile biten tek heceli sözcükler, sonlarına hangi ek gelirse gelsin başka bir ünsüze dönüşmezler:

Lig-Ligin, Morg-Morgun, Org-Orgun, Ring-Ringde...

- Türkçede, sözcük sonlarındaki **ç, k, p, t** ünsüzleri iki ünlü arasında yumuşayarak **b, c, d, ğ** ünsüzlerine dönüşür: ç>c, k>ğ, p>b, t>d olur.

Ağaç>Ağacı, Topaç>Topacı, Yaprak>Yaprağı, Sözcük>Sözcüğe, Kulak>Kulağı, Çorap>Çorabı, Geçit>Geçidi, Yurt>Yurda...

- ✓ Özellikle tek heceli bazı Türkçe sözcüklerde, son seste bu değişim olmaz:

Çap>Çapı, Saç>Saçı, Süt>Süte, Erk>Erki

- ✓ Bazı tek heceli Türkçe sözcüklerse bu kurala uyum sağlar:

Borç>Borcu, Çok>Çoğu, Denk>Dengi, Genç>Genci, Gök>Göğü...

- ✓ Sert-süreksiz ünsüzlerle biten bazı sözcükler, ünlü eklerle çekimlenirken aynı kalmalarına karşın, kendilerinden türeyen eylemlerde yumuşarlar:

Ak>Akı>Aka→Ağarmak, Aç>Açız→Acıkmak

⁴⁰ Dilimiz.com.

✓ Ancak sert-süreksiz “t” ünsüzü, kimi eylem köklerinde, bir ünlü ile karşılaşınca yumuşayarak “d” ünsüzüne dönüşür:

Gît>Gidecek, Gût>Güdecek, Tat>Tadacak...

✓ Yabancı sözcüklerin bazıları kural dışıdır ve ek aldıklarında **k, p, t** sesleri yumuşamaz, aynı kalır:

Adalet>Adaleti, Ahlak>Ahla:kı, Aşk>Aşkî, Bank>Bankı, Erzak>Erza:kı, Evrak>Evrak:kı, Gayret>Gayreti, Hukuk>Huku:ku, İttifak>İttifa:kın, Irak>Irak’a, Merak>Mera:kı, Tahrik>Tahri:ke... (Bazı sözcüklerde son hecedeki ünlü uzamalarına dikkat edin)

✓ Türkçeye geçerken son ünsüzleri sertleşen sözcükler ünlü ile başlayan bir ek aldıklarında yumuşayarak asıl durumlarına dönerler:

Ahenk>Ahengi, Cevap>Cevabı, Fert>Ferdî, Feryat>Feryadı, Galip>Galibi, İlaç>İlacı, Kitap>Kitabı, Mektup>Mektubu, Renk>Rengi...

✓ Türkçede, bazı birleşik eylemler, ayrı yazıldıkları halde, sanki tek sözcükmüş gibi söylenirler. Bu durumda, ilk sözcük **ç, k, p, t** ünsüzlerinden biriyle bitiyor ve eylem de ünlü ile başlıyorsa, bu sert ünsüzler yapılan “**ulama**” nedeniyle yine **c, g, b, d** ünsüzü olarak söylenirler. Bu durumda zaten hecelerin yapısı da değişime uğrar. (Bakınız: Ulama)

Felç olmak>Fel-col-mak, Cenk etmek>Cen-get-mek

Çorap örmek>Ço-ra-bör-mek, Şahit olmak>Şa-hi-dol-mak

Ünsüz Türemesi (İkizleme):

Türkçede ünsüz türemesine sözcüklerin sonunda, ortasında ve başında rastlanır.

Arapça kökenli bazı tek heceli sözcükler, sonlarında çift ünsüz bulunmasına rağmen, Türkçede tek ünsüzle yazılır. Bu sözcükler Arapça asıllarında “*şeddeli*” sözcüklerdir. (Harfin üzerine konan “w” benzeri bir işaret. Üzerine konulduğu sesin iki kez okunması gerektiğini belirtir.⁴¹) İşte bu tür sözcükler, ünlü ile başlayan bir ek aldıklarında attığımız ünsüz yeniden ortaya çıkar ve ses ikizlemesi yapılarak söylenir. Bu bir son türemedir.

Af>Affetmek, Had>Haddini, Hak>Hakkını, His>Hissetmek, Ret>Reddetmek,

Sır>Sırrını, Şık>Şıkkı, Zam>Zammı...

⁴¹ Ferit Devellioğlu, A.G.E.

Türkçede iki ünlü yan yana gelemeyeceği için dilimize geçmiş bazı yabancı sözcükler⁴² Türkçeye kazandırılırken gerek yazılışlarında gerekse söylenişlerinde farklılığa uğrar ve sözcüklerde yan yana bulunan iki ünlünün arasına bir ünsüz getirilir. Buna iç türeme diyoruz:

Europe>Avrupa, Equateur>Ekvator, Acaib>Acayip, Zaif>Zayıf, Faide>Fayda...

Değişime uğrayan Türkçe sözcüklerde ise ünsüz türemesi, bir ön türeme olarak sözcüğün başında yer alır:

Örgüç (Örküç-Örküş)>Hörgüç, Urmak>Vurmak, Ilan>Yılan...

- Kaynaştırma ya da koruma ünsüzleri olarak adlandırdığımız **-n, -s, -ş, -y** ünsüzleri de bir anlamda ünsüz türemesine örnek olarak gösterilebilir. Yine, Türkçede iki ünlünün yan yana gelmemesi özelliğinden ortaya çıkarlar ve ünlü ile biten bir sözcüğe ünlü ile başlayan bir ek geldiğinde devreye girerek, sözcükte bütünlüğü ve uyumu sağlarlar:

Ali-n-in>Ali'nin, Komşu-n-un>Komşunun, Kendisi-n-e>Kendisine, Bu-n-u>Bunu...

Araba-s-ı>Arabası, Örtü-s-ü>Örtüsü, Koku-s-u>Kokusu, Sıra-s-ı>Sırası...

* “s” koruma ünsüzü, üçüncü kişi iyelik eki, ünlü ile biten bir sözcüğün sonuna geldiğinde kullanılır ama “su” ve “ne” sözcüklerinde bu kural bozulur ve araya “y” koruma ünsüzü girer: *Su-y-u>Suyu, Ne-y-in>Neyin (Ney-i>Neyi yerine bazen ne-s-i>nesi olarak söylenir)*

İki-ş-er>İkişer, Altı-ş-ar>Altışar, Yedi-ş-er>Yedişer...

Kapı-y-a> Kapıya, Yaşa-y-ınca>Yaşayınca, Pencere-y-i>Pencereyi...

Bütün bunlardan başka, “Ünsüz Uyumu” ve “Ünlü-Ünsüz” uyumu konularında incelediğimiz ses benzeşmesi olaylarının dışında kalan, daha çok günlük-özensiz konuşmada ortaya çıkan ünsüz benzeşmeleri de vardır. *Anlatmak>Annatmak, Yalnız>Yannız, On bir>Ombir, Şemsiye>Şemşiye* örnekleri diksiyon sanatı açısından

⁴² Dilbilimciler sözcüklerin “Türkçelik” ve “yabancılık” ölçüsünü tartışırken, sadece kökene değil, kullanılışa da dikkat çekiyor. Bir dil, başka bir dilden sözcük alır ve aldığı sözcüğe söyleyişte, yazılışta hatta anlamda, kendisine göre yeni bir kullanım şekli kazandırır, kendisine mal etmiş olur. Artık o kelime “yabancı” sayılmaz. Çünkü “Bir kelimenin Türkçe sayılıp sayılmamasının ölçüsü, onun kökeni değildir. Ses yapısı, zevk ölçüsü, kullanılış şartları ve anlam bakımından o kelimelerin dilde yerleşmiş ve herkes tarafından anlaşılır olup olmamasıdır. (Bakınız: **Prof. Dr. Zeynep Korkmaz**, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, c.1, TDK. Ank.1995,s.837 - **Prof. Dr. Faruk K. Timurtaş**, Türkçemiz ve Uydurmacılık, İst.1977,s.104.)

yanlış kullanımdır. Ancak yumuşak, süreksiz ve çift dudak ünsüzü olan “b”, özellikle Farsçadan dilimize geçen sözcüklerde, kendisinden önceki hecede yer alan “n” diş sesini “m” çift dudak sesine dönüştürür, buna “**Gerilek Benzeşme**” de denir:

Anbar>Ambar, Anber>Amber, Canbaz>Cambaz, Çenber>Çember, Sunbul>Sümbül, Penbe>Pembe, Tenbel>Tembel, Menba>Memba...

Dikkat: Özel isimler ve birleşik sözcükler bu kurala uymadıklarından; *Binbaşı, Düzenbaz, İstanbul, Safranbolu, Sonbahar* gibi sözcüklerde n>m değişmesi yapmayın.

ÜNLÜLERİN SÖYLENİŞLERİ / ALIŞTIRMALAR/ TEKERLEMELER:

Bu bölümdeki bilgiler, spikerlik kurslarında bütün spikerlerin titizlikle çalıştıkları kurs notlarının ve akademik kitaplardaki bilgilerin derlemesidir⁴³.

Tekerlemeler, ilk başta anlamsız ve komik gelebilir. Ancak doğru sesler, doğru boğumlama, akıcı konuşma ve kusursuz dil alışkanlığının kazanılması için yapılması gereken temel çalışmalardan biridir.

Tekerlemelerin bir çırpıda, hızlı söylenmesi bizim çalışmalarımızın ilk ve geçerli amacı değildir. Önemli olan, tekerlemeyi oluşturan sözcüklerin önce tane tane, anlaşılır söylenmesi, seslerin mutlaka yerinden ve doğru çıkarılması, sonra da giderek artan bir tempo ile akıcılığın sağlanmasıdır.

A, (a) Ünlüsü:

Alfabemizin ilk harfidir. Kullanma sıklığında da birinci sırayı alır. Kalın, geniş ve düz bir ünlüdür. Konuşma dilimizde birbirinden farklı söylenen (seslendirilen, telaffuz edilen) üç ayrı “a” ünlüsü vardır. Bunlar: Kalın (normal) a, ince a ve uzun a’dır. Birbirinden ayırt edebilmek ve doğru söylenişlerini daha kolay öğrenebilmek amacıyla (yazarken kullanılmasa bile), ince a’nın üzerine şapka işaretini (^) koyabilir, uzun a’yı da (a:) şeklinde gösterebiliriz.

⁴³ Ünlü ve ünsüzlerle ilgili bilgiler, alıştırmalar ve tekerleme örnekleri için **Nüzhet Şenbay**’ın “Güzel ve Doğru Konuşma Sanatı El Kitabı”, **Emin Özdemir**’in “Güzel ve Etkili Konuşma Sanatı”, **Suat Taşer**’in “Konuşma Eğitimi”, **İclâl Ergenç**’in “Konuşma Dili ve Türkçenin Söyleyiş Özelliği”, **S.Tuna Huş**’un “Spiker ve Sunucu için Temel Bilgiler” isimli kitaplardan, **Türk Dil Kurumu**’nun sözlük ve İmlâ Kılavuzlarından, **Ferit Devellioğlu**’nun “Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat”’ından, **Ali Püsküllüoğlu**’nun Türkçe Sözlüğünden, **Meydan Larousse**, **Büyük Larousse**’dan, TRT Kurumu’nun değişik dönemlerdeki spikerlik kurs notlarından yararlanılmıştır.

– **Normal (kalın) a:** Türk diline ait bir sestir. Öz Türkçedir. Normal a'yı söylerken dil, doğal duruşundan ortaya doğru biraz yükselir. Dudaklar hareketsiz, yanaklar gevşektir. Çene açık kalır. Normal a, diğer a'lara göre dilimizde daha sık kullanılır. Sözcüklerin başında, ortasında ve sonunda bulunabilir:

Anne, Aba, Abla, Yaya, Abanoz, Araba, Kalın, Kalem, Kafa, Organ, Badana, Araç, Ayva, Asma, Ardiç, Aksan, Arkadaş, Asır, Hasır, Canavar...

– **İnce a, (â):** Normal (kalın) a'ya göre daha ileriden söylenir. Söylenirken dudaklar sanki yapmacık bir gülümseme ile gerilir ve dil ucu biraz daha üst diş etlerine doğru uzanır. Sözcüklerin başında ve ortasında bulunur. Dilimize yabancı kökenli sözcüklerden geçmiştir:

Âlkol, Lâle, Lâla, Lâstik, Kâhya, Hârf, Dikkât, Seyahât, Hâl, Hâlbuki Şefkât, Lâf, Kâse, Lânet, Sıhhât, Kâmil, Kabahât, Lâzım, Kâtip, Lâl...

– **Uzun a, (a:)** Yine yabancı sözcüklerden geçmiştir. Zaten Türkiye Türkçesinde uzun ünlü yoktur. Daha çok sözcüklerin ortasında bulunur. Ağzımızdan çıkış noktası normal (kalın) a'da olduğu gibidir. Çene açık, dudaklar hareketsiz ve yanaklar gevşekken, dil, ağzın içinde ortaya doğru biraz yükseltilerek çıkartılır. Zaman zaman ince a ünlüsü ile karıştırılma tehlikesi olduğundan sözcük iyi bilinmeli ve çıkartılırken dikkatli olunmalıdır. Söyleniş süresi normal (kalın) a'ya göre yarım ses daha uzundur: *Na:ne, Na:dir, Na:me, Ca:hil, Sa:bit, Ka:til, Ta:rih, Ma:vi, Sa:dık, Na:zik, Ga:fil, Ra:kım, Ga:liba, A:lim, Na:mus, Ta:lim, Fa:tih, Ca:mi, Ba:zen, Ma:sum...*

Ödev: “Hakkari” ve “Saat” sözcüklerinin doğru söylenişini öğreniniz.

“A” Ünlüsü ile İlgili Tekerlemeler:

- Aba vakti aba, yaba vakti yaba alan yanılmaz.
- Abana'dan Adana'ya abarta abarta, apar topar ahlata ağdacı avuntucu ahmak Ahmet'in avadanlıklarını aparanlardan acar Abdullah ile aptal Abdi akşam akşam bize geldi.
- Aç at yol almaz, aç it av almaz.
- Adam adamı bir kere aldatır.
- Ademe adem gerektir, adem anlar ademi. Adem adam olmayınca nitsin adem ademi.
- Ağlarsa anam ağlar kalanı yalan ağlar.

- Akordeoncu akrobat, aksesuarci akrofobik akranı aksırıklı aksakallı aksak arkadaşının aksırıklı aksi akademisyen akrabası ile akşamcı aktarın akvarellerini arakladı.
- Akranın akrabaya akrep etmez ettiğini, akranın akrabaya kimse bilmez ettiğini.
- Al şu takatukaları takatukacıya götür, takatukalat da getir. Takatukacı takatukayı takatukalamam derse, takatukacıdan takatukaları takatukalatmadan al da gel.
- Alem ala dana aldı da ala danalandı da, biz bir ala dana alıp ala danalanamadık.
- Almanya'dan avdet eden Akşehirli Abdullah Alâeddin'in atölyesindeki altı adet aleti, aptal Abdi ile ağabeyi mi birlikte aşırıp aldılar da askıya astılar, yoksa Alaiyeli Adalet Adile'nin oğlu ak suratlı ahmak Ahmet'le Abadanlı Abidin'in akrabası arap Asaf mı birlikte aşırıp askıya astılar?
- Altmışar altmışar adlandırılan alttan alta alınmış aydınlatmacılar alışkanlıklarını anlamsızlaştırırken, alttan alta alınmışlıklarının anlamsızlaştırılmasını anlamlandıramadılar.
- Amcam bir aba alıp alacalattıracaktı. Acaba abayı alıp da mı alacalattırdı, alacalattırmadan aldı da daha sonra mı alacalattırdı?
- Anam anam ah anam, Allah aldı vah anam.
- Azerbaycanlı ayyaş azgın ayvaz, aşçı Ayşe'yi aysız ayvanda ağlatınca, âşık Azmi'nin azabı ayyuka çıktı.
- Lâla lâtif lâleli lâmbasını lâcivert lâke lâvabodan nâzik nâdide Şefkat'e verdi.
- Sarkan taşlara kara kara bakan adam arada arkada ağlayan arkadaşına kapanan kalaslara baksana diyordu.

E, (e) Ünlüsü:

Alfabemizin altıncı harfidir. İnce ünlülerin düz ve geniş olanı diye tanımlanabilir. Kullanım sıklığında ikinci sıradadır.

Türkçede “e” sesi, dil ve damağın ön tarafında söylenen, orta uzunlukta bir ünlüdür. Türkçe konuşmada birbirinden farklı söylenen iki “e” ünlüsü bulunmaktadır. Bunlardan birisi “açık e”, diğeri “kapalı e” olarak adlandırılır. Hatta “kapalı e” için Türkçenin dokuzuncu ünlüsü diyen akademisyenler bile vardır. Karıştırmamak için biz “kapalı e” ünlüsünü “é” şeklinde işaretleyeceğiz.

Anadolu ve Rumeli ağızlarında “açık e” ve “kapalı e” sesleri günümüzde karışmış durumdadır. Türkçede kullanılan “él” sözcüğü, Anadolu’nun bazı yörelerinde “il” şeklinde söylenmektedir. Gicé>Gécé, Yimék>Yémék, Yir>Yér gibi sözcüklerle bu örnekler çoğaltılabilir. “A” ünlüsü de “yaşıl>yeşil, alma>elma” örneklerinde olduğu gibi zamanla “e” ünlüsüne dönüşmüştür.

– **Açık e:** Çene “a” ünlüsünde olduğu gibi açık durumdadır. Yine dudaklar hareketsizdir. Dil ileriye, damağa doğru biraz yükselir. Söylenme noktası “kapalı e” ünlüsüne göre biraz daha geridedir. Türkçede “açık e”ye sık rastlanır. Orta Anadolu Bölgesi’nde ve bazı yapmacık konuşmalarda yanlış biçimde “kapalı e” olarak söylendiği de olur.

Evet, Erkek, Esmer, Her, Emek, Efsun, Ekmek, Ben, Eski, Elbise, Ebat, Sene, Eski, Efe, Terbiye, Ev, Ebeveyn, Efsane, Bebek, Dede...

– **Kapalı e (é):** Söylenme noktası “açık e” ünlüsüne göre daha ileridedir. Bu ünlü söylenirken dudak kenarları kulaklara doğru biraz yaklaşır, dil damağın gerisine hafifçe kayar. Çeneler hafifçe sıkıldığından, ağız “açık e”ye göre biraz daha kapalıdır.

Méndil, Bénzin, Hémşire, Hémşehrî, Gécé, Péncéré, Téncéré, Génç, élli, Çéngi, Méktup, Kédi, Kéndi...

✓**Önemli Not:** 1 Kasım 1928 gün ve 1353 sayılı “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun”un, “Harflerin Adları” bölümünde ünsüzlerin “e” ünlüsü ile birlikte okunması gerektiği belirtilmiştir. Dolayısıyla ünsüzler tek başlarına seslendirilirken yanlarına “e” ünlüsü getirilir.

TDK>TeDeKe, THK>TeHeKe, TSK>TeSeKe, T.B.M.M.>TeBeMeMe, TRT>TeReTe...

Haklı olarak akla, “Peki o zaman niye bazı kısaltmalarda KeDeVe, SeSeKe, KePeSeSe demiyoruz da hâlâ KaDeVe, SeSeKa, KaPeSeSe diyoruz?” sorusu gelecektir. Yetkililer buna, “Artık çok yerleşti, herkes böyle biliyor, bunlar kural dışı kabul ediliyor” cevaplarını veriyorlar. (Ayrıntı için bakınız: “k” ünsüzü-TDK’nin 10 Nisan 2007 tarih ve 1312 sayılı “k” harfinin okunuşu ile ilgili kararı)

Hazır konu açılmışken kısaltmalarla ilgili bazı başka söyleniş kurallarına da bir göz atalım:

- *Kısaltma oldukları halde yeni birer sözcük gibi olanlar aynen söylenir ve bunlara getirilen eklerde de kısaltmanın söyleniş hâli geçerlidir:*

NATO>NATO'nun, ASELSAN>ASELSAN'ın, BOTAŞ>BOTAŞ'da, AGİT>AGİT'e...

- *Sert ünsüzle biten sözcük hâlini almış kısaltmalar, ünlü bir ek alsalar dahi, kısaltmanın sonundaki sert ünsüz yumuşatılmadan söylenir:*

TÜBİTAK>TÜBİTAK'IN (TÜBİTAĞIN olmaz), AGİK>AGİK'İN (AGİĞİN olmaz)

- *Ancak, “birlik” sözcüğü ile yapılan kısaltmalarda sondaki sert ünsüz yumuşatılarak söylenmelidir:*

FİSKOBİRLİK'İN>FİSKO BİRLİĞİN, TRAKYABİRLİK'İN>TRAKYA BİRLİĞİN...

“E” Ünlüsü ile İlgili Tekerlemeler:

- Edepli edebi edepsizden edinmiş.
- Egemen edepsizse, edepsizlik egemendir.
- Ekmeği ekmekçiye ver, bir ekmek de üste ver.
- El eli tel teli sel seli sevse, el ele dervişe hep el verse.
- Ezineli Emin emminin kızı ellilik Emine, bir eliyle mendilini salladı, bir eliyle elli bine el eyledi.
- Erzurumlu Efruz efendinin evde kalmış evlenmemiş ebesi, Edirne Emîni İsfendiyar efendiye evet deyip evlenmeli de mi ev edinmeli, yoksa evet dememeli de ev edinmemeli?
- Edremitli ela gözlü esmer Esmâ ile elmacı efenin eşi Eşref, eylülde el altından emanetçinin eşeğine bindiler.
- Evet, benim edepli, eğitimi, efe beyefendim.
- Ne emekçiler emeklerine ne de ekmekçiler ekmeklerine entrika karıştırılmasına müsaade ederler.
- Eğer Eleşkirtli eleştirmen Eşref'le Edremitli elekçi Erdi'yi Ege'nin en iyi eyercisi biliyorlarsa, ben de Ermenekli eskici Erdem, Ergene'nin en iyi elektrikçisidir derim.
- Efendiler, eğer el ele verip de gerine gerine geri geri giderek, eleme meleme demeden, eleği elden ele, seleyi selden sele, yeli yelden yele iletmekle ve de ince ipeği inceden inceden eğire eğire, hele ikide bir de heyheylenecek, eeeee sen de artık dedemden dedene çek bu derdi çekebildiğin kadar dersiniz, neme gerek böylesi benim, değil mi efendim?
- Penceredeki tekir kedi, kendi tenceresindeki eti yedi.

- Genç gebe, çengi çerçilerin kendi evlerindeki neşelenmelerini pencereden izlerken ezik ezik etkilendi.
- Eski elbisesinin eteğine benzinli bezle bezek bezeyen bedavacı bedevi hemşire, hemşehrisi Hesma'nın mendiline mest oldu.

İ, (ı) Ünlüsü:

Türk alfabesinin on birinci harfi. Kalın ünlülerin düz ve dar olanı. Kullanım sıklığında üçüncü sırayı alır.

Söyleniş noktası damağın arka kısmıdır. Bu ünlü çıkarılırken, dudakların köşeleri kulaklara doğru açılır, dil damağın arkasına doğru toplanarak dar bir geçitten havayı bırakır.

Yabancı sözcüklerle dilimize geçen ince ve uzun ünlüler haricinde Türkçede uzun ünlü, yani normalden uzun ünlü yoktur. Türkçedeki ünlüler kısa (normal uzunlukta) ünlülerdir. “İ” ünlüsü ise normalden kısa bir ünlüdür⁴⁴. Ayrıca bu ünlü Türkçeye özgü bir sestir. Ancak hece taşıma özelliği az olduğu için eski Türkçede, sözcük başında ya “i” ünlüsüne dönüşmüştür ya da kendisinden önce “y” ünsüzü gelmiştir:

İlan>Yılan, İlduz>Yıldız...

Batı dillerinin pek çoğunda “ı” ünlüsü yoktur.

(Yunancada da “ı” ünlüsü olmadığından, Türkçeden Yunancaya geçen “ı” ünlüleri “i” ünlüsüne dönüşmüş, “Karamanlı” soyadını taşıyıp da Yunanistan’a göç edenler bu soyadının sonuna bir de “s” ünsüzü ekleyerek soyadlarını Yunancaya uygun “Karamanlis” yapmışlardır. Bugün Yunanistan’da bu soyadını taşıyanların en azından ataları Türk’tür...)

Bu nedenle, Türkçeye geçen pek çok yabancı sözcüğün başına, ortasına ya da sonuna “ı” ünlüsü getirilerek bu sözcükler Türkçeleştirilmiştir:

Sözcüğün Aslı	Türkçeleşmiş Hâli
Bandiera (İt.)	Bandıra
Bandito (İt.)	Izbandut
Chiavarda (İt.)	Cıvata

İ, (i) Ünlüsü:

⁴⁴ Prof.Dr. Sadettin Özçelik, Yrd. Doç.Dr. Münir Erten, Türkiye Türkçesi Dil Bilgisi, S:46

Türk alfabesinin on ikinci harfi. İnce ünlülerin dar ve düz olanı. Kullanım sıklığında yedinci sıradadır. Söylenmesi çok kolaydır. Diksiyon çalışmalarında (*Dilimize geçmiş, bir de uzun söylemli “i” ünlüsü olduğundan, sözcüklerin doğru söylenişleri bilindiği takdirde*) güçlük çıkarmaz.

Bazı yabancı kökenli sözcüklerin Türkçeye geçerken değişime uğramaları ve hem söylenişlerinin, hem de yazılışlarının değişmelerine “i” ünlüsü de katkıda bulunmaktadır. (*Ayrıntılı bilgi için bakınız: Ünlü Türemesi*)

Sözcüğün Aslı	Türkçeleşmiş Hâli
Azl (Ar.)	Azil
Cemento (İt.)	Çimento
Escarpin (İt.)	İskarpin
Feyz (Ar.)	Feyiz
Flinte (Al.)	Filinta
İlm (Ar.)	İlim
İsm (Ar.)	İsim
Keyf (Ar.)	Keyif
Lycée (Fr.)	Lise
Lynch (İng.)	Linç
Misl (Ar.)	Misil
Sihr (Ar.)	Sihir
Sporta (İt.)	İşporta

Öz Türkçe bazı sözcüklerde kullanılan “ı” ünlüsü de günümüz Türkçesinde “i” ünlüsü olarak değişime uğramıştır:

Kangı(Kankı)>Hangi; Kanı>Hani; Dakı(Dağı, Dahı)>Dahi; Yaşıl>Yeşil...

Özellikle Batı dillerinde “i” ünlüsü büyük harfle yazılırken üzerindeki nokta olmadan “I” şeklinde kullanılsa da, Türkçede büyük-küçük harf yazımında farklılık yoktur. Türkçe sözcüklerde bulunmasa da, dilimize yabancı sözcüklerle geçen uzun söylemli bir “i” ünlüsü daha olduğundan, bu ünlüyü de iki farklı şekilde kullanıyoruz:

– **Normal i:** Bu ünlü söylenirken, “i” ünlüsünde olduğu gibi dudakların köşeleri kulaklara doğru yayılır, dil damağın iki yanına yayılarak dar bir geçitten havayı bırakır. Bu ünlü de sözcüklerin başında, ortasında ve sonunda bulunabilir.

İzci, Tilki, İlmik, İkiz, İyi, İnsan, Sinir, İnce, Bilim, İlik, Tipi, Çivi, İftar, Gider, Hitit

– **Uzun i:** Söylenişi normal “i” ünlüsünde olduğu gibidir, ancak yarım ses daha uzatılarak çıkarılır. Türkçeye, yabancı sözcüklerden geçtiği kabul edilir⁴⁵.

Aş:ret, İ:cat, Bi:ça:re, İ:lan, Tari:kat, İ:zah, Di:van, İ:ma, Fira:ri:, Hi:le, Şi:ve, İ:tikât, İ:mar, A:ri:, Bi:at, Bi:kes, Nebi:, Niha:i:, Ni:met, Ni:san, Kari:ne...

Not: Arapça sözcüklerde bulunan ve sözcüğü sıfat yapan “**nispet i’si**” de uzun söylemlidir. Dilimizde çokça bulunan bu sözcükleri, yanlış anlamlar yüklememek için iyi bilmeli ve doğru söylemeliyiz:

Adli:, Askeri:, Bedeni:, Cevabi:, Edebi:, Fizi:ki:, Tarihi:, Di:ni:, Merkezi:, Milli:, Mahalli:...

“i” Ünlüsü ile İlgili Tekerlemeler:

- İsteddiğini söyleyen, istemediğini iştir.
- İş ister, işten kaçar.
- İbibiklerin ibiklerini iyice iyileştirmek için, İstinyeli istifçi İbiş’in istif istiridyeleri mi yoksa İskilipli ispinoz işportacı İshak’ın işliğindeki ibrişimler mi daha iyi bilemiyorum.
- İpil ipil işleyen, istemli istemsiz iz izleyen İstinyeli İstemi, işlediği işleri incelediğinde, işte işlerim, işte de dişlerim diyerek ibrişimle iğneleyip gösterdi.
- İbişle Memiş mahkemeye gitmiş. Mahkemeleşmiş mi mahkemeleşmemiş mi?
- İki incinin içindeki inilti gibi iğneli gözleri, içinin iniltisini inledi.
- Biçare veli canilerin iptidai idamını izledi.

O, (o) Ünlüsü:

Türk alfabesinin on sekizinci harfi. Kalın ünlülerin yuvarlak ve geniş olanı. Kullanım sıklığında ise on altıncı sıradadır.

Kolay söylenen seslerdendir. “A” ünlüsü söylenirken dudaklara düzgün bir daire yuvarlaklığı verilirse “o” ünlüsü çıkar. Bu sesle karışma olasılığı olan ses ise “u”

⁴⁵ Bu konuda Yard. Doç.Dr **Cahit Başdaş**, (Dicle Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri Bölümü) “Türkiye Türkçesinde Aslî Uzunluk Belirtileri” çalışmasında, Ana Türkçedeki uzun “i” ünlüsünün, Türkiye Türkçesinde i>é>e yönünde değişerek genişlediğinden bahsediyor ve eski Uygur metinlerinde belirli sözcüklerdeki aslî uzun ünlülerin aa, ee, ii, oo, öö, uu, üü gibi eşit ikiz ünlülerle gösterildiğini anlatıyor...

ünlüsüdür. “O” söyleniyorken eğer alt çene yukarıya kaldırılırsa, yani çeneler birbirine yaklaşırsa “u” sesi çıkar. Çeneyi aşağıda tutmak bunun önüne geçer. Diksiyon çalışmaları sırasında “o”-“u” karışması oluyorsa, “o” sesini çıkarırken çenenizi elinizle tutarak kapanmasını engelleyebilirsiniz.

Türkçede sözcüklerin köklerinde birinci hece haricinde “o “ ünlüsü bulunmaz ama ön ek ya da son ek olarak kullanılabilir, bileşik sözcüklerde bulunabilir:

Türkçe Sözcükler: *Ok, Ot, Oda, Oba, Ocak, Okul, Olanak, Olay, Olgu, Olgun, Omur, Oluk, Omuz, Olgun, Orak, Oran, Orta, Ordu, Orman, Oymak...*

Sonek: *Yapıyor, Geliyor, Gidiyor, Satıyor...*

Önek: *Mosmor, Bomboş, Koskocaman...*

Bileşik Sözcük: *Karakol, Karacaoğlan...*

İlk hecesi dışında da “o” ünlüsü bulunduran diğer bütün sözcükler Türkçeye yabancı dillerden geçmiştir:

Obje, Oksijen, Blok, Kadro, Banko, Balo, Balon, Bono, Fiyasko, Tempo, Komplo, Lombar, Radyo, Telefon, Kordon, Kolon, Garson, Mason, Porsiyon, Tiyatro, Bordo, Bordro...

Türkçeye geçen ve yapısında “au” çift ünlüsü bulunduran yabancı sözcüklerde, bu çift ünlünün gerek yazımda gerekse konuşmada “o” ünlüsüne dönüştüğü görülür:

Sözcüğün Aslı	Türkçeye Geçmiş Hâli
Autobahn (Alm.)	Otoban
Autobus (Fr.)	Otobüs
Automate (Fr.)	Otomat
Automatique (Fr.)	Otomatik
Automobile (Fr.)	Otomobil
Autonome (Fr.)	Otonom
Autorité (Fr.)	Otorite
Chauffeur (Fr.)	Şoför
Autocratie (Fr.)	Otokrasi

“O” ünlüsünün de “normal o” ve “ince o” olarak iki farklı söylemi vardır.

– **Normal o:** Söylenirken çene açıktır. Dudakların alt ve üst köşeleri birbirine yaklaştırılır, ses ağzın açıklığı küçük bir yuvarlak hâline getirilerek çıkarılır. Sözcük başında sık rastlanır:

Obruk, Obur, Odak, Ofis, Ofset, Oğlak, Oğul, Okka, Oktan, Oktav, Olta...

– **İnce o:** Türkçeye yabancı sözcüklerle girmiştir. Çıkış noktası “normal o” ünlüsüne göre daha geridedir. Söylenirken dil, damağa dokunur. Diğer bütün ince ünlüler gibi, kendisinden önceki ünsüzü de inceltme özelliğine sahiptir:

Lôbut, Lôca, Lôkum, Lôkanta, Lôkomotif, Lôkma, Lôdos, Lôsyon, Lôş, Lônca, Lôt, Biblô,

“O” Ünlüsü ile İlgili Tekerlemeler:

- Oğlum oldu oydu beni, kızım oldu soydu beni.
- Olmaz olmaz deme, olmaz olmaz.
- Okmeydanı’ndan Oğuzeli’ne otostop yap, Oltu’da volta at, olta al; Orhangazi’de Orhanelili Orhan’a otostop öğret, sonra da Osmancıklı Osman’a otoydu, fotoydu, totoydu say dök.
- Ovanın ortasındaki ormanda obaları olan ormancılar, oradaki odunları omuzlayarak okulun odunluğunun orta noktasına taşıyor ve topluyorlardı.
- Şom ağızlı şoför, şosede şoförlük yapıyor.
- Lokantada nohut yiyip lokma lokmalayan lokumcular lobutları lokomotife taşıdı.
- Alkolik lort, lokantanın locasındaki lokumları lokma lokma yuttu.
- Lobutları loş locasında losyonlayan lodosçu lort, losyoncunun lokantasındaki nohutlarla lokumları karıştırdı.

Tekerlemelerde/ örneklerde geçen bazı sözcüklerin anlamları ve okunuşları:

Ö, (ö) Ünlüsü:

Türk alfabesinin on dokuzuncu harfi. İnce ünlülerin yuvarlak ve geniş olanı. Kullanılma sıklığına bakıldığında sonlarda, yirmi altıncı sırada yer alır.

Tıpkı “o” ünlüsü gibi “ö” ünlüsü de Türkçe sözcüklerin başında ya da ilk hecesinde yer alır:

Öbek, Öç, Ödenti, Ödev, Öfke, Öğüt, Öke, Öküz, Ölet, Öncü, Önder, Öneri, Önlem, Bölge, Börk, Çökek, Çöl, Dölek, Dönem, Gök, Göl, Görenek, Höllük, Höyük, Körpe...

Bileşik sözcükler bu kuralın dışındadır:

Karagöz, Balözü, Demirköy, Öngörü, Önsöz, Acıgöl, Koyungöbeği, Biçerdöver...

Dilimize Farsça ve Arapçadan geçen bazı sözcüklerde, sözcüklerin ilk hecelerindeki “i”, “e”, “ü” ünlüleri “ö” ünlüsüne dönüşmüşlerdir:

Bebr (Far.)>Böbür>Böbürlenme, Civan+merd (Far.)>Cömert

Gûşe(Far.)>Köşe, Tevbe(Ar.)>Tövbe,

Üd(Ar.)>Öd, Nevbet(Ar.)>Nöbet

“Ö” ünlüsü Türkçedeki yabancı sözcüklerin bütün hecelerinde yer alabilmektedir:

Cömert, Çöpçü, Döviz, Gönder, Jön, Karbüratör, Kolektör, Mösyö, Nöron, Pösteki, Rejisör, Rölöve, Röportaj, Şöhret, Töhmet...

Türkçeye özellikle Fransızca geçmiş sözcüklerde de “oe”, “eu” gibi ikili ünlülerin ya da “che” ile başlayan sözcüklerde bu hecenin “ö ünlüsü” olduğu görülür

Sözcüğün Aslı	Türkçeye Geçmiş Hâli
Accumulateur (Fr.)	Akümülatör
Cheminée ((Fr.)	Şömine
Chevalier (Fr.)	Şövalye
Deux-pièces (Fr.)	Döpiyes
Devise (Fr.)	Döviz
Feutre (Fr.)	Fötr
Leucémie (Fr.)	Lösemi
Liqueur (Fr.)	Likör
Masseur (Fr.)	Masör
Oedème (Fr.)	Ödem
Pardessus (Fr.)	Pardösü
Porte-feuille (Fr.)	Portföy
Professeur (Fr.)	Profesör
Régisseur (Fr.)	Rejisör
Reportage (Fr.)	Röportaj

“Ö” ünlüsü söylenirken ağız ve çene açık, dudaklar yuvarlaktır. Dudakların alt ve üst köşeleri tıpkı “o” ünlüsünde olduğu gibi yuvarlaklaştırılıp, ağzın açıklığı bir daire haline getirilir. Ağız, dudak ünsüzlerinden önce daha da yuvarlaklaşır: *Övünmek, Öpmek, Gömü, Bölük, Pörsük...*

Bu ünlüyü çıkarırken, dil ucu alt dişlere dokundurulur, dil gergin bir halde damağa doğru biraz kaldırılırsa, daha berrak ve net duyulur bir “ö” sesi elde edilir. “O” sesini çıkarırken elinizin yardımıyla dudaklarınızı biraz gererseniz ya da dilinizi ve çenenizi biraz ileriye hareket ettirerseniz de “ö” sesine ulaşırsınız.

“Ö” Ünlüsü ile İlgili Tekerlemeler:

- Öküz ölür gönü kalır, yiğit ölür ünü kalır.
- Övünürse bahtın övünsün.
- Öbür yörenin ötesinde ölgün gölde öten gövel ördek gören Ömer, önündeki ördeğin öttüğünü Ökkeş’e göstermiş, “Ölenle ölünmez, önce düşün, öyle söyle” demiş.
- Ödeyeceğin ödentiği önce öğretmen Öncül’den, Ödemişli Özgür’den özellikle öğren, öğretime özgü özgün övünçlü özgül özellikleri önemse.
- Öteden beri örekeyle öküzü örten örtü örerek övünen Ödemişli ödleğ Ömer, öksürüklü Özdemir’in örsünü örseledi.
- Öykücü Özlem, öykülerindeki önsözlere özenen ve öykünen öküz Önder’e öğürerek özöğrenimli öğretmenine özveriyle özeleştiride bulundu.
- Özellikle özerklik üzerine Özdemir’e özgü özgün ve özgül özellikleri izleyen Özbek Özkan’la Özakman, Özülken öğrendiklerini özgürce özetlediler.
- Özbek köyünün özbeöz Ödemişli öngörülü öğretmeni Özgüraslan ile Özgülaslan özellikle özerk öğretimde öylesine özverili, övünç verici ve övgüye değer kişiler ki, öğretim üyeleri içinde örnek onlardır diyebilirim.
- Örtülü ödenek ödemelerinin örgütlenmesini özürsüzce örseleyen Önder’in özgüvenini öyküleştiren öykücünün ömür törpüsü öyküsüne öylece, özdenetimsiz, özdenlikle öykünüp, önderinin öğretilerini önemsemeyen öksüz Özer’den öldüresiye oç alan öğütçülerin ölçüsüz öfkesinden, öğrenciler ölüp ölüp dirildi.
- Öğleğin öteki öbekteki öküzleri övendire ile örseleyen ödleğler, ökse örtülen ördeklerin ötüşünü önleyemedi.

U, (u) Ünlüsü:

Türk alfabesinin yirmi beşinci harfidir. Kalın ünlülerin dar ve yuvarlak olanı. Kullanım sıklığı açısından, sıralamada on birincidir.

Bu ünlünün de normal (kalın), uzun ve ince olmak üzere üç farklı şekilde söylenişi vardır.

– **Normal (Kalın) U:** Çeneler ve dil normal (kalın) “a” ünlüsünde olduğu gibidir. Yani, çeneler açık durumdadır ve dil, doğal duruşundan biraz yükselir. Dudakların alt ve üst köşeleri “o” ünlüsünde olduğundan daha ileridedir ve daha fazla büzülür. Ağız tam bir yuvarlak biçimini alır. Dil ucu alt dişlerin gerinde iken ve dilin gerisi yumuşak damağa doğru biraz kaldırılarak söylenirse daha net ve pürüzsüz bir “u” sesi elde edilir.

Normal “a” ünlüsünü söylerken, dudakları ileriye doğru uzatıp, büzersek ve çeneleri birbirine biraz yaklaştırırsak “u” ünlüsüne ulaşmış oluruz. “O” sesi çıkarılırken, el yardımıyla dudaklar biraz büzülüp ileriye doğru uzatılır ve alt çene biraz yukarıya kaldırılırsa yine “u” sesi bulunur. Bir başka yöntemde de “ı” ünlüsü söylenirken parmaklar aracılığı ile dudaklar toplanıp, büzülerek “u” sesi çıkarılır. Nefes “o” sesinden daha farklıdır. “U” ünlüsü Türkçede sözcüklerin başında, ortasında ve sonunda bulunabilir:

Ucuz, Uçak, Bulut, Cumba, Çuha, Dulda, Fanus, Grizu, Grup, Gurup, Huzur, Koşul, Muhabir, Muhayyer, Numara, Pusat, Rugan, Urgan, Uyku, Ulus...

– **Uzun U:** Türkiye Türkçesine yabancı dillerden ve özellikle Arapçadan geçmiştir. Normal “u”nun yarım ses uzatılmasıyla söylenir. Birçoğu artık kullanılsa da, sözcüklerdeki uzun “u” sesi ya olduğu gibi kalmış ya da normal “u” sesine dönüşmüştür. Ancak normal “u” ya dönüşseler bile ek aldıklarında genellikle tekrar uzarlar:

Sözcüğün Aslı	Türkçeleşmiş Hâli	Ek Almış Hâli
A.su:de	A:su:de	
A:hu:	A:hu:	
Cumhu:r	Cumhur	Cumhu:riyet
Fuzu:li:	Fuzu:li:	
Ka:nu:n	Ka:nun	Ka:nu:ni:
Mecbu:r	Mecbur	Mecbu:riyet
Memnu:	Memnu:	
Memnu:niyet	Memnu:niyet	Memnu:niyeti
Numu:ne	Numu:ne	Numu:nelik

Ucu:be	Ucu:be	Ucu:belik
Umu:m	Umum	Umu:mu – Umu:mi:

– **İnce U:** Normal ve uzun “u”ya göre daha ileriden söylenir ve dudaklar daha çok büzülür. Sözcüklerin başında ve sonunda bulunmaz. Dilimize yabancı sözcüklerle geçmiştir ve “ü” ünlüsü ile gösterilir (Bakınız: TDK Yazım Kılavuzu)⁴⁶. Ama konuşma sanatı açısından ince “u”nun yeri geldiğinde doğru olarak söylenmesi de (özellikle dîvan şiirinde) beklenir.

Rûya, Rûzgâr, Hûlya, Lûzum, Lûtfe, Makûs, Lûgat, Gûya, Usûl, Ulû:fe...

Bazı yabancı sözcüklerin Türkçe söylenişlerinde birinci ve ikinci hecelerde “u” türemesi görülür:

Sözcüğün Aslı	Türkçeye Geçmiş Hâli
Roba (İt.)	Urba (Giysi)
Screw (İng.)	Uskur (Gemilerde pervane)
Kutb (Ar.)	Kutup
Tabl (Ar.)	Davul
Tromba (İt.)	Tulumba

Yabancı sözcüklerin iç seslerinde bulunan “u” ünlüsü, “a” ve “e” ünlüleriyle yan yana geldiğinde genellikle “v” ünsüzüne dönüşür:

Sözcüğün Aslı	Türkçeye Geçmiş Hâli
---------------	----------------------

⁴⁶ **Türk Dil Kurumu, düzeltme işaretinin (^), yazı dilinde kullanışını şöyle açıklamış:**

1. Yazılışları bir, anlamları ve okunuşları ayrı olan kelimeleri ayırt etmek için, okunuşları uzun olan ünlülerin üzerine konur: *adem* (yokluk), *âdem* (insan); *adet* (sayı), *âdet* (gelenek, alışkanlık); *alem* (bayrak), *âlem* (dünya, evren); *alim* (her şeyi bilen), *âlim* (bilgin); *aşık* (eklem kemiği), *âşık* (vurgun, tutkun); *hakim* (hikmet sahibi), *hâkim* (yargıç); *hal* (pazar yeri), *hâl* (durum, vaziyet); *hala* (babanın kız kardeşi), *hâlâ* (henüz); *şura* (şu yer), *şûra* (danışma kurulu).

UYARI: Katil (< *katl* = öldürme) ve **kadir** (< *kadr* = değer) kelimeleriyle karışma olasılığı olduğu hâlde *katil* (*ka:til* = öldüren) ve *kadir* (< *ka:dir* = güçlü) kelimelerinin düzeltme işareti konmadan yazılması yaygınlaşmıştır.

2. Arapça ve Farsçadan dilimize giren birtakım kelime ve eklerle özel adlarda bulunan ince *g*, *k* ünsüzlerinden sonra gelen *a* ve *u* ünlüleri üzerine konur: *dergâh*, *gâvur*, *ordugâh*, *tezgâh*, *yadigâr*, *Nigâr*; *dükkân*, *hikâye*, *kâfir*, *kâğıt*, *Hakkâri*, *Kâzım*, *mahkûm*, *mekân*, *mezkûr*, *sûkûn*, *sûkût*. Kişi ve yer adlarında ince *i* ünsüzünden sonra gelen *a* ve *u* ünlüleri de düzeltme işareti ile yazılır: *Halûk*, *Lâle*, *Nalân*; *Balâ*, *Elâziğ*, *İslâhiye*, *Lâdik*, *Lâpseki*.

Ancak, diksiyon çalışmaları sırasında seslerin uzun mu yoksa ince mi olduklarını daha rahat ayırt edebilmek ve öğrenebilmek açısından (ki; Türk Dil Kurumu da kendi sözlüklerinde sözcüklerin söylenişini bu işaretlerle gösteriyor) uzun söylemli sesleri (:) işareti ile ince söylemli sesleri ise (^) işareti ile belirtiyoruz: *alem*=a:lem, *hala*=ha:lâ gibi...

Ü, (ü) Ünlüsü:

Türk alfabesinin yirmi altıncı harfidir. İnce ünlülerin dar ve yuvarlak olanı. Kullanım sıklığında on yedinci sıradadır.

Söylenirken çeneler biraz açılır, dil ileriye, damağa doğru yükselir. Dudakların alt ve üst köşeleri birbirine iyice yaklaştırılarak büzülür. Yuvarlak sesler içinde dudakların en çok büzüldüğü ünlüdür. “İ” sesini çıkarırken parmaklarınız aracılığı ile dudaklarınıza yuvarlak ve öne uzamış bir durum verirsiniz de “ü” sesine ulaşmış olursunuz. Çıkan nefes soğuk ve şiddetlidir.

“Ü” ünlüsü Türkçede sözcüklerin başında, ortasında ve sonunda bulunabilir.

Üç, Ütü, Üniversite, Büyük, Büyü, Çürük, Dürtü, Füze, Güçlü, Hüzün, Küçük, Lüks, Müze, Nütasyon, Pülverizatör, Püskürteç, Rükû, Süveter, Şükür, Tümce...

Bazı yabancı sözcüklerin Türkçe söylenişlerinde, ön ve iç seslerde (baştaki ve ortadaki hecelerde) “ü” türemesi görülür.

Sözcüğün Aslı	Türkçeye Geçmiş Hâli
Curm (Ar.)	Cürüm (1. Suç 2. Yanlışlık, kusur veya hata)
Hukm (Ar.)	Hüküm (1. Yargı, Karar 2. Egemenlik, Hakimiyet)
Huzn (Ar.)	Hüzün (Gönül üzgünlüğü, gam, keder, sıkıntı)
Kilistra (Yun.)	Külüstür (Yıpranmış, eski, bakımsız)
Stuppi (Yun.)	Üstüğü (Araçlarda temizlik işinde kullanılan didilmiş kendir)
Sweater (İng.)	Süveter (Altına gömlek veya bluz giyilen kolsuz kazak)
Zulf (Far.)	Zülûf (Şakaklardan sarkan saç lülesi)
Zulm (Ar.)	Zulüm (Eziyet, cefa)
Kufr (Ar.)	Küfür (Sövme, sövmek için söylenen söz)

“Ü” ünlüsü de öteki ünlüler gibi vurgusuz orta hece durumunda iken genellikle düşer: *Süpürüntü→Süprüntü, Tükürük→Tükrük...*

Türkçeye giren yabancı sözcükler, Türkçe ses yapısının kurallarına uygun olarak değişime uğrarken, bu yabancı sözcüklerin iç seslerindeki “i”, “o”, “u” sesleri de bazen “ü” ünlüsüne dönüşür:

Sözcüğün Aslı	Türkçeye Geçmiş Hâli
Consul (Fr.)	Konsül (Eski Roma’da her yıl seçilen iki devlet başkanından biri)
Consultation (Fr.)	Konsültasyon (Bir hastalığa birkaç hekimin teşhis koyması işi)
Coverta (İt.)	Güverte (Gemide ambar ve kamaraların üstü)
Curetage (Fr.)	Kürtaj (Vücuttan bir şeyi kazıyarak alma)
Kumerki (Yun.)	Gümrük (Sınır kapılarında denetim ve gözetimin yapıldığı yer)
Lofari/Lûfârio (Yun.)	Lüfer (Eti beyaz, tadı güzel, gövdesi pullu bir balık)
Manicure (Fr.)	Manikür (Elin ve özellikle el tırnaklarının bakımı)
Musée (Fr.)	Müze (Bilim ve sanat eserlerinin sergilendiği yer veya yapı)
Musique (Fr.)	Müzik (Duygu ve düşünceleri belli kurallarla, uyumlu seslerle anlatma sanatı)
Müdü (Ar.)	Müdür (İdare eden, yöneten)
Müşkil (Ar.)	Müşkül (Güç, zor, çetin)
Sexuel (Fr.)	Seksüel (Cinsel)
Tuyau (Fr.)	Tüyo (Herhangi bir konuda verilen gizli bilgi)

“Ü” Ünlüsü ile İlgili Tekerlemeler:

- Ülker üzüntüden üzüm üzüm üzüldü.
- Ülker’le Ülfet, üslupsuz üstatla üstübeç üstüvanesinde ulviyet ümidiyle ümitlendiler.
- Ünyeli olmakla ünlü Ümit Ünlü’nün üç gün üç gece üzüm üzüm üzülmesi üstüne, ümidi kalmayan annesi umursamaz ümmî Gülsüm ürküp de oğlu için mi üzüm üzüm üzölsün, yoksa kendi ümitsiz, ürkek haline mi gülsün?
- Ürdünlü ünlü üfürükçü Üryanî, Ünye, Üsküdar, Ürgüp üzerinden üstüpü, üstübeç, üvez, üzüm, üzengitaşı ve üzünç götürürken, üveyikten ürüyerek,

üvenderelerini sürüyerek yürüyen üçkâğıtçı, ürküntü üreten ünü batasıca ünlemleriyle ürküverdi.

- Ürümesini bilmeyen köpek sürüye kurt getirir.
- Ürününü ücretli ücretsiz üleştiren Üsküplü üretici, üründen ümitli ümmetinin ürüşmesi üzerine üstündeki üzerlikleri ümitsizce üfledi.
- Üzümlünün ürkünç üvey üzengicisi Ülkü, ürkek, ünsüz, ümitsiz, ülserli üşengeçleri ümitlendirdi.

ÜNSÜZLERİN SÖYLENİŞLERİ / ALIŞTIRMALAR/ TEKERLEMELER:

Ünsüzler çıkarılırken dil ya da dudaklar dar bir bölgede bulunuyor, bu bölgeden boğumlanarak söyleniyorlardı. Türk Dil Kurumu (TDK), boğumlanmayı, “Ciğerlerden gelen havanın, ağız ve burundaki çeşitli nokta ve bölgelerde engellemeye uğrayarak ses olarak çıkması, telaffuz, artikülasyon” olarak tanımlıyor. Boğumlama ya da boğumlanmada, boğazlar, dil, dudak, damak, yanaklar ve alt çene birlikte çalışarak sesi oluştururlar. Ünlüleri çıkarırken yerinden, temiz, anlaşılır ve doğru olmasına nasıl özen gösteriyorsak, ünsüzleri çıkarırken de aynı özende olmalıyız.

Ünsüzlerin seslendirilmesinde en önemli nokta, seslerin ve hecelerin (Sonuç olarak sözcüklerin) acele etmeden, herkesin duyabileceği ve anlayabileceği şekilde söylenmesi yani doğru boğumlandırılmasıdır. Bağırmadan, tane tane, uygun bir tempoda ve bütün seslerin hakkını vererek konuşmak, bir spikerin görevidir. Bunun için de, boğumlanma bölgelerini, yani ağız boşluğunda hangi sesin hangi bölgede oluştuğunu iyi bilmek; seslerin oluştuğu noktaların her birini (harflerin çıkış noktalarını) doğru şekilde belirleyip öğrenmek ve sesler için verilen çalışmaları bıkıp usanmadan yapmak gerekir. Söylerken zorlandığınız sesleri, heceleri ve sözcükleri sürekli tekrarlayarak, tekerlemeler sayesinde dil, çene ve dudakları tembellikten kurtararak başarıya ulaşabilirsiniz. Ayrıca solunumunuzun düzgün olması şarttır. Doğru soluk alıp-vermesini bilmiyorsanız boğumlamanızda doğru olmayacaktır. Soluksuz kalan bir kişinin sesleri hakkıyla çıkarabilmesi ve karşısındakilere duyurması beklenemez. Solunum çalışmaları bu yüzden çok önemlidir ve diksiyon çalışmalarının başında yer alır. Kendinizi bir futbolcuya benzetebilirsiniz. Onlar da bir an önce topla buluşmak, oynamak isterler ama antrenörleri önce kondisyon çalışması yaptırır. Koşamayan bir

futbolcu nasıl başarılı olamazsa, solunumu rahat olmayan bir kişiden de başarılı bir spiker olmaz.

Söyleyişinize ilişkin eksikliklerinizi dikkatli bir kulakla dinlemeye çalışın; harfleri çıkarırken, sesiniz ısıklamalara, fıslamalara, patlamalara yol açıyor mu? Elbette bu konuda bir yol göstericiniz olmalı ama yine de başarı, sizin bol bol çalışma yapmanıza ve eleştiriye açık olmanıza bağlı. Sesinizi kaydedip dinleyebilir, bir uzmana dinletebilir, böylece hatalarınızı tespit edebilirsiniz. Sesinizi profesyonel bir kayıt cihazından ilk kez dinlediğinizde moraliniz bozulmasın. Herkese sesi ilk başlarda yabancı, hatta çirkin gelir. Zamanla alışır ve varsa hatalarınızı daha iyi duymaya başlarsınız. Ayna karşısında yapacağınız çalışmalar da yararlı olabilir ama sesleri yerinden çıkarmaya çalışırken ağzınızın, dudaklarınızın aldığı şekle bakıp, “Böyle çok çirkin oluyorum!” diyerek doğru pozisyonlardan vazgeçerseniz başarısız olursunuz.

Kalemle ya da çakıl taşıyla yapılan çalışmaları duymuşsunuzdur. Çeneyi veya ağız doğru hareket ettirebilmek amacıyla yapılan bu uygulamalar herkes için söz konusu değildir. Çenenizi açmak isterken, tamamen aksi bir sonuçla karşı karşıya kalabilirsiniz. Bu yüzden böyle bir çalışmanın sizin için gerekli olup olmayacağına mutlaka bir uzman karar vermelidir.

Şimdi ünsüzleri teker teker inceleyelim:

B, (b) Ünsüzü:

Türk alfabesinin ikinci harfi. Çift dudak ünsüzlerinin süreksiz ve yumuşak (tonlu) olanıdır. Kullanım sıklığı açısından on dördüncü sırada yer alır.

Alt ve üst dudakların birleşip açılmasıyla, tonlu olarak söylenir. Türkçede sözcüklerin başında ve ortasında bulunur:

Baş, Beş, Bıçak, Birim, Bol, Bölge, Bulaşık, Bülten, Aba, Baba, Cebeci, Çabuk, Dibek, Ebru, Fabrika, Göçebe, Haber, Kabuk, Lamba, Sabır, Şebeke, Yaban...

Ünsüzlerle ilgili özelliklerde de anlatıldığı gibi(*) “b” ünsüzü sözcüklerin sonunda sertleşerek “p” ünsüzüne dönüşür:

Ceyb>Cep, Çöb>Çöp, Dolab>Dolap, Esvab>Esvap, Garib>Garip, Mehtab>Mehtap

Bu tür sözcükler ek aldıklarında iki ünlü arasında ya da *d, m, n, r, y* yumuşak ünsüzleri arasında “p” ünsüzünden tekrar “b” ünsüzüne dönüşürler:

Kitap>Kitabı, Dolap>Dolabı, Esvap>Esvabı, Mehtap>Mehtabı, Hesap>Hesabı...

Ancak, sözcük tek heceli ise ya da aslında zaten “p” ünsüzü ile bitiyorsa, ilk halini korur ve ünlü bir ek alsa da “b” ünsüzüne dönüşmez:

Sap>Sapı, Top>Topa, Küp>Küpü, Çöp>Çöpü, Hap>Hapı...

“B” ünsüzünü ünlü ve ünsüzlerle birleştirip yüksek sesle söylemeye çalışalım:

BA	BE	BI	Bİ	BO	BÖ	BU	BÜ
BAP	BEP	BIP	BİP	BOP	BÖP	BUP	BÜP
BAL	BEL	BIL	BİL	BOL	BÖL	BUL	BÜL
BAR	BER	BIR	BİR	BOR	BÖR	BU	BÜR
BAŞ	BEŞ	BIŞ	BİŞ	BOŞ	BÖŞ	BUŞ	BÜŞ
BAT	BET	BIT	BİT	BOT	BÖT	BUT	BÜT
BAZ	BEZ	BIZ	BİZ	BOZ	BÖZ	BUZ	BÜZ
BRA	BRE	BRI	BİRİ	BRO	BÖRÖ	BRU	BRÜ
BLA	BLE	BLI	BİLİ	BLO	BLÖ	BLU	BLÜ

“B” Ünsüzü ile İlgili Tekerlemeler:

- Baba Baki Bandırmalı bacının basmalarını Balıkesirli bakkal Basri’ye bağlattı.
- Babaeskili babacan Bahri, Bedir oğlu Bedri ile bıyıksız bıçkıcı bingıldak Bigalı Bahir’in Bigadiç’teki bonbon bonmarşesine varmışlar, birbirlerine bön bön bakarak, büyüü büyük buhurdanlığı buğulu buğulu boşaltıp, bomboş bırakmışlar, bir anda Bodrum’da gözden kaybolmuşlar.
- Babayiğit bacaksız badanacı bacanak, “Şu duvarı badanalamalı mı badanalamamalı mı” diye sordu. Ben de “Badanalayacaksan badanala,

(*) Diksiyon çalışmalarında başarının bir sırrı da çok sık tekrar yapmaktır. Bu nedenle daha önce bahsedilen bazı konu ve özellikler yeri geldikçe kısaca tekrar edilecek ya da o bölüme geri dönüp bir daha üzerinde durmanız istenecektir.

badanalamayacaksan badanalama, zaten badanalayabilip badanalaya bilemeyeceğin de şüpheli” dedim.

- Ballandıran dalları ballandırmalı mı ballandırmamalı mı, sonra o bala daldırılan baldıran dallarını dallandırmalı mı, ballı dalı dallandırmalı mı?
- Barakada bıraktığı bardaklara böceklerin bulaştığını bildiren barbutçu barmen, büyük barın bitişiğinde büyük bardakla biraya başladı.
- Başın başı, başın da başı var.
- Bazilikadaki bazitli bazidiyosporlarla bazlamalara bağmlanan bağlamacı balaban baba; balgamlı, bal dudak, baldırı çıplak balerin baldızına baloda, bravo bambul balına diye bağırdı.
- Be birader buraya bak, başı bereli burma bıyıklı bastıbacak bayan berberiyle bizim Bedri bey birlikte bir pirinci birinci buluşta birbirine dizip Bursa pazarına indi.
- Becerikli Bedri bebekli beyzadelerle belediyeden bedava beyaz bez becerdi.
- Bıyıklı bıçkın bildiricinleri bırakmak için bıçak aradı.
- Bilgili bir bildik, bilgisiz bir bildikten bin kere iyidir.
- Bilmeyenler bilmediklerini bilselerdi bilirlerdi.
- Bir berber bir berbere bir derede bire berber beri beri gel berber demiş.
- Bir berber bir berbere bre berber birader beri gel de Berberistan’da hep beraber bir berber dükkânı açalım demiş.
- Bir pirinci birinci buluşta bir inci gibi birbirlerine bağlayıp, beşikçi berber bastıbacak Bedri’yle beraber Bursa pazarına parasız giden bu paytak budala, babası total Badi’den biberli bir papara yedi.
- Bizde bize biz derler, sizde bize ne derler?
- Bol bol yiyen, bel bel bakar.
- Bostanda boğazlaşan Bodrumlu boksör, bostancıbaşının bol bol boyalı bostanpatlıcanlarını; bozkırdaki boykotçu, bozguncu, boydaş, boşboğaz Bolşevik bozacılara, bodur boğalarla boğmacadan boğulduğundan bodoslamadan bohçaladı.
- Böceklenen börekleri bölük bölük bölenler, böğürtlenlikteki bölgeci bölekçilerle bölümleyebildikleri bölünebilen bütün bölümceleri bölüşerek böbürlendiler.
- Bre birader buraya bak; başı bereli, burma bıyıklı, beti benzi bembeyaz beberuhi boylu Bilâl’in burnuna biber kaçırıp, bir bebek gibi bar bar bağırması bir bakıma hoş, bir bakıma boş, berbat bir hâl değil midir?
- Buruşuk Bulgar bulgur bularak bunak budalayı buram buram bunalttı.

- Büyük büstü büklüm büklüm büken Bünyanlı bücür büyücü bütün bütün büsbütün büzüldü.
- **Eller bazlamalandı da, biz bazlamalanamadık.**

C, (c) Ünsüzü:

Alfabemizin üçüncü harfi, dişeti-damak ünsüzlerinin süreksiz ve yumuşak (tonlu) olanı. Kullanım sıklığı açısından yirmi beşinci sırada yer alır.

“C” ünsüzü söylenirken dişler birbirinin üzerine binecek kadar yaklaşır, dil ucunun kenarları, iki sıra halindeki dişlerin arasına yayılır. Bu şekilde dengelenen hava, alt çenenin aşağıya inmesiyle serbest kalarak, dile ve diş arasına sürünüp, tonlu olarak çıkar. “C” ünsüzü, “D” ve “J” ünsüzlerinin kaynaşmasıyla meydana gelir.

Günümüze kadar olan bütün Türk lehçelerinde “ç” ünsüzü çok kullanılan bir ses olduğu halde, “c” ünsüzü Ana Türkçedeki temel sesler arasında yer almaz. Türk lehçelerinde, yabancı dillerden geçen sözcükler ve bazı yansımalar dışında “c” ünsüzüne sözcük başlarında rastlanmaz(*), buna karşılık sözcük ortasında ve özellikle iki ünlü arasında sık rastlanır.

Cafcaf, Cemre, Cilk, Cisim, Corum, Cömert, Cura, Cücük, Bacı, Deccal, Ecnebi, Feci, Gocuk, Hacı, Ilıca, İcabet, Koca, Loca, Macun, Nacak, Ocak, Öncü, Pancar, Ucuz...

Sözcük sonlarında da az bulunan bir ünsüzdür. Sözcük sonlarında genellikle tonsuzlaşarak “ç” ünsüzüne dönüşürse de, anlamları ayrı, söylenişleri benzeyen sözcükleri birbirinden ayırmak için “c” ve “ç” ünsüzlerini yerinde ve doğru kullanmalıyız:

Sac= Yassı demir-çelik ürünü Saç= Baştaki kıllar

Hac= Kâbe’yi ziyaret Haç= Hristiyanların sembolü

“C” ünsüzünü ünlü ve ünsüzlerle birleştirerek söyleyelim:

CA	CE	CI	Cİ	CO	CÖ	CU	CÜ
CAP	CEP	CIP	CİP	COP	CÖP	CUP	CÜP
CAK	CEK	CIK	CİK	COK	CÖK	CUK	CÜK
CAR	CER	CIR	CİR	COR	CÖR	CUR	CÜR

(*): **Ali Püsküllüoğlu**’nun Öz Türkçe Sözlüğünde “c” ünsüzü ile başlayan otuz iki tane sözcük bulunmaktaysa da bunların on altı tanesi “çoşku” sözcüğünden türetilmiş olup, “Cumhurbaşkanı” ve “Cumhurbaşkanlığı” gibi Türkçe-Arapça karışımından oluşan bileşik sözcüklere de yer verilmiştir.

CAŞ	CEŞ	CIŞ	ÇİŞ	COŞ	CÖŞ	CUŞ	CÜŞ
ACA	ECE	ICI	İÇİ	OCO	ÖCÖ	UCU	ÜCÜ
ARC	ERC	IRC	İRC	ORC	ÖRC	URC	ÜRC
CRA	CRE	CRI	ÇRİ	CRO	CÖR	CRU	CÜR

“C” Ünsüzü ile İlgili Tekerlemeler:

- Amcam bir aba alıp alacalattıracaktı. Acaba abayı alıp da mı alacalattırdı, alacalattırmadan aldı da daha sonra mı alacalattırdı?
- Babam Halep'e gidecekti, Bir deste kaşık alacaktı, üçünü alacalatacaktı. Bilmem aldı alacalattı, bilmem aldı alacalatacak.
- Caddedeki canfesçi Canan'ın camındaki canfeslerin cazibeleri cariyelerin canını cayır cayır yaktı.
- Camlığın cakalı cahil camcısı, camlığın cakalı cahil cafcaflı camcısı, camlığın cakalı cahil cafcaflı camız camcısı diye diye canını çıkardı.
- Can, camcı Candan, camgüzeli canciğer Canan bir de camekânın camlarını cilalayan canı çikasıca capcanlı Cafer, caddedeki cambazhanenin cazgır cadı cariyesi Cazibe'nin cakasını cart diye, cartadak, cascavlak bırakıp cartayı çektiler.
- Canı sıkkin canı casusa cazibeleştirilmiş cehaletinden bahsederken, contacı Cumhur, cıvayı cumburdata cumburdata caka satarak yanlarından geçti.
- Cemil, Cemile, Cemal; cumaları cüce cilacı Canip'in cicili bicili cumbalı ciltevinde cümbür cemaat cacıklı civcivle cücüklü cacık yerler. Sonra da cam cilalayan Cebeci'li cingöz coğrafyacının cici ciciannesinin cırcır böceğini dinlerler.
- Cevahircinin cevahirlerinin ceremesini çekip cezaevinde cezalandırılmaktansa cepheledeki cephanelikte cennetlik olmak cesaret ister.
- Ceylan Cemil, cevizlikte, cezbeli Cemal'in cezvesini cebine indirdi.
- Cıvık civanın cılız cırcırları ciyak ciyak cırlarken cızbızlar cızlandılar.
- Cibilliyetsiz ciritçi ciltçi, ciltevinde cilveli cildiye cimri civelekle cilveleştirdi.
- Ciddi ciddi inci gibi cilt cilalayan cilacının cici bici ciciimli cimcimeye cins cins cinasları civelek cizviti cinlendirdi.
- Cihangir cihetindeki cibilliyetsiz cimri ciğerci cici cins civcivleri cibinliklerinin cila sepetine koydu.
- Cıkıkleyen civciv, cıvık camcının cebinden Cemil'in ucuz gocuğuna, cüretli cıkıklemesiyle cuppadak uçuverdi.

- Conkbayırlı coğrafyacının coğrafyaya coşkusu Coşkun'u coşum coşum coşturdu.
- Cuntacı curacılar Cunda'da Cuma cumartesi cura curcunası ile cumbadaki Coşkun'u coşturdular.
- Cüce cüsseli cüzdani cücüklü cüzamlı cümbüşçülerin cümlesi cümleten cümbür cemaat cürme cüret ettiler.
- Çinici celalli hoca Çâbi, geceleri içki içince gizlice marpuççular içindeki züccaciyelere gidip, Çince yazılı cevzicikleri ciro için iç içe geçmiş cicili bicili üç çeşit biçimsiz cıvalı cam çubuğu cepceğizine indirdi.
- Ocak kıvılcımlandırıcılardan mısınız, kapı gıcırdaticılardan mısınız? Ne ocak kıvılcımlandırıcılardanım, ne kapı gıcırdaticılardanım.

Ç, (ç) Ünsüzü:

Alfabenin dördüncü harfi olup, sert (tonsuz) ve süreksiz bir dişeti-damak ünsüzüdür. Kullanım sıklığı açısından yirmi birinci sırada bulunur.

Söylenirken tıpkı “c” ünsüzünde olduğu gibi, dişler birbirinin üzerine binecek kadar yaklaşır. Dil ucunun kenarları dişlerin arka ucuna yayılır. Bu şekilde durdurulan hava, alt çenenin aşağıya düşmesiyle serbestleyerek, dil ve diş arasından sürtünerek çıkar. “C” ünsüzünden farkı, dil ucunun daha yukarı kalkması ve tonsuz olarak (sert) boğumlanmasıdır.

Yalın bir ses olmayan “ç”, ana sesler arasında değildir. Söylenmesi “t” ünsüzü gibi başlar fakat patlama meydana gelmez, ön damaktaki kapantı açılırken “ş” ünsüzündeki sürtünme ve sızma şekline dönüşür ve sızıcı bir ses gibi biter. “Ç” sesini kaydedip sonra bu kaydı tersten yavaşça dinlerseniz, “ş-t” seslerini işitirsiniz. Yani “ç” ünsüzü bileşik bir ses olup, “t” ve “ş” ünsüzlerinin kaynaşmasıyla meydana gelmiştir. Ana seslerden biri olmadığı için birçok dilin ses sisteminde bulunmaz. *Çok>Şok* örneğinde olduğu gibi, Türkçe ve Farsçadaki “ç” sesi Arapçada “ş” sesine dönüşür.

Günümüz Türkçesinde “ç” ünsüzüne sözcüklerin başında, ortasında ve sonunda rastlanır:

Çan, Çam, Çakı, Çavdar, Çarşı, Çekiç, Çerçeve, Tunç, Çocuk, Çaput, Tarçın, Harç, Saç, Dinç, Sarnıç, Alçı, Felç, Göçebe, İlçe, Kılıç, Linç, Perçem, Ölçü, Üçgen...

“Ç” ünsüzünü ünlü ve ünsüzlerle birleştirelim;

ÇA	ÇE	ÇI	Çİ	ÇO	ÇÖ	ÇU	ÇÜ
ÇAP	ÇEP	ÇIP	ÇİP	ÇOP	ÇÖP	ÇUP	ÇÜP
ÇAR	ÇER	ÇIR	ÇİR	ÇOR	ÇÖR	ÇUR	ÇÜR
ÇAY	ÇEY	ÇIY	ÇİY	ÇOY	ÇÖY	ÇUY	ÇÜY
ÇAM	ÇEM	ÇİM	ÇİM	ÇOM	ÇÖM	ÇUM	ÇÜM
ÇAT	ÇET	ÇIT	ÇİT	ÇOT	ÇÖT	ÇUT	ÇÜT
ÇARP	ÇERP	ÇIRP	ÇİRP	ÇORP	ÇÖRP	ÇURP	ÇÜRP
HARÇ	HERÇ	HİRÇ	HİRÇ	HORÇ	HÖRÇ	HURÇ	HÜRÇ

“Ç” Ünsüzü ile İlgili Tekrarlemeler:

- Ciğerleri çiğ çiğ boğazlayan çığırkanın düğümlenen boğazını öğütücü papağan soğuk yoğurtla açtırdı.
- Çağatay'da çarmıha çakılan çarın çavuşu, çamurlu çamçağı çakıllı çayda çalkalarken, çantasından çamaşırını çaldırdı.
- Çağdaş çalgıcı çaçaronca çağdaşlaşmanın çığırkanlığını yaparken, çayırdaki çakşırlılar çekinmeden çilekeş çilekçiye çirkin çilekçi dediler.
- Çalçene çalgıcı Çingene çarşıda çerçi Cinuçen'den çaldığı üç çift çerçeveyi camcı Cemalettin'e önce çitalattı da mı çiviletti, önce çiviletti de mi sonra çitalattı?
- Çankırlı çarıkçı çakır, çardakta çalgı çalınırken çapulcularla çan çan çene çaldı.
- Çapakçurlu çapaçul çarkçıbaşı çaylak Zülküf, Çatalcalı çakmakçı çivit Cahit'e, “Behey çaçabalığı, çepiç, çerçi, çakaloz, çayır horozu, çöpçatan, çurçur, çiriş otu” demiş.
- Çardaklı çeşmedeki çırak; çiçekleri, çorbaları, çörekleri ve çuvalları çürüttü.
- Çarık çorap dolak, ben sana çorak çarık çorap dolak mı dedim?
- Çatalağzı'nda çatalsız Çatalcalı çatalcının çarpık çurpuk çan çiçeğini çalçene Çoruhluya çarptırmasına ne dersin?
- Çatalca'da total çoban çatal yapıp çatal satar. Neyi için Çatalca'da total çoban çatal yapıp çatal satar? Kârı için Çatalca'da total çoban çatal yapıp çatal satar.
- Çekirdekçi Çetin'in Çekoslovak çevirmeni çelik gibi çekmecenin çengelini çeviremedi.
- Çekirgeden çelimsiz Çetin, çelik çekicisinin çekçek arabasını çekti.
- Çektiriyle kerpiç çeken çekingen çeri, çeşnicinin çerezlik kepçesine çeltik, çemen, çenek, çekirdek çeke çeke çeyizciyle çekişti.

- Çımacının çıplak çırağı çıkırıktaki çıkını bir çırpıda çınara çıkardı.
- Çilli, çekici, çılgın çocuk çökük çardağın çam çerçevelerini çekçek içinde çiviledi.
- Çimentodan çirkin Çinli çipil çiçekçi çilli çilekeş çingeneyi çiftledi.
- Çolak çobanın çorapsız çopur çocuğu comardan çoluk çocuğunu çorak çöllere kaçırdı.
- Çömen çömez, çökelekli çörekleri çöplenirken çömlere çöküşen çöpçüler çömleri çökerttiler.
- Çubuk'taki çukurda çuvaldızlı çuvalcıyla çabuk çuhacı çuvalladılar.
- Çul ardından çomak çeken çok olur.
- Üstü üçtaşlı taç saplı üç tunç tası çaldıran mı çabuk çıldırır, yoksa iç içe yüz ton sac kaplı çanı kaldıran mı çabuk çıldırır?

D, (d) Ünsüzü:

Türk Alfabesinin beşinci harfi. Dişeti ünsüzlerinin süresiz ve yumuşak (tonlu) olanı. Kullanım sıklığı açısından sekizinci sırada bulunur.

Söylenirken dil, damağın ön kısmına ve üst diş köklerine dayanır. Alt çenenin aşağıya düşmesiyle birlikte ağız açılarak tonlu bir şekilde meydana gelir. Dilin ucu kesici üst dişlere değerken, dilin iki tarafı da nefesin çıkmasını her iki yanda engeller. “D” sesi, direnmenin bitip, nefesin çıkmasından sonra duyulur. Türkçede sözcüklerin başında ve ortasında bulunur:

Dam, Dal, Dem, Dış, Dik, Dolu, Döküm, Durak, Dümen, Adam, Ender, Kedi, Bando, Mandal, Nadir, Fayda, Kandil, Mendil, Çadır, Badem, Dakika, Dedikodu...

Ana (öz) Türkçede sözcüklerin başında “d” sesi bulunmazdı. Günümüz Türkçesinde kullandığımız “d” ünlüsüyle başlayan Türkçe sözcükler *tag>dağ, til>dil tök>dök örneklerinde olduğu gibi t>d değişimine uğramışlardır:*

İlginç bir örnek: Ana Türkçede, “**tep**: basmak, ezmek, tepmek” fiilinden türemiş bir de “**tepre**: titremek, sarsılmak, tepremek” fiili vardır. Günümüz Türkiye Türkçesi’nde “tep” ve “teпки” sözcükleri önseslerinde “t” ünsüzünü korurlarken, aynı sözcükten türemiş “tepre” fiiline ise, fiilden isim yapma eki [-m] getirilerek, “**deprem**” sözcüğü türetilmiştir.⁴⁷

⁴⁷ Dr. Jale Öztürk, Ses değişikliği geçiren kelimelerin yazı dilindeki eski şekilleri

Günümüz Türkçesi'nde "d" ünsüzü ile başlayan sözcüklerin büyük bölümü yabancı dillerden geçmiştir:

Daktilo>Dactylo (Fr.), Dev>Dîv(Far.), Defter>Defatir-Defter (Ar.-Far.), Dua>Dû'a (Ar.), Demokrasi>Démocratie (Fr.)...

"D" ünsüzünün sözcük sonlarında tonsuzlaşarak "t" ünsüzüne dönüştüğünü biliyoruz. Ancak, anlamları ayrı ama söylenişleri benzeyen birkaç sözcüğü birbirinden ayırmak için, bazı sözcüklerin sonuna "d" ünsüzü geldiği de olur:

Ad=İsim, At=Hayvan Od=Ateş, Ot=Bitki Had=Derece, Hat=Çizgi...

"D" ünsüzünü, ünlü ve ünsüzlerle birleştirelim:

DA	DE	DI	Dİ	DO	DÖ	DU	DÜ
DAK	DEK	DIK	DİK	DOK	DÖK	DUK	DÜK
DAR	DER	DIR	DİR	DOR	DÖR	DUR	DÜR
DAŞ	DEŞ	DIŞ	DİŞ	DOŞ	DÖŞ	DUŞ	DÜŞ
DAT	DET	DIT	DİT	DOT	DÖT	DUT	DÜT
DAS	DES	DIS	DİS	DOS	DÖS	DUS	DÜS
DRA	DRE	DRI	DRİ	DRO	DRÖ	DRU	DRÜ
ADA	EDE	IDI	İDİ	ODO	ÖDÖ	UDU	ÜDÜ
AND	END	IND	İND	OND	ÖND	UND	ÜND

"D" Ünsüzü ile ilgili Tekerlemeler:

- Dadaylı dadımın Dodurgalı düdük delisi dayısı diline doladığı debdebeli dediğim dediğiyle dırdırını dilinden düşürüp de bir kez olsun doya doya düden diyemeden, düdenin dallara doldurduğu doyumlu yemişlerden doyasıya yiyemeden dar-ı dünyadan göçüp gitti.
- Dadaylı davulcu, davuluna dayanan Davut dayıyı darbukayla darp etti.
- Dazlak dişlek davulcu Dilaver'in dünürü Dâver, Dinarlı Davut'un damadını dürüm dürüm dürmüş dövmüş de mi Dinarlının dünürü Dâver'den davacı olmuş, yoksa Dinarlı Davut'un damadı mı dazlak dişlek davulcu Dilaver'in dünürü Dâver'i dürüm dürüm dürmüş dövmüş, davacı olmuş?
- Derviş dede, destanlarını derlemekten dertlerine devam edemedi.

- Dım dım da dım dım, dım dım da dım dım, dım dım da dım dım. Ben bu dım dımdan bıktım.
- Dilenci dalları dama düşürdüğü için mi dövüldü, dama düşen dalları diline doladığı için mi dövüldü?
- Dizini dişine değdirerek dışarıdaki dırdırları dinlemeden düşündüklerini duyan, dümdüz düşü desen desen dövmeli Davut, düş düşlerken düşüp tekrar düşünceye dalmış.
- Doksan dokuz dolaplı doktor, dolandırıcı dondurmacıdan dopdolu dondurma dolabı aldı.
- Dombaylı düdük dümbüllü dümbelekçi düdükçünün debdebe delisi Dadaylı dedikoducu didaktik dedesi Dodurgalı didişken dudu dadısı ile dudaksıllaşamadıkları için durup dinlenmeden dada dede didi dodo düdü deyip durdu.
- Dört deryanın deresini dört dergâhın derbendine devrederlerse, dört deryadan dört dert, dört dergâhtan dört dev çıkar.
- Dörtlyolu döşemeci döşemeleri döşerken dört köşe döşekleri döndüre döndüre döktü.
- Düdüklü düğmeci dünden beri düşünce düşünce düğme düzinelerini düzgün düzeltemedi.
- Düşkün düşündeş düşünür, düşünselde düşçü düşüncel düşünme düşselliğini düşününden düşürmez. Düşürürse eğer, düşüncellik düşüncesizlikle düşündürücü bir düşüş kazanır.
- Vedat'ı caddede durdurdum da dedim ki, "Şu dar-ı dünyada delilerle dertli dedeler için didindin durdun da kendi derdini döküp dereden tepeden dört çift lakırdı edecek bir hemderdi neden bulamadın?"

F, (f) Ünsüzü:

Alfabenin yedinci harfi. Diş-dudak ünsüzlerinin sürekli ve sert (tonsuz) olanı. Kullanım sıklığı açısından yirmi sekizinci sırada yer almaktadır.

Bu ünsüz, üst dişlerin alt dudağın üstüne dokunup açılmasıyla ve tonsuz olarak çıkarılır. Ana (öz) Türkçede "f" ünsüzü ile başlayan ünsüz sözcük yoktur. Dilimize büyük oranda yabancı sözcüklerle geçmiştir ve günümüz Türkçesinde sözcüklerin başında, ortasında ya da sonunda yer alabilir.

Fabrika, Fahış, Fahri, Fakülte, Fani, Fariza, Fazilet, Felsefe, Fındık, Final, Flamingo, Floresan, Saf, Lenf, Kafa, Tafrı, Safrı, Müflon, Zaaf, Sefahat, Sefine, Sufle, Süfli...

Kimi Türkçe sözcüklerdeki “f” sesinin aslında başka ünsüzlerden dönüştüğü bilinmektedir. *Öbke>Öfke, Yuyka>Yufka...*

“F” sesi ile başlayan kimi alıntılarda dar-yuvarlak ünlülerin *Fursat>Fırsat, Funduk>Fındık, Furun>Fırın* örneklerinde olduğu gibi, düzleştiği görülür. Ancak yerel söyleyişlerde bunların yuvarlak ünlülü biçimleri de yaşamaktadır. *Funduk* ve *Furun* sözcükleri Doğu Karadeniz ağızları için tipiktir.⁴⁸

Ayrıca, Türkçeleşmiş kimi yabancı sözcüklerde bulunan “b” ünsüzü de “f” ünsüzüne dönüşmüştür:

Hoşab (Far.)>Hoşaf, Çirkab (Far.)>Çirkef, Matbah (Ar.)>Mutfak...

Ses taklidi yoluyla yapılmış, bazı yansıma (onomatope) sözcüklerde yine “f” ünsüzüne rastlanır: *Of, Öf, Fısıltı, Fıkırdak, Fokurdamak, Üfürmek, Fosurdatmak, Fasa Fiso, Fırıl Fırıl...*

“F” ünsüzünü, ünlü ve ünsüzlerle birleştirelim:

FA	FE	FI	Fİ	FO	FÖ	FU	FÜ
FAF	FEF	FIF	FİF	FOF	FÖF	FUF	FÜF
FAR	FER	FIR	FİR	FOR	FÖR	FUR	FÜR
FAY	FEY	FIY	FİY	FOY	FÖY	FUY	FÜY
FAT	FET	FIT	FİT	FOT	FÖT	FUT	FÜT
FAS	FES	FIS	FİS	FOS	FÖS	FUS	FÜS
FRA	FRE	FRI	FİRİ	FRO	FRÖ	FRU	FRÜ
FLA	FLE	FLI	FLİ	FLO	FLÖ	FLU	FRÜ

“F” Ünsüzü ile ilgili Tekerlemeler:

- Farfara Fatma, falcı Faide'ye fanila fabrikasında fasulye falına baktırdı.
- Feraceli Fethiye fener yolunda fenerli Ferit'e feryat etmekle fenalaştı.
- Farfara felfelek fırıl fırıl fileli folluğu fötr fuarında füzenledi.
- Farfaracı Fikriye ile favorili fasa fiso Fahri, Fatsalı Fatma'yı görünce; fesleğenci feylesof Feyyaz'ı bir de fındıkçı Ferhunde'yi anımsayarak feveran ettiler.
- Fermanlı fabrikatör farmason Fuat, filden, fiilden, fıstıktan, fısıltıdan, fosilden, flütten, flitten, fitilden fellik fellik kaçarlar.

⁴⁸ T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ, Türkçe Ses Bilgisi, Yayın No:2362

- Fingir fingir fingirdeyen firketeli fingirdek Firuzan, fiyakalı filozofun filikasındaki fistanları fitneledi.
- Felemenk'te Felemenkler Felemenkçe mi konuşurlar?

G, (g) Ünsüzü:

Türk alfabesinin sekizinci harfi. Damak ünsüzlerinin yumuşak (tonlu) ve süreksiz olanıdır. Kullanım sıklığında yirminci sıradadır.

“G” ünsüzünün iki farklı boğumlanma noktası vardır. Ya, dil sırtının damağın gerisini kapatmasıyla, ya da dil sırtının damağın daha ön kısmını kapatmasıyla ve tonlu olarak söylenir.

- İnce ünlülerle damağın ön kısmından çıkar: *Gâh, Gel, Gör, Göl, Gül, Güya, Güç, Gizem, Gelincik, Gelgit, Göcek, Gölge, Güzellik, Giysi...*

Ana Türkçede, ince söylenen “g” ünsüzü sadece sözcük içinde ya da sonunda bulunurdu. Günümüz Türkçesinde sözcüklerin başındaki ince “g” sesi, ince “k” olarak söylenirdi:

Kelin>Gelin: “kel” köküne ait bir sözcük. Kelmek>Gelmek, Kelen>Gelen>Gelin

Könder>Gönder, Köndermek>Göndermek, Kök>Gök, Kirmek>Girmek

- Kalın ünlülerle damağın arka kısmından çıkar: *Gar, Garez, Garanti, Gazap, Gipta, Gırtlak, Gırnata, Gıybet, Gocuk, Gondol, Gulyabani, Gurbet, Gurur...*

Ana Türkçede sözcüklerin başında kalın ünlülerle söylenen “g” ünsüzüne zaten rastlanmaz. Günümüz Türkçesinde de “gaga”, “gurultu” gibi birkaç sözcük dışında pek görülmez.

Anadolu ağızlarında kalın ünlülerle birlikte söylenen ve sözcüklerin başında bulunan “g” ünsüzü aslında kalın “k” ünsüzüdür:

Gardaş>Kardeş, Gonşu>Komşu, Gumaş>Kumaş, Gazan>Kazan, Gamiş>Kamış

Türkçede sözcük sonlarında “g” ünsüzü bulunmaz ve onun yerine “k” ünsüzü kullanılır: *Aheng>Ahenk, Reng>Renk...* Ancak bu tip sözcükler ünlü ile başlayan bir ek aldıklarında tekrar asıllarına dönerler: *Aheng>Ahenk>Ahengi...* Bazı sözcüklerde ise “g” ünsüzü sözcük sonunda aynı kalır ve ek aldığı da değişmez: *Şezlong>Şezlongu...* (Hatırlamak için “Ünsüz Değişimi” konusuna tekrar bakınız)

“G” ünsüzünü, ünlü ve ünsüzlerle birlikte söyleyelim:

GA	GE	GI	Gİ	GO	GÖ	GU	GÜ
GAF	GEF	GIF	GİF	GOF	GÖF	GUF	GÜF
GAG	GEK	GİK	GİK	GOK	GÖK	GUK	GÜK
GAL	GEL	GİL	GİL	GOL	GÖL	GUL	GÜL
GAP	GEP	GIP	GİP	GOP	GÖP	GUP	GÜP
GAZ	GEZ	GIZ	GİZ	GOZ	GÖZ	GUZ	GÜZ
GRA	GRE	GRI	GİRİ	GRO	GRÖ	GRU	GRÜ
AGA	EGE	IGI	İGİ	OGO	ÖGÖ	UGU	ÜGÜ

“G” Ünsüzü ile ilgili Tekerlemeler:

- Garzanlı gamsız Galip gammazlıkta gazetecilerden gayretlendi.
- Geçen gece Gemerek’ten Gediz’e gelen Gebzeli gezginci gizemcilerden gitarist General Genzel, gençlere gerçek dışılıkla gerçeklik dışı ilişkiler arasında ne gibi bir geçerlilik gerçekliği olduğunu sordu.
- Geçimsiz gelin Geyve’den gelinliğindeki gerdanlığı getirtti.
- Geldin geldin gelme, geldin geri dönme.
- Getirince el getirir, yel getirir, sel getirir; götürünce el götürür, yel götürür, sel götürür.
- Gıdasızlıktan gıcır gıcır gıcırdayanlara gıdıklanmaktan gına geldi.
- Gizlice giyinen Giritli gibi gizli gizli giyinen Giresunlu Girgin girdaba girdi.
- Gül güneşi gülgün etti, Gönül gülü göle attı.
- Güneyli girgin gammaz Galip, Gâvur Dağı’nda güpegündüz galeyana gelmiş de Gülgiloğlu Gaziantep’li garip gazinocuyu Gölköylü gitaristle birlikte Gümüşhane’ye göndermiş.
- Güzel günlere güvenen gürbüz Gürcü, güvendiklerine güldü, güvenmediklerine gürül gürül gürledi.

Ğ, (ğ) Ünsüzü:

Alfabenin dokuzuncu harfi. Art damak ünsüzlerinin yumuşak (tonlu) ve sürekli olanı. Kullanım sıklığı açısından yirmi üçüncü sırada gelir.

Konuşma dilinde kullanmadığımız bu ünsüzü, ses bilgisi (fonetik) bakımından incelendiğimizde ince ünlülerle ön damakta, kalın ünlülerle de art damakta boğumlandığını söyleyebiliriz.

Türkçede yazı dilinde kullanılmasına karşın, konuşma dilinde bulunmayan “ğ” ünsüzü, genellikle kendisinden önce gelen ünlünün yarım ses daha uzatılmasıyla söylenir ve sözcüklerde kesinlikle bir ünlüden sonra yer alır. Sözcüklerin başında hiç kullanılmayan “ğ”, tek heceli sözcüklerde sonda, çok heceli sözcüklerde ise genellikle ilk ve daha sonraki hecelerdedir, son hecede pek rastlanmaz.

- Tek Heceli Sözcükler: *Ağ, Bağ, Cağ, Çağ, Çiğ, Dağ, Fiğ, Lığ, Loğ, Sağ, Sığ, Tığ, Tuğ, Yağ, Yeğ, Yuğ...*

- Çok Heceli Sözcükler: *Ağa, Ağaç, Ağı, Bağa, Bağnaz, Beğeni, Boğa, Böğür, Ciğer, Çağanoz, Çığırkan, Dağarcık, Değirmi, Dığdık, Doğaç, Ege, Göge, İğrip, İğrenç, Kağan, Kağıt, Koğuş, Lağım, Loğusa, Mağrip, Miğfer, Muğlak, Nağme, Oğlak, Öğreti, Rağmen, Sağdıç, Seğirtmek, Siğil, Soğurmak, Söğüş, Tebellüğ, Tuğra, Uğraş, Üğrünmek, Yağız, Yeğen, Yeğın, Yığın, Yoğun, Züğürt (*)*

✓ “Ğ” ünsüzünün önünde ve ardında bulunan “a” ve “ı” sesleri söyleyişte “ğ”nin yitilmesiyle yan yana kalarak önce ünlü kayması oluştururlar, sonra “a” sesi daha zayıf olan “ı” sesini kendisine benzeterek uzun bir “a” sesine dönüşür.⁴⁹

<i>Ağız ~ A:z</i>	<i>Bağış ~ Ba:ş</i>	<i>Sağır ~ Sa:r</i>	<i>Yağış ~ Ya:ş</i>
<i>Çağır ~ Ça:r</i>	<i>Dağıt ~ Da:t</i>	<i>Ağır ~ Ar</i>	<i>Bağır ~ Ba:r</i>

✓ İki Ünlü arasında yer alan “k” ünsüzü önce “ğ” sesine dönüşür ardından da “y” ünsüzü halini alır:

Bakmak-a → Bakmağa → Bakmaya

Gülmek-e → Gülmeğe → Gülmeye

Düşünmek-i → Düşünmeği → Düşünmeyi

✓ “Ğ” ünsüzü “e” ya da “ı” ünlülerinden sonra geldiğinde “y” ünsüzüne dönüşür: *Eğlence > Eylence, Eğilmek > Eyilmek, Teğmen > Teymen, Eğitim > Eyitim...*

✓ “O” ya da “ö” seslerinden sonra geliyorsa “v” sesine dönüşme olasılığı vardır: *Döğme > Dövme, Söğmek > Sövmek, Oğmak > Ovmak, Soğan > Sovan...*

✓ Günümüz Türkçesinde kimi sözcüklerin ortasında ve sonunda görülen “ğ” sesi, Ana Türkçedeki ön ve art damak “g” seslerinin yumuşaması sonucu ortaya çıkmıştır: *Agız > Ağız, Igaç > Ağaç, Boga-Buga > Boğa, Bugu > Buğu, İgit > Yiğit...*

(*) “Ğ” ünsüzüyle ilgili çok sayıda sözcük örneği bilinçli olarak verilmiştir. Kurala uygun biçimde, yüksek sesle birçok kez tekrarlanmanız önerilir.

⁴⁹ İclâl Ergenç, A.G.E. S: 38, 39

✓ Sonunda “ğ” ünsüzü bulunduran tek heceli Türkçe sözcükler vardır ama burada da g>ğ dönüşümü söz konusudur:

Yag>Yağ, Dag>Dağ, Sag>Sağ, Çıg>Çığ...

✓ **Önemli Uyarı:** Anlamları ve yazılışları farklı bazı sözcükleri, “ğ” ünsüzünün söyleniş özellikleri ile karıştırmamak gerekir:

Öğle (gün ortası) / Öyle (o şekilde) Eğer (şayet, olur ki) / Eyer (oturma)

Çığ (pişmemiş) / Çiy (su damlası) Öğün (yemek vakti) / Övün (iftihar et)

H, (h) Ünsüzü:

Türk alfabesinin onuncu harfi. Sürekli ve sert (tonsuz) bir gırtlak ünsüzüdür. Kullanım sıklığında, yirmi ikinci sırada gelir.

Söylenirken, dil doğal duruşundan geriye doğru biraz yükselir. Dudaklar hareketsiz, yanaklar gevşek ve alt çene aşağıya doğru hafifçe açılmış durumdadır.

Bir soluk sesi olan “h”, dilimize çoğunlukla yabancı dillerden geçmiştir. Günümüz Türkçesinde sözcüklerin başında, ortasında ve sonunda bulunabilir:

Haber, Hacet, Herkes, Hısım, Hidrojen, Hokka, Hödük, Humma, Hünkâr, Ahi, Ahize, Allah, Cehalet, İnşallah, Fersah, Fellah, Ruhsat, Sahtiyan, Tarh, Ulah...

Bazı sözcüklerin başında görülen “h” sesi, Ana Türkçedeki “k” ünsüzünden gelir:

Kan>Han, Kangı>Hangı>Hangi, Katun>Hatun...

Yine bazı Türkçe sözcüklerde Örgüç>Hörgüç, Öyük>Höyük örneklerinde olduğu gibi “h” sesinin sonradan türemiş olduğu görülür. Trakya ağzında ise sözcük başındaki “h” sesi düşürülerek söylenmez. Belki bir tiyatroçunun rol gereği bu ağızla konuşması gerekebilir ama seslendirdiği metinde özellikle belirtilmediyse veya bazı alıntılar haricinde, bir spikerin “h” ünsüzünü düşürmesi beklenemez:

Hayal>Ayal, Henüz>Enüz, Hakan>A:kan, Herif>Erif, Hepten>Epten...

Bir de “hane” ile birleşen bazı bileşik sözcüklerde görülen hece düşmesi olayında da genellikle “ha” hecesinin düşürülerek söylenmediği olur. “Hastahane>Hastane, Postahane>Postane” örnekleri böyledir. Ama “Kayıkhane, Muayenehane” gibi sözcüklerde “ha” hecesi düşürülmemelidir. (Bakınız: ünlü düşmesi)

Türkçede birkaç edat, ünlem ve ses taklidi sözcüğün başında “h” ünsüzü vardır:

Haydi, Hışırtı, Hırıltı, Hem, Hey, Hu, Hay, Hah...

“H” ünsüzünü ünlü ve ünsüzlerle birleştirerek alıştırmalar yapalım:

HA	HE	HI	Hİ	HO	HÖ	HU	HÜ
HAH	HEH	HIH	HİH	HOH	HÖH	HUH	HÜH
HAR	HER	HIR	HİR	HOR	HÖR	HUR	HÜR
HAT	HET	HIT	HİT	HOT	HÖT	HUT	HÜT
HAP	HEP	HIP	HİP	HOP	HÖP	HUP	HÜP
HAZ	HEZ	HIZ	HİZ	HOZ	HÖZ	HUZ	HÜZ
HAY	HEY	HIY	HİY	HOY	HÖY	HUY	HÜY
HAYT	HEYT	HIYT	HİYT	HOYT	HÖYT	HUYT	HÜYT

“H” Ünsüzü ile ilgili Tekerlemeler:

- Hahamhanede hahambaşı hahamı homur homur homurdanır görünce, hemen heyecanlandı, hızlandı, hoşnutsuz hırçın hırçın giderken, Hollandalı Helga’yı karşısında görünce, hah tamam dedi, haydi hohla, haydi hemen hoh de bakayım diye haykırdı.
- Hakiki hâkimin hükmüne, mahkûma ve mahkemeye hâkim, mahkûmun hüküm ve hakkını da hakkaniyetle vermesi gerek.
- Halam, halak hamurlarla halkaları bir de halhallerle halatları, hallaçlara verdi.
- Havzalı Hamdi, hancı Haydar’a hasetinden, hastanedeki hassas halkı haykırarak havalandırdı.
- Hayırlının hayrına, hayırsızın şerrine!
- Hayrabolulu Hammamizade Hamit Hayrettin’in hanımı Halide Harputlu, has undan hamur açıp, Halaskârgazi’de hassa alayından emekli hamurkâr Hüsnü Hayrettin’le halası Hayrûnisa hanımın hem hayretine sebep oldu hem de hayranlığını kazanıp hayır duasını aldı.
- Heceye hevesli heykeltıraş, heybetli heybesini hemşehrisi Hendekli Hesma’ya hediye etti.
- Hımbıl hırçın hilebaz, hırsızlıkla hıyarları hırkasına hızlı hızlı hıfzetti.
- Hırçın hırdavatçı, hırpani Hırvat hırsızın hısımlarını hırsla hırpalayıp hıcını aldı.
- Hilebaz Hilmi, Hindistan’daki hizmetçi Hintli Hikmet’i hile ile himayesine aldı.

- Hindistan'daki hayalperest hekim, kendisini hayran hayran dinleyen haysiyetli hademelere, hekimlikte helyoterapi, hematoloji, hemoglobin, hepatit ve hidroterapinin ne demek olduğunu anlattı.
- Horasanlı hoppa hoca, hokkabaz hoyrat Hozatlı'nın horozuna hoyrat hoyrat hoşafı dökü.
- Hoşafı köpürtüp höpürdeterek hüpleyen hülleci hükümlü, hükümdarın hünkârbeğendileriyle hünnaplarını hücrelerinde hürmetli Hüseyin'le hış etti.

J, (j) Ünsüzü:

Alfabenin on üçüncü harfidir. Dişeti-damak ünsüzlerinin yumuşak (tonlu) ve sürekli olan bu ünsüz, kullanım sıklığı açısından son sırada yer alır.

Söylenirken, dil damağın diş köklerine kadar kalkar. Dudaklar ileriye doğru uzatılıp birden geriye çekilirken, dişler birbirine yaklaşır ve hava dilin ortasından toplu olarak sızarken tonlu olarak meydana gelir.

Türkçede “j” harfi bulunmaz. Dilimize Farsça, Fransızca ve İngilizce sözcüklerle girmiştir ki bunların sayısı da yetmiş beş-sekseni geçmez. Sözcüklerin başında, ortasında ve sonunda bulunabilir.

Jale, Jandarma, Jaguar, Jant, Jaketatay, Jalûzi, Jakuzi, Jelâtin, Jeneratör, Jeoloji, Jest, Jilet, Jimnastik, Jikle, Jokey, Jöle, Jul, Jurnal, Jülide, Ajda, Bej, Sabotaj...

Halk arasında zaman zaman “j” ünsüzünün *jilet>Cilet, Jandarma>Candarma, Panjur>Pancur, Jokey>Cokey, Jest>Cest* gibi “c” şeklinde söylendiği görülse de doğru ve güzel konuşmada bu uygulamanın geçerliği yoktur.

“J” ünsüzünü ünlü ve ünsüzlerle birlikte söyleyelim:

JA	JE	JI	Jİ	JO	JÖ	JU	JÜ
JAJ	JEJ	JIJ	JİJ	JOJ	JÖJ	JUJ	JÜJ
JAK	JEK	JIK	JİK	JOK	JÖK	JUK	JÜK
JAP	JEP	JIP	JİP	JOP	JÖP	JUP	JÜP
JAT	JET	JIT	JİT	JOT	JÖT	JUT	JÜT
JAŞ	JEŞ	JİŞ	JİŞ	JOŞ	JÖŞ	JUŞ	JÜŞ
AJA	EJE	İJI	İJİ	OJO	ÖJÖ	UJU	ÜJÜ
JRA	JRE	JRI	JRİ	JRO	JRÖ	JRU	JRÜ

“J” Ünsüzü ile ilgili Tekerlemeler:

- Jale Japonya’da Japon jandarmadan Japonca öğrendi.
- Jamaika’dan jetle gelen judocu Necdet’in getirdiği Japon jandarmanın kızı Fuji’nin pijamasıyla janjanlı jarse jüponuna jambon yağı döküldü de, ne karısı Jale’de jeton düştü, ne Japon gülü Fuji aldırıldı. Ciklet çiğneyip jimnastik yaptılar.
- Japon jeolog, jiletle jalûzileri açıp, jübiledaki jüriyi jandarmaya jurnallemiş.
- Jurnalci Jale ile judocu Müjgan, Japonya’dan jilet, jile, jant, jeton, jambon, jelâtin, jartiyer, jeneratör, jarse getirdiler.
- Jürideki saç jöleli jönprömiyeler janjanlı masalarında, jeomorfologların jeomorfolojik jargonlarının jeolog, jeofizikçi, jeokimyacı ve jeodinamikçiler tarafından da kullanıldığını savundular.

K, (k) Ünsüzü:

Türk Alfabesinin on dördüncü harfidir. Kullanım sıklığı açısından dokuzuncu sırada bulunan bu ünsüz, damakta boğumlanır ve süreksiz, sert (tonsuz) bir sestir.

Söylenirken dil sırtı, damağın gerisini ya da daha ön kısmını kapatır. Buradan da “k” ünsüzünün iki ayrı söylenme noktası olduğunu anlıyoruz:

- İnce ünlülerle damağın ön kısmından çıkar: *Kâr, Kâğıt, Kel, Kep, Kin, Kir, Kör, Köz, Kül, Kür...*
- Kalın ünlülerle damağın daha gerisinden çıkar: *Kar, Kaz, Kıl, Kır, Koç, Kor, Kur, Kuş,*

Dolayısıyla “k” ünsüzünü biraz daha ayrıntılı olarak şöyle tanımlayabiliriz: *İnce ünlülerle ön damakta, kalın ünlülerle art damakta boğumlanan süreksiz ve sert (tonsuz) bir sestir.*

Türkçeye özellikle Farsçadan geçen ve sonunda “ng” çift ünsüzü bulunan sözcüklerde – Türkçede sözcük sonlarında “g” ünsüzü bulunmadığından- son ünlüler “nk” ya da sadece “k” ünsüzüne dönüşmüşler, ancak ünlü ile başlayan bir ek aldıklarında tekrar asıllarına dönmüşler ya da g>ğ dönüşümüne uğramışlardır:

Sözcüğün Aslı	Türkçe Hâli	Ek Almış Hâli
Reng (Far.)	Renk	Rengi
Aheng (Far.)	Ahenk	Ahengi
Ceng (Far.)	Cenk	Cenge

Tufeng (Far.)	Tüfek	Tüfeği
Fişeng (Far.)	Fişek	Fişeği
Freng (Far.)	Frenk	Frenge (i)*

Batı dillerinden geçen sözcüklerde ise “-ng>k” değişimi söz konusu değildir: *Miting>Mitinge, Şezlong>Şezlonga* (Bakınız: ünsüz değişimi)

Günümüz Türkçesinde “k” ünsüzüne sözcüklerin başında, ortasında ve sonunda sıklıkla rastlanır:

Kapı, Kelâm, Kırçıl, Kitap, Komşu, Kötek, Kurt, Küpe, Arka, Ekran, Erkân, Iska, İskân, Okul, Öksüz, Uçkur, Ülkü, Ark, Erk, Irk, İlk, Ok, Özerk, Uçak, Üfürük...

“K” ünsüzünü ünlü ve ünsüzlerle birleştirerek alıştırmalar yapalım:

KA	KÂ	KE	KI	Kİ	KO	KÖ	KU	KÜ
KAR	KÂR	KER	KIR	KİR	KOR	KÖR	KUR	KÜR
KAF		KEF	KIF	KİF	KOF	KÖF	KUF	KÜF
KAK		KEK	KIK	KİK	KOK	KÖK	KUK	KÜK
KAN		KEN	KIN	KİN	KON	KÖN	KUN	KÜN
KAZ		KEZ	KIZ	KİZ	KOZ	KÖZ	KUZ	KÜZ
KALP	KÂLP	KELP	KILP	KİLP	KOLP	KÖLP	KULP	KÜLP
KAST		KEST	KIST	KİST	KOST	KÖST	KUST	KÜST

✓ **Önemli Not:** Türk Dil Kurumu Başkanlığı’nın 10.Nisan.2007 tarih ve 1312 sayılı, “k” harfinin okunuşu ile ilgili kararı şöyledir:

“Güncel Türkçe Sözlük ve Yazım Kılavuzu Çalışma Grubu, kısaltmaların okunuşu üzerinde bir değerlendirme yapmıştır. (1.Kasım 1928 gün ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun’un, “Harflerin Adları” bölümü doğrultusunda) “SSK”, “KDV”, “PKK”, “FKB” ve “KPDS” kısaltmaları, toplumumuzda “SESEKA”, “KADEVE”, “PEKAKA”, “FEKABE”, “KAPEDESE” şeklinde kural dışı gelişmiş ve yaygınlaşmıştır. Bu durumu dikkate alan çalışma grubu, bu beş kısaltmanın yukarıda yazılı biçimde, diğer kısaltmalarda adı geçen ünsüzlerin de daima “e” ünlüsü

(*) Anglosakson, Cermen veya Latin ırklarının birinden olan kimse anlamındaki **Frenk** sözcüğündeki Freng>Frenk>frenği dönüşümünü, **Frenği** hastalığı ile karıştırmayınız.

ile birlikte kullanılmasına karar vermiştir. Örneğin: TEDEKE (TDK), OKESE (OKS) gibi.”

“K” Ünsüzü ile ilgili Tekerlemeler:

- Kangallı kaltabanlardan kakavan Kahraman’la kelepirci keleş kekeme Kerem, Kemahlı kerkenez Kasım’a kasımda Kerkük’ün kekikli keklğiyle kaskatı kabak ikram etmiş.
- Kara kâküllü ketenli kara kızın kısa kayışını kasışına kızmayışına şaşmışsın da, kuru kazın kızışıp kayısıya kıızışına şaşmış kalmışsın.
- Kırk kırık küp, kırkının da kulpu kırık kırk kara küp.
- Şu karşıda dibi kovuk, kabuğu kalın kara kuru kavak. Kakırdadında mı kurudun a dibi kovuk, kabuğu kalın kara kuru kavak, sarardın da mı kurudun a dibi kovuk, kabuğu kalın kara kuru karakavak?
- Karaburunlu kabadayı Kadir, kafakağıdını Kadirlili kadirbilmez kapkaççı Kasım’la, Kahire’deki Kalecikli kahvehanesinde kalamarla kâfuru satan kaparozcu Kuzguncuklu kozmonot Kazım’a kaptırmış.
- Karizmatik karikatürcü Kerim, karma sergideki karışıklığı, karşısındaki Kıbrıslı kardeşi Kemal’e kızgınlıkla anlatırken, konuya kulak kabartarak kıkırdayan kızın kırmızı kıyafeti, kibirli kişilerce kokoşluk olarak nitelendirildi.
- Galata kulesi kapısı karşısındaki kurukahvecinin gıgısı çıkık, gıdısı sarkık, dişi kırık, kurbağa kafalı, karakoncolos kalfası Hakkı, karışıklığa getirip, kahveye kavruk kakule kabuğu kırığı kattı.
- Kendirli’den kemeñeci kekeme Keramettin, kentlerin keşmekeşliğine kesinkes karşı çıkıyor ve keşke Keşan’da keşkeçilikle kesmeşekercilik yaparak, kereste, kerevit, kereviz, keten helva, kendir, kenevir, kemeñe, kelek, kekik, keklık satıp, kelepircilik yapsaydım diyor.
- Kırk tarlaya kelem ekmişler. İki kürkü yırtık kel kör kirpi dadanmış; biri erkek kürkü yırtık kel kör kirpi, öteki dişi kürkü yırtık kel kör kirpi. Kürkü yırtık dişi kel kör kirpinin yırtık kürkünü, kürkü yırtık erkek kel kör kirpinin yırtık kürküne, kürkü yırtık erkek kel kör kirpinin yırtık kürkünü, kürkü yırtık dişi kel kör kirpinin yırtık kürküne eklemişler.
- Kırk okka Antep baklavasını kırk kırık kantarda tartan Kırımlı, kıtmiri kıkır kıkır kıkırdatarak, küskütük küçümen küfeci külhaniyle külüstür Kürşat’ı da külünkle kürüyerek, küngün üstüne kütte dek kündeledi.

- Kırıkhan'daki kırıkçı kırçıl kızın kırıgın kırıkçısı, kırmızı kırdı kıkır kıkır kıkırdarak, kıkırdakçı Kırımlının kızıl kırlangıçlarını kışın kıraçta Kırgız kırpıntıcı kırışik Kırımtov'un kırılğan kırıkkraklarıyla besliyormuş.
- Kıyma kıyamayan kırık kollu kasap Keramettin, karşısında körkütük kıyma kıyan kasap Kâmil'den kokmuş kokoreç aldı.
- Kilisli kikirik kilimci kilizmandaki kilitli kilisede kimliğini kimseye sezdirmeden kucak kucak kuskuslu kuşkonmazı kukumav kuşuna, kişiliksiz kulağakaçan kirli kirpikli kirpiye de, Kuşadası'nın kuşhanesindeki kuşbaşı kuşbazla birlikte önce kişnişli kuşüzümünü, sonra da Kumla'nın kumlu kumlu kuşkirazını yutturmuş.
- Koca kokoz kokoroz kondüktör, kokorozlana kokorozlana Kazablankalı kozmonot Köstler'e kök, kok, köken, kokot, kök sökmek, kokoreç, kökmantar, köknar, köçekçe, körkandil, krematoryum, kösnüllük ne demek diye sormuş.
- Konservatuvar konserindeki kocaman kontrbasları koltuğa kolay kolay koyamayan kokoz kont, koridorda korno koltuğunda koşan kornocuyu kandırıp, kornosunu kolayca koleksiyonuna kattı.
- Kürkü kürke kürkçü ular, kürekçi kürekle kürer karı; kürsü ile kürdan küsküsü, küskülle küskün, küsküsle kuskus, küs, küskütük, küriyum ise apayrı.

L, (I) Ünsüzü:

Dişeti ünsüzlerinin sürekli ve yumuşak (tonlu) söyleneni olan “l” ünsüzü, alfabemizin on beşinci harfidir. Kullanım sıklığı açısından altıncı sırada gelir.

Dil ucunun damağın ön kısmını veya daha gerisini kapatmasıyla ve havanın dilin iki yanını titreterek sızmasıyla oluşur. Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi “l” ünsüzü de tıpkı “g” ve “k” ünsüzleri gibi iki farklı söylenme noktasına sahiptir:

- İnce ünlülerle damağın ön kısmından çıkar, dil ucu üst dişlerin dibine değeri: *El, Bel, Kel, Çil, Fil, Pil, Gol, Hol, Rol, Böl, Çöl, Göl, Gül, Kül, Tül...*
- Kalın ünlülerle söylenirken dil üst dişlerin dibinden daha arkaya, dişetine doğru çekilir: *Al, Kıl, Yıl, Bol, Kol, Sol, Dul, Kul, Pul...*

“*Lap lap*”, “*Lıkır lıkır*”, “*Löp löp*”, “*Lüp lüp*” gibi ses taklidi sözcükler dışında “l” ünsüzü Öz Türkçe sözcüklerin başında yer almaz. Başında bu ünsüzün bulunduğu sözcüklerde ise “l”, genelde incedir ve sözcükler yabancı kökenlidir:

Lakap, Lazım, Lezzet, Lider, Limon, Liyakat, Lokanta, Lokomotif, Lüfer...

İç seslerinde ince söylenen “l” ünsüzü bulunan sözcüklerde, önce kalın bir ünlü bulunuyorsa, bu incelik *Alman, Bulvar, Halk, Kalsiyum* örneklerinde olduğu gibi, söylemde genellikle pek hissettirilmez. Yine, iç seslerinde çift “l” ünsüzü bulunan “*Brillante*”, “*Ballo*”, “*Dollar*” gibi sözcükler Türkçeye girerken “l” lerden biri düşürülmüş ve “*Pırlanta*”, “*Balo*”, “*Dolar*” şeklini almışlardır. “N” ünsüzü ile başlayan bazı yabancı sözcüklerde, Türkçeye geçtiklerinde n>l değişimi olduğu görülmektedir:

Nostromo(İt.)> *Lostromo*, *Notos* (Yun.)>*Lodos*, *Nebbūt* (Ar.)>*Lobut*

Aslında bu değişim, *Badıncan*>*Patlıcan* ve *Skamni*>*İskemle* örneklerinde olduğu gibi iç seslerde de söz konusudur.

Özensiz, günlük konuşmada, bazı sözcüklerin ortalarında yer alan “l” ünsüzünün düşürülerek *nasıl şey*→*nası şey* gibi söylendiği ya da *Berber* yerine *Belbel*, *Merhem* yerine *Melhem* gibi söylenerek “r” ünsüzlerinin “l”leştirildiği de olur. Düzgün ve kurallarına uygun bir konuşmada yeri olmayan bu tip hatalı kullanımlardan mutlaka uzak durulmalıdır. (Bakınız: Söyleniş ve Boğumlanma Kusurları Bölümü, Atlama kusuru / Değiştirme)

Günümüz Türkçesinde “l” ünsüzüne sözcüklerin başında, ortasında ve sonunda sıklıkla rastlanmaktadır:

Labada, Labirent, Laçka, Ladin, Lahuri, Laik, Lapa, Latin, Lavaş, Allah, Âlim, Alçak, Anlam, Abluka, Antilop, Bal, Batıl, Hatıl, Azil, Baskül, Çuval, Otomobil...

“L” ünsüzünü ünlülerle ve diğer ünsüzlerle birleştirip alıştırma yapalım:

LA	LE	LI	Lİ	LO	LÖ	LU	LÜ
LAL	LEL	LIL	LİL	LOL	LÖL	LUL	LÜL
LAP	LEP	LIP	LİP	LOP	LÖP	LUP	LÜP
LAM	LEM	LIM	LİM	LOM	LÖM	LUM	LÜM
LAR	LER	LIR	LİR	LOR	LÖR	LUR	LÜR
LAY	LEY	LIY	LİY	LOY	LÖY	LUY	LÜY
ALA	ELE	ILI	İLİ	OLO	ÖLÖ	ULU	ÜLÜ
PLA	PLE	PLI	PLİ	PLO	PLÖ	PLU	PLÜ

“L” Ünsüzü ile ilgili Tekerlemeler:

- El âlem ala dana aldı ala danalandı da biz bir ala dana alıp ala danalanamadık.
- Lalapaşalı lambacı lokma göz Lale ile lohusa Lütfiye, laternacı Levent'in lokalini lotaryacılar lojman yaptı.
- Lalelili belalı Leyla ile tabelalı lülecı Lale, bir de Lüleburgazlı Lalapaşagil'in iliksiz, löpür löpür latifeci latif Latifesi'nin halasının lalasına , “Hala, halhallı halıda, Bolulu lüzumsuz Lütfullah'la lakerda, halatlı laterna, lahana, likidasyon, lumbago, lokomobil, konuları üzerinde duracağınıza, lütfen lafebeliğini, laubaliliği, halalığı, laklakçılığı, langır lungur lafçılığı bırakın da lizollü loş lokantanın locasında lop lop loğusa lâtilokumu yemeye, lıkır lıkır leylaklı limon likörü içmeye gelin” demişler.
- Langır lungur laflamadan leblebiciye leblebiyi, laf ebeliğini, lüpçülüğü; lâf olsun diye lâfazan Lale'ye laf taşımadan da Leyla'yı sorun.
- Larenjiti lala Lütfü Paşa'nın laik karısı Lamia lavantacının lanse ettiği losyonları landonla Lapon lavtacılara götürdü.
- Latifeci latif Lamia, Lalelide lavantacı Latif'e uğrayıp lavanta esansı aldı ardından limanda limonata içip laterna dinledi sonra da latif lambasını laboratuarda lakırtıcı lalanın lacivert lake lavabosuna koydu.
- Lehimci Lemi ile leopar Lerzan, limanda buluşarak levrek yiyip, limonata içtiler ve meşhur lokmacının lokmalarını lüplettiler.
- Lâponyalı langır lungur laf ebesi lostromo Lüleburgazlı Leyla ile Laleliden Leyla'ya leblebi ile likorinoz ikram etmiş.
- Lehistanlı leblebici, leşçi lejyoner, Levanten levazımcı ve Liceli lepiskası lüle lüle levyeci Leman leylaklı levrekle leğende leylek yediler.
- Leksikograflar, leksikolojinin laşkalaşmasını laubalilik olarak nitelendirdiler.
- Limoncu Lemi, Lami'nin lüks lüzumlu malzemesini, limonluğunda lıngır lıngır lıngırdayan dolu çaydanlığının yanına bir solukta nakletti.
- Liseli lirik limonatacı limandan litre litre limonlu likörler aldı.
- Lokantacı lekeli Leyla, leblebici leylek Lemi'ye letafetle leylaklar levhasını gösterdi.
- Losyoncu lort, lokomotifin loş lokantasında lokumcunun lokmalarını lokma lokma yuttu.
- Lüpçüler lütfen lüzumlu lüzumsuz lakırtıları bırakın da lüferlerinizi yiyin, lülelerinizi tüttürün.

- Ulukışlalı kul Lütfi ile Ulaşlı kel Lütfullah Kilis'in Lalapaşalı lambacı güzeli lokma göz Lale'nin halılarını Halide'nin haldır huldur halli hâl halinde dokur, bir yandan da halen halsiz, halifesiz halasının, halisane hallacı Halim'i ile Iostromo Lami'nin yanında elif, lâm, lâmelif okur; linolyumculuk, lotaryacılık, hallaçlık, lakerdacılık yaparlarken, Uluborlulu ulu lülecî Lütfiye ile Zileli zalim zevzek zilli Züleyha'ya rastlamışlar. "Beri bak Zileli zalim zevzek zilli Züleyha" demişler. "Sen sen ol, lalangayı, laklakıyatı, lahavleyi bir yana bırak; zalim dillerini, zorba ellerini, Lâdikli lahuti zillerini tut. Öyle leylim leyli, leylim leyli, lep lep, lebalep, lakap, lahuri, lame, libido, lobut, lomboz, lif, lüfer, likorinoz diyerek el âlemi deliye döndürüp haldır haldır, paldır küldür Limerick'e kovalama!"

M, (m) Ünsüzü:

Türk alfabesinin on altıncı harfi. Çift dudak ünsüzlerinin yumuşak (tonlu) ve sürekli olanı. Kullanım sıklığı açısından onuncu sırada bulunur.

"M" ünsüzü, dudakların birleşip açılması ve yumuşak damağın açılarak burun boşluğunu titretmesiyle oluşur. Prof. Dr. Doğan Aksan, "m" ve "n" ünsüzlerini burun (geniz) ünsüzleri olarak adlandırmaktadır.⁵⁰ Çok yakın sesteş olan bu iki ünsüz yabancı dillerden, özellikle Farsça ve Arapçadan geçmiş sözcüklerde birbirlerini etkilemekte zaman zaman m>n ya da n>m başkalaşmaları olmaktadır. Aslında başında, içinde veya sonunda "n" ünsüzü taşıyıp da Türkçeye geçtiğinde bu ünsüzü "m" ünsüzüne dönüşen çok sayıda sözcük vardır. Bu değişim iç seslerde nb>mb başkalaşımı şeklinde daha sıktır.⁵¹

Sözcüğün Aslı	Türkçe Hâli
Nerdubân (Far.)	Merdiven
Nîm-ten (Far.)	Mintan
Nusha (Ar.)	Muska
Cân-bâz (Far.)	Cambaz
Gunbed (Far.)	Kümbet
Kanber (Ar.)	Kamber
Menba' (Ar.)	Memba
Penbe (Far.)	Pembe

⁵⁰ Doğan Aksan, Her Yönüyle Dil, TDK Yayınları, S:34

⁵¹ Aya İşihara, Yazı Dilindeki Alıntı Kelimelerin Türkçeleşme Süreçleri, Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü, SBE Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, S:88-89 /İstanbul-2005

Şikenbe (Far.)	İşkembe
Tanbûre (Ar.)	Tambura
Tenbākū (Far.)	Tömbeki
Tenbel (Far.)	Tembel
Zunbe (Far.)	Zimba

Bu başkalaşım, “*Benefşe>Menekşe, Matutak>Madımak*” sözcüklerinde olduğu gibi başka harfler için de geçerlidir. İkiz ünlü başkalaşmasına *Muşamma>Muşamba*, İç türemeye de *Mūbar>Bumbar*, örnek olarak verilebilir.⁵²

Türkçe ya da Türkçeye yabancı dillerden geçmiş sözcüklerde, “vesaire”, “bunun gibi”, “buna benzer” anlamını toplu olarak verebilmek için, ünlü ile başlayan sözcüklere “m” ünsüzü eklenir ve sözcük tekrarlanır; ünsüzle başlayanlarda ise sözcüğün ilk sesi kaldırılır, onun yerine “m” ünsüzü getirilerek tekrarlanır:

Ev mev, Eski meski, Ucuz mucuz, Boş moş, Kapalı mapalı, Yazık mazık...

Günümüz Türkçesinde “m” ünsüzü sözcüklerin başında ses taklidi ve ikilemeler şeklinde, bir de “-mi”, “mı” gibi soru eklerinde bulunur: *Melemek, Miyavlamak, Mırıltı, Mosmor, Masmavi...*

“M” ünsüzü, sözcüklerde sıkça karşımıza çıkar:

Mabet, Macera, Maç, Madalya, Mağara, Mahalle, Makarna, Maliye, Mamur, Mana, Marka, Masa, Maşa, Amaç, Emek, İmece, Omuz, Bilim, Film, Kilim, Zam...

Alıştırmaları, ağız hareketlerini (yanak, çene, dudak) abartarak ve normalden biraz daha yüksek sesle yapmaya çalışalım:

MA	ME	MI	Mİ	MO	MÖ	MU	MÜ
MAM	MEM	MIM	MİM	MOM	MÖM	MUM	MÜM
MAP	MEP	MIP	MİP	MOP	MÖP	MUP	MÜP
MAR	MER	MIR	MİR	MOR	MÖR	MUR	MÜR
MAŞ	MEŞ	MİŞ	MİŞ	MOŞ	MÖŞ	MUŞ	MÜŞ
MAY	MEY	MIY	MİY	MOY	MÖY	MUY	MÜY
MALA	MELE	MILI	MİLİ	MOLO	MÖLÖ	MULU	MÜLÜ
MANA	MENE	MINI	MİNİ	MONO	MÖNÖ	MUNU	MÜNÜ

⁵² Aya İşihara, A.G.E.

“M” Ünsüzü ile ilgili Tekerlemeler:

- Bu mumcunun mumu umumumuzun mumudur.
- İbiş’le Memiş mahkemeye gitmiş. Mahkemeleşmiş mi mahkemeleşmemiş mi?
- Marmara’daki Marmarisli mermerciler mermerciliği meslek edinmişler ama Mamak’taki mamacılar, manyetizmacılıkla marmelâtçılığı meslek edinememişler.
- Maskeli madenci, Mardinli mahcup Macit’i malum manifatura malları ile mahkemede mahkûm ettirdi.
- Mehmet’in mercan tespihini imamelemeli mi imamelememeli mi?
- Mehtapta melekleri mest eden meczup Macit, mezarlıktaki mezarcıları mevlevînin mevlidinden menetti.
- Mısırlı mızıkacı mırıl mırıl mırıldanarak mızrağını mızraplı mıymıntıya mıhladı.
- Midesiz miskin, minik misafir miçonun mikroplu minimini mika minkalesini miskin miskin mineledi.
- Mimik merakını maharetli Müjgan’a mır mır mırıldanan mantıksız Mediha, mosmor morarıp monolog söyledi.
- Moskof model, mosmor morararak modern mozaik müzesinde mola verdi.
- Muhallebici melankolik Mısırlı Mirza, modern mösyö ile meydandaki mezbele müzikholde meyveli mezgitle, mevsimlik mersinbalıklarına meyletti.
- Muhterem muhtar, Muşlu Muzaffer’le yaptığı muazzam mukavelenin muvaffakiyetinden mutlu oldu.
- Müessese müdürü Müştak, mühim mücadelelerle, mübadil Mükerrerem’i mükemmel müdafaa etti.
- Müflisten medet, münafigıtan nasihat beklenmez.

N, (n) Ünsüzü:

Alfabemizin on yedinci harfi olup; sürekli, yumuşak (tonlu) bir dişeti ünsüzüdür. Kullanım sıklığında dördüncü sırada yer alır.

Dil ucunun damağın ön kısmına, üst diş köklerine dayanıp açılmasıyla ve damak perdesinin alçalarak, çıkan havanın burun boşluğunu titretmesiyle oluşur. *Nehir, Nisan, Nöbetçi, Nükte* örneklerinde olduğu gibi ince ünlülerle birlikte söylenirken dil ucu, diş etlerine iyice dokunsa da, kalın ünlülerle söylenirken dil ucu biraz daha geriye kayar. Aksi halde, aslında kalın olan “n”den sonra gelen ünlü, gereksiz ve hatalı biçimde inceltilmiş olur: *Namaz, Nafaka, Nobran, Nohut, Numara, Nutuk...*

Bir sözcükte “n” sesi, “k”, “g”, “y” veya “j” sesi ile birlikte bulunuyorsa genizsileşir:⁵³

Ankara [aŋkara], Engin [eŋgin], Konya [koŋya], Anjin [aŋjin], Panjur [paŋjur]...

Özensiz konuşmada, sözcüğün içseslerinde bir arada bulunan “l” ve “n” ünsüzleri arasında bir etkileşme olduğu ve “n” sesinin, “l” sesini tam olarak kendisine benzettiği görülmektedir. Seslerin tam olarak boğumlandırılmasına dikkat etmek zorunda olan bir spikerin bu tip yanlışlara düşmemesi gerekir:⁵⁴

Yanlış>Yanniş, Onlar>onnar, Karanlık>Karannık, Dinlemek>Dinnemek...

Dilimize yabancı dilerden geçen bazı sözcüklerin iç ve son seslerindeki “n” ünsüzleri bazen düşer: *Kothurne (Yun.)>Kundura, Mensa (İt.)>Masa, Mespilon (Yun.)>Muşmula, Prason (Yun.)>Pırasa...* İçinde çift “n” ünsüzü bulunduran *Hinna (Ar.)>Kına, Venna (Lat.)>Vana* gibi sözcükler Türkçeye alınırken “n”lerden biri düşürülmüştür. İkiz ünsüzleri bulunan kimi yabancı sözcüklerde ise, ikiz ünsüzün ilki “n” sesine gelişmekte ya da sözcüğün aslında olmayan bir “n” sesi ortaya çıkmaktadır: *Loggia (İt.)>Lonca, Maraggus (Yun.)>Marangoz, Mihekk (Ar.)>Mihenk; Abat-Jour (Fr.)>Panjur, Şamadura (Yun.)>Şamandıra...* *Corsaro (İt.)>Korsan, Murdar (Far.)>Mundar* sözcükleri de r>n dönüşümüne örnek olarak verilebilir. *Modul(Yun.)>Nodul, Zamgoc (Erm.)>Zangoç* sözcüklerinde m>n başkalaşması, *Dentelle (Fra.)>Tentene, Tholos (Yun.)>Tonoz* sözcüklerinde ise l>n başkalaşması vardır.⁵⁵ “N” ünsüzü ile alıştırmalar yaparken yine ağız hareketlerini (yanak, çene, dudak) abartalım ve normalden biraz daha yüksek ses çıkaralım:

NA	NE	NI	Nİ	NO	NÖ	NU	NÜ
AN	EN	IN	İN	ON	ÖN	UN	ÜN
NAN	NEN	NIN	NİN	NON	NÖN	NUN	NÜN
NAR	NER	NIR	NİR	NOR	NÖR	NUR	NÜR
NAS	NES	NIS	NİS	NOS	NÖS	NUS	NÜS
NAY	NEY	NIY	NİY	NOY	NÖY	NUY	NÜY
NAZ	NEZ	NIZ	NİZ	NOZ	NÖZ	NUZ	NÜZ
NLA	NLE	NLI	NLİ	NLO	NLÖ	NLU	NLÜ

⁵³ İclâl Ergenç, A.G.E., S: 21, 38

⁵⁴ İclâl Ergenç, A.G.E. S: 37

⁵⁵ Aya İşihara, A.G.E.

Günümüz Türkçesinde sık kullanılan “n” ünsüzü, sözcüklerin başında, ortasında ve sonunda yer alır: *Nam, Nacak, Nem, Niyet, Nobran, Nöbet, Nur, Nüfus, Nüfuz, Ana, Balans, Can, Çanak, Endam, Fani, Balon, Galon, Haşin, Kalın, Lagün, Yarın...*

“N” Ünsüzü ile ilgili Tekerlemeler:

- Nobran Nadir’in Nallıhan’da naneruhu, nalin, narenciye, nergis alıp sattığı, namlı Nesrin’e de nazikâne nazım, nesir, nesep, nesiç, nemelazımcılık, nezaket, nikelaj, nüans, nümayiş, Noel, nöron, nötron, nöbet şekeri üzerine nutuk attığı naklediliyor.
- Nankör nalbant nalları nallamalı mı nallamamalı mı?
- Nazik Nadide, narinlikten namelerini Nallıhanlı nakkaş Nazif’e nankör Naci ile nakletti.
- Nezaketli nekre Nedim, nevrastenik neşesiz nekes Necmi’ye nefretinden, nezleli nefesiyle nüfuz etmeye niyetlendi.
- Niğdeli Nihat’la nişanlı Nigar, nispetsiz Nilüfer’e nihayetsiz nikâh ninnisi söyledi.
- Nikaragua’da nepotizm yandaşları, nesnelcilik ve nesnelleşmenin nesilden nesile nasıl nesnelleştiğini anlattılar.
- Nüfuzlu nüfus memuru nüktedan nümayişçinin numunelerini nüksettiren Nuhkuyulu Nuri’nin nutku, numaracıyı nurlandırdı.
- Niyazi’nin Nüvit’le nöbetleşe naklettiği narenciye nakdini nörolog Nuri’yle nursuz Numan kapmışlar.
- Sen seni bil sen seni, bil sen seni, bil sen seni, sen seni bilmezsen sen seni, patlatırlar enseni.
- Nargileci Nuri nameci Nilüfer’e nargilesinden ne nameler dinletmiş.

P, (p) Ünsüzü:

Türk alfabesinin yirminci harfi; çift dudak ünsüzlerinin, sert (tonsuz) ve süreksiz olanı... Kullanım sıklığı sırası ise yirmi yedidir.

Dudakların birleşip açılmasıyla ve havanın bir kerede boşaltılmasıyla, tonsuz olarak meydana gelir. Dudaklarda tam engellenen bir nefes sesidir. Dudakların aniden açılmasıyla oluştuğundan ses tellerinde titreşim olmaz. Her ikisi de çift dudak ünsüzü olduğundan ve aynı yerde boğumlandıklarından, “P” ünsüzüyle “B” ünsüzünün karıştırıldığı da olur. Dikkat edilmesi gereken nokta, “B” sesi çıkarılırken ses tellerinin

de devreye girerek titreşmesi ve “P” sesinde havanın adeta ağızdan dışarıya doğru fırlatılmasıdır.

Günümüz Türkçesinde sözcüklerin başında ortasında ve sonunda yer alabilir:

Pabuç, Peltek, Pınar, Piyas, Popüler, Pösteki, Pusat, Pütür, Apse, Cephe, Epik, Papatya, Kepek, Öpücük, Program, Kapak, Kapı, Kalp, Antilop, Sap, Sarp, Yapı...

Bazı yabancı sözcüklerde yer alan çift “p” (pp) ünsüzlerinden biri, Türkçede düşer: *Poppa (İt.)>Pupa, Tappo (İt.)>Tapa, Stuppi (Yun.)>Üstüpü...* Genellikle İtalyanca ve Rumcadan dilimize geçmiş sözcüklerin başındaki “p” tonsuz sesinin Türkçede tonlularak “b” sesine başkalaştığı görülmektedir: *Papafingo (İt.)>Babafingo, Pisello (Yun.)>Bezelye...* Bu değişim, sözcüklerin iç seslerinde de vardır: *Kopria (Yun.)>Gübre, Pāpūş (Far.)>Pabuç, Zipon (İt.)>Zıbın...* Bu başkalaşımın tersine örnekleri de yok değildir. Dilimize Farsça, Arapça, İtalyanca, Fransızca gibi dillerden geçen sözcüklerin bazılarında, baştaki “b” tonlu ünsüzü, “p” tonsuz ünsüzü olmuştur: *Bāfte (Far.)>Pafta, Behā (Far.)>Paha, Babagā (Ar.)>Papağan, Bādincān (Ar.)>Patlıcan, Baydak (Ar.)>Paytak, Bāzār (Far.)>Pazar, Batista (İt.)>Patiska, Bottine (Fr.)>Potin, Birinc (Far.)>Pirinç...* Aynı b>p başkalaşımı sözcüklerin iç seslerinde de bulunur: *Cebhe (Ar.)>Cephe, İbtāl (Ar.)>İptal, Kelebçe (Far.)>Kelepçe, Müsbet (Ar.)>Müspet, Tesbīh (Ar.)>Tespīh, Maşraba (Ar.)>Maşrapa...*⁵⁶

Sözcüklerin sonunda yer alan “b” seslerinin tamamına yakını Türkçe söyleyişte “p” olarak söylenir. Ancak bu “p” sesleri, sözcük ünlü ile başlayan bir ek aldığı anda tekrar “b” ünsüzüne dönüşürler: (Bakınız: Ünsüz değişimi)

Sözcüğün Aslı	Türkçesi	Ek Almış Hâli
Cevap	Cevap	Cevabı
Esvab	Esvap	Esvabı
Feryad	Feryat	Feryadı
Galib	Galip	Galibi
Kitab	Kitap	Kitabı
Kutub	Kutup	Kutbu
Sevab	Sevap	Sevabı

⁵⁶ Aya İşihara, A.G.E.

Günümüz Türkçesinde “p” ünsüzü sözcüklerin başında ses taklidi ve ikilemeler şeklinde de yer alır: *Paldır küldür, Patır patır, Pır pır, Pütür pütür...*

“P” ünsüzünü, ünlülerle ve ünsüzlerle birleştirerek alıştırmalar yapalım:

PA	PE	PI	Pİ	PO	PÖ	PU	PÜ
PAP	PEP	PIP	PİP	POP	PÖP	PUP	PÜP
PAM	PEM	PIM	PİM	POM	PÖM	PUP	PÜM
PAS	PES	PIS	PİS	POS	PÖS	PUS	PÜS
PAŞ	PEŞ	PIŞ	PİŞ	POŞ	PÖŞ	PUŞ	PÜŞ
PAY	PEY	PIY	PİY	POY	PÖY	PUY	PÜY
PRA	PRE	PRI	PİRİ	PRO	PRÖ	PRU	PRÜ
PARA	PERE	PIRI	PİRİ	PORO	PÖRÖ	PURU	PÜRÜ

“P” Ünsüzü ile ilgili Tekerlemeler:

- Paçaları paramparça paçoza papaz, paçavra paçalıklarını parça parça paketleyip, palyaço papikçinin parkasını beş paralık pastırmayla, payitahtın payidar padişahına postaladı.
- Paçavracı paskal, patronun paspasını, paytak palavracı Pakize'nin partial pabucunu parlattı.
- Pasaklı pinpon pislikten paslandı.
- Paşanın papağanı, paparasını pepeme Peker'in peştamalına püskürttü.
- Patavatsız pantoloncu pim pis peykesindeki pireli pantolonlara pompa püskürtüp pantolonu patlattı.
- Pervasız palavracı, parasız pısırik pinponun pötikare paltosuna pompayla potasyum, portakal, pomat, protein, polip püskürttü.
- Pınarbaşı'nın pimpirik pompacısı Pötürgeli pazvant oğlu, pusatçı, paspaslı, palaskasız, paskal Polat, Pülümürlülere pülverizatörün Türkçesi püskürteçtir demiş.
- Pingpong, pingpong, pingpong! Piyango pingpong! Piyango Pingpong! Piyango Pingpong! Pin, pon, pong diyerek, Posof'un pisipisi oyundan yapılma piştovsu piposunu tütüre tütüre petalinislere doğru paytak paytak yürüyüp gitti.
- Pinti pideci pişkin pideleriyle, pijamalı pisboğaz piyadelere piliçli pirinç pilavı pişirdi.
- Pireli peyniri perhizli pireler tepelerse, pireli peynirlerde pervaza pır pır erdeler.

- Pohpohçu pinti profesör, pofur pofur pofurdayarak hınçla tunç çanak içinde punç içip, pülverizatör prospektüsünü papazbalığı biblosunun berisindeki papatya buketinin bir yanına bıraktıktan sonra, palas pandiras Pülümür ile Pötürge'den getirdiği pörsük pötikare pöstekeyi Paluluların pırtı pazarında partenogenez pasaparolası ile pertavsız, pervasız; pervaz peyzajını ve peronospora pestenkerani pestilini posbıyıklı pisboğaz pedagoga pınar başında beş peşkirle peş peşe, peşin peşin peşkeş çekip, pılısını pırtısını topladı.
- Polatlılı poturlu pokerci polis, pokerde Portekizli posbıyık politikacıyı pohpohlayarak portföyünü boşalttı.
- Pürüzsüz püsküllü Pülümürlü, pülverizatörü püskürte püskürte püfleyerek püreyi yedi.

R, (r) Ünsüzü:

Alfabenin yirmi birinci harfi; sürekli, yumuşak (tonlu) bir dişeti ünsüzüdür. Kullanım sıklığında beşinci sırayı alır.

Söylenirken, dil ucu üstteki kesici dişlere dokunurken bir yandan da dilin gerisi sert damağa doğru kalkar ve yine dil ucu hızla titretilir. Sızmalı ve titreşimli bir ünsüz olan “r” sesini sözcüklerin başında çıkarmak daha kolaydır. Sözcük sonunda ise tonsuzlaşır. Tamamen kaybolmasına engel olmak, yutulmasını önlemeye dikkat etmek gerekir. Yoksa hem sözcüğün anlaşılması güçleşir hem de boğumlama hatası yapılmış olur.

Bu ünsüzü söylerken zorlanıyorsanız; dilinizin bulunduğu yere dikkat ederek bir süre titreşimli sesletme çalışması yapmayı deneyebilirsiniz: *Dil ucunu damağa kadar kaldırıp, dil, şiddetle çıkardığınız havaya dokununca geri çekip, titreterek tekrar başlangıçtaki konumuna getiriniz.* Bu, anlık hareketi defalarca tekrarlayın ve kısa hecelerle, tekerlemelerle çalışmalarınızı sürdürün. Su ile gargara yapmak ya da *bırrrr* sesi çıkarmak da yardımcı olacaktır.

“R” ünsüzü Ana Türkçede sadece *rap rap* gibi birkaç ses taklidi sözcüğün başında bulunur. Buna karşın yabancı dillerden geçmiş, “r” ünsüzüyle başlayan sözcük sayısı oldukça fazladır: *Radyo, Resim, Rızık, Rimel, Roket, Rönesans, Rumuz, Rüштиye...*

Zemherir>Zemheri, Kârgir>Kâgir, Forward>Forvet gibi bazı Doğu ve Batı kökenli sözcükler Türkçeye alınırken içlerindeki “r” ünsüzlerinden biri düşürülmüştür. Yine *Saburra>Saфра, Zumurrud>Zümrüt* örneklerinde olduğu gibi çift “r” ünsüzünün tekleştirildiği de görülür. *Tromba>Tulumba, Çârpâre>Çalpara* sözcüklerindeki r>l

başkalaşması artık yerleşmiş ve sözlüklere öyle geçmiş olsa da, **Birader>Bilâder**, **Merhem>Melhem**, **Kehribar>Kehlibar**, **Servi>Selvi** gibi yaygın, ama bizim ilk söylenişlerini tercih ettiğimiz sözcükler vardır. “Kılığı kıyafeti düzgün, olgun ve gösterişli kimse” anlamındaki **Kerli ferli** sıfatının halk arasında hatta bazı yazarlarca **Kelli felli** şeklinde kullanıldığı da olmaktadır.

Aslında “r” ünsüzü ile ilgili yapılan ve çoğu artık ne yazık ki yerleşmiş olan pek çok hatalı uygulama vardır:

- “R” ünsüzü ile başlayan sözcüklerin önüne ünlü bir ses getirilmesi:
Recep>İrecep, Rum>Urum, Ramazan>Iramazan, Rüzgar>Ürüzgar...
- [-rl], [-ll] değişmesi:
Alırlar>Alıllar, Bilirler>Bililler, Yuvarlak>Yuvallak...
- Sözcük içinde ya da sonunda düşürmek:
Bir şey>Bi şey, Bir gün>Bi gün, Yaşıyor>Yaşıyo, Geliyor>Geliyo...
- Yanındaki ünsüzle yerini değiştirmek:
Kibrit>Kirbit, Derviş>Devriş, Toprak>Torpak, Meryem>Meyrem, Kirpik>Kiprik...
Bu hatalardan kesinlikle kaçınmak gerekir.

“R” ünsüzü günümüz Türkçesinde sözcüklerin başında, ortasında ve sonunda yer almaktadır: *Raf, Renk, Rıhtım, Rica, Rota, Röportaj, Rutubet, Rüküş, Ark, Berber, Ciro, Çare, Dert, Erken, Ferah, Geri, Harabe, Irak, İrmik, Jüri, Kare, Lira, Marka, Normal, Organ, Far, Kalbur, Sıfır, Tabur, Uğur, Yağmur, Zafer...*

“R” ünsüzüyle alıştırmalar yaparken dilimizi biraz fazla titretmeye çalışalım:

RA	RE	RI	Rİ	RO	RÖ	RU	RÜ
AR	ER	IR	İR	OR	ÖR	UR	ÜR
RAR	RER	RIR	RİR	ROR	RÖR	RUR	RÜR
TAR	TER	TIR	TİR	TOR	TÖR	TUR	TÜR
RAY	REY	RIY	RİY	ROY	RÖY	RUY	RÜY
PAR	PER	PIR	PİR	POR	PÖR	PUR	PÜR
FRA	FRE	FRI	FRİ	FRO	FRÖ	FRU	FRÜ
ŞRA	ŞRE	ŞRI	ŞRİ	ŞRO	ŞRÖ	ŞRU	ŞRÜ

“R” Ünsüzü ile ilgili Tekerlemeler:

- A be kuru dayı ne kuru sarı darı bu darı, a be kuru dayı.
- Araba radyolarını rampada raporlayan radarlı raportörün rappadak rastıklı rakkas Ramiz'e rastlaması, rakibi rakik rahibi rahatlatmış.
- Karakış karlı dağı karla kavururken, kaşı kırkık kırk kulaklı Kırımlı, kırk kırık kargıyla, kırkık kırk kırıkkan kırlangıcı kırkgeçitte kırkar kırkar kırkladı.
- Radyologlar radyoizotopların radyoaktivitesini ve radyofizyolojisini belirlediler.
- Ramazanda razakızade rastıklı Rasim, raftaki radyonun rabitasını kesti.
- Ramazanda Rizeli Remzi rüküş Rûmeysa'ya rastlamış da "Römorkör, riziko, rokoko, rûfeka, rüzgârgülü, rıh, zırh, rehabilitasyon, rızık, rot, rop, reproduksiyon, rint, ring, ray, radyoaktivite nedir?" diye sormuş.
- Rasathanede randevulaşan rantiyeciler, rastlantısal bir rasyonalizm içinde, reel sektörün revizyonunu tartışılar.
- Raşit'le Reşat reklamda rekabeti, refakatten rezalet raddesine getirdiler.
- Rıfkı'yla Rıza rıhtımda rızıklarını aradı.
- Riyaziye Rifat, irticalen riyasetini rica etti.
- Romanyalı romantik romancı Roberto, Roma'da rodeocu Rodezyalıya roman, romans, rokoko ve Rönesans'ın, Rusçasını sordu.
- Şu karşıda bir dal, dal sarkar kartal kalkar, kartal kalkar dal sarkar. Dal kalkar, kartal sarkar, kantar tartar.

S, (s) Ünsüzü:

Türk alfabesinin yirmi ikinci harfidir. Sürekli, sert (tonsuz) bir dişeti ünsüzü olan “s”, kullanım sıklığında ise on beşinci sırayı alır.

Dudaklar açık, dilin üstü sert damağa doğru yükselmiş, dil ucu ise üst diş köklerine dayanmış durumda iken havanın dilin ucundan tonsuz olarak sızması ile oluşur. “S” sesini çıkarmakta güçlük çekiyorsanız işe solunum alıştırmaları ile başlamalı ve soluğunuzu mümkün olduğunca “s” ünsüzü ile vermeye çalışmalısınız. (Bakınız: Solunum Alıştırmaları) “SSSSSSSS...” alıştırmasını yaparken ısıkl çalmamaya dikkat edin. Bunu önlemek için dişlerinizin arasına bir kâğıt parçası koyabilir veya ilk başlarda diliniz dışarıda iken çalışabilirsiniz.

“S” ünsüzü günümüz Türkçesinde sözcüklerin ön, iç ve son seslerinde yer alabilmektedir: *Saz, Sen, Sık, Sim, Son, Söz, Su, Süt, Asıl, Eski, Islak, İstek, Osmanlı, Öksüz, Uslu, Üstün, Alyans, Kümes, Lüks, Mis, Nüans, Pars, Yas...*

Bazı yabancı sözcükler Türkçeye geçerken, başta bulunan “z” ünsüzünün “s” ünsüzüne dönüştüğü görülür. Dönüşüm daha çok Arapça sözcüklerde olmuştur: *Za’feran(Ar.)>Safran, Zukāk(Ar.)>Sokak, Zupya (İt.)>Sübye...* İç seslerde de, *Forza (İt.)>Forsa, Piazza (İt.)>Piyasa* gibi örnekler mevcuttur.⁵⁷

[St-], [Sk-], [Sp-], [Sc-] gibi çift ünsüzle başlayan Batı kaynaklı pek çok yabancı sözcük, (Türkçede sözcük başında çift ünsüz olamayacağı kuralından hareketle) Türkçe kullanıma alınırken önlerine “i” ünlüsü getirilmiştir:

Sözcüğün Aslı	Türkçesi
Scala (İt.)	İskele (Deniz taşıtlarının yanaştığı, denize doğru uzanan yer)
Scandaglio (İt.)	İskandil (Denizin derinliğini ölçme ve bu işte kullanılan araç)
Skamni (Yun.)	İskemle (Arkalıksız sandalye)
Spinos (Yun.)	İspinoz (Boynu ve karnı kırmızı renkte, güzel sesli bir kuş)
Spirito (İt.)	İspirto (Etil alkolün halk dilindeki adı)
Squelette (Fr.)	İskelet (İnsan ve hayvan bedeninin kemik çatısı)
Station (Fr.)	İstasyon (1. Tren, metro durağı 2. Araştırma kuruluşu)
Statistique (Fr.)	İstatistik (Verileri yöntemli bir biçimde toplayıp sayı olarak belirtme)
Stavros (Yun.)	İstavroz (Haç)
Steam (İng.)	İslim / İstim (Gücünden yararlanmak için elde edilen buhar)
Stecca (İt.)	İsteka (Bilardo oyununda toplara vurmak için kullanılan sopa)

Ancak bu uygulama bütün örnek sözcükler için geçerli değildir. Günümüz Türkçesinde *Skandal, Ski, Slalom, Slâyt, Slogan, Smokin, Snop, Spatula, Spiker, Spor, Stabilize, Staj, Stat, Steno, Steril* sözcüklerini başlarında çift ünsüzle kullanıyoruz ve *Sprey, Sprint, Strateji, Stres, Striptiz* gibi üç ünsüzle başlayan sözcüklere bile rastlıyoruz.

Anadolu’nun bazı yörelerinde ise sözcüklerin başında “s” yerine “z” ünsüzünün getirildiği olur. Bu yanlış söyleyiş biçiminden de kaçınmak gerekir:

⁵⁷ Aya İshihara, A.G.E.

Sabah>Zabah, Sebze>Zebze, Sıfır>Zıfır, Sopa>Zopa...

Şimdi de “s” ünsüzünü ünlülerle ve ünsüzlerle birleştirelim. Alıştırmaları, ağız hareketlerini (yanak, çene, dudak) abartarak ve normalden biraz daha yüksek sesle yapmaya çalışalım:

SA	SE	SI	Sİ	SO	SÖ	SU	SÜ
SAS	SES	SIS	SİS	SOS	SÖS	SUS	SÜS
SAP	SEP	SIP	SİP	SOP	SÖP	SUP	SÜP
SAT	SET	SIT	SİT	SOT	SÖT	SUT	SÜT
SAR	SER	SIR	SİR	SOR	SÖR	SUR	SÜR
SAZ	SEZ	SIZ	SİZ	SOZ	SÖZ	SUZ	SÜZ
SPA	SPE	SPI	SİPİ	SPO	SPÖ	SPU	SPÜ
ARS	ERS	IRS	İRS	ORS	ÖRS	URS	ÜRS

“S” Ünsüzü ile ilgili Tekerlemeler:

- Bu yoğurdu sarımsaklasak da mı saklasak, sarımsaklamasak da mı saklasak?
- Safranbolulu Safinaz’la Salihlili Salih, Sivrihisar’da soğuklamışlar, sinüzit olmuşlar. Sonra sıırıklarına sımsıkı sarılarak sızlana sızlana sıırıslıklam Seyitgazi’ye varıp, sarımsaklı su teresini su sarımsağı ile ıslatarak suyunu süzmüşler.
- Salepçi saf Sadık, sahtekâr sabuncu Salih’e salyalar saçarak sağlam saplı saldırmasıyla saldırdı.
- Sandıklı’da simit sepetleri sıra sıra sıralı sevimli simitçi, sıırıtarak sofraya savrulan simitleri süpürdü.
- Sarı Selim’in sallantıdan sarsıldığını, sarsak sarsak, samanlıkta sarıkları sandık sanıp saldırdığını saptayan sarışın sanatçı sakallı Sadi, sağduyulu sadık saksafoncusuna, sahura kadar sahanlıkta sabırla saklanması söyledi.
- Sason’un susuz sazlıklarında sadece soğanla sarımsak yetiştirebileceğini söyleyen Samsunlu sebzecilerin sözüne sizler de sessizce ve sezgilerinize sığınarak inanabilirsiniz.
- Sazende Sami ile sakar Salim, zaman zaman sizin sokağın sağ köşesinde sinsi sinsi fiskoslaşarak, sizi simitçi Sezgin’e sonsuz ve sorumsuz bir hayâsızlıkla sık sık şikâyet ederler.

- Sedat Tınaz'ın bütün tasası suratsız teyzesine rastlamadan önce, set üstünde sırtını zerzevat sepetinin pis tepesine sürten sıska sünepe tazısını tuz tortusu tûtsüsüne tutmasıydı.
- Selimiye'de sekiz bin sekiz yüz seksen sekiz semerli semerci, seçkin semerlerini sedefçi Sefer'e senetsiz sepetsiz verdi.
- Sen seni bil sen seni, bil sen seni, bil sen seni. Sen seni bilmezsen, sen seni, patlatırlar enseni.
- Sesim sesine seslendiğinde, sesim dinlenmişse eğer, sessizlik sona ermiştir. Sessizlik çekip gitmişse sesler içinde; sese seslenenler, sessizliği sesi sesleterek söylemişlerdir.
- Sıcaklardan sızlanan Sındırgılı sırtık Sıdık, sırttan sıska sıyrık sıvacıya sıtmadan sızlandı.
- Sırtındaki sığırıcıkları sırtıklarına sıkıca sıralayan Sıtkı, sırf sığınakta sırtarıp sırtan, sırlıslıkam sırnaşık, sıtmadan sıskalaşan sıfatsız sığıntılar sıkılmasınlar diye sırmalı sıvacılara sırt çevirip, sıralı sırasız sızlanan sığirtmacı sıkıştırdı.
- Sivrihisarlı simitçi Salim'e simitleri susamlasak da mı satsak susamlamadan mı satsak; yoksa susamlamadan satsak da satın alanlara mı susamlatsak?
- Siyah sineklerle sivrisinekler sihirli sinemada sivilceli sivil sipahileri sinirlendirdiler.
- Sözlerini sözlükten süzerek söyleyen Söğütlü Sökmen, söylevindeki sözcükleri sönük sönük söyledi.
- Sungurlulu suçsuz subay, suçlu Suriyeliyi subaşında susuzluktan susturdu.
- Süslü sütçü, süzgeçten süzülmüş sterilize sütlerini, süslü püslü sünepe sütnineye süzme sütlaç yaptırdı.
- Şu sarılı sarmal sarmaları savsaklasak da mı sarmalacak, savsaklamasak da mı sarmalacak?

Ş, (ş) Ünsüzü:

Alfabenin yirmi üçüncü harfidir. “Ş” ünsüzü, dişeti ve damakta boğumlanan, sert (tonsuz) ve sürekli bir sestir. Kullanım sıklığında on sekizinci sırada gelir.

Söylenirken dişler birbirine ve dilin üst kısmı da ön damağa yaklaşır, dudaklar ileriye doğru uzanır. Hava dilin ortasından sızarak “ş” ünsüzünü oluşturur. Bu harfi söylemekte zorlanıyorsanız ıslık çalmayı deneyin, ya da önse “s” sesini çıkarıp sonra

parmaklarınızla dudaklarınızı yanlardan öne doğru toplayın ve dilinizin ucunu biraz geriye çekin, “s”, “ş” sesine dönüşecektir.

Sızıcı, titreşimsiz ve hışırtılı bir dişeti-damak ünsüzü de diyebileceğimiz “ş”, aynı zamanda –daha önce de sözünü ettiğimiz gibi- koruma (kaynaştırma) ünsüzüdür: *İki-ş-er=İkişer, Altı-ş-ar=Altışar...*

Yabancı dillerden Türkçeye geçen bazı sözcüklerde bir s>ş dönüşümü görülmektedir. Bu dönüşüm, *Siringa (İtalyanca)>Şıringa, Slam (İngilizce)>Şilem* örneklerinde olduğu gibi bazen ön seste gerçekleşse de, daha çok iç seslerde ve özellikle, [-sp-], [-sk-], [-st-], [-ss-] benzeri, Türkçede olmayan ünsüz kümeleri içindeki “s” ünsüzünün “ş” ünsüzüne dönüşümü şeklinde olmaktadır.⁵⁸

Sözcüğün Aslı	Türkçesi
Abasso (İt.)	Abaşo (Gemiye baştan veya kıçtan, halatla karaya bağlama)
Çār-su (Far.)	Çarşı (Dükkânların bulunduğu alışveriş yeri)
Fresco (İt.)	Frişka (Yelkeni dolduramayacak kadar hafif rüzgâr)
Kaupasti (Yun.)	Küpeşte (Gemide borda kaplamalarının en üstü, güverteden yukarı kalan bölüm, korkuluk)
Manesco (İt.)	Manışka (İki dilli iki makara ile yapılan palanga)
Mespilon (Yun.)	Muşmula (Gülgillerden, dikenli küçük bir ağaç ve onun meyvesi)
Pistol (Çek.)	Piştov (Osmanlı ordusunda bir süre kullanılan bir tür tabanca)
Sporta (İt.)	İşporta (Gezici olarak açıkta yapılan kayıt dışı satış)

Ayrıca başka ünsüz ve ünlü kümelerinde de “ş” dönüşümü örnekleri vardır: *Cliché (Fr.)>Klişe, Fascisme (Fr.)>Faşizm, Flash (İng.)>Flaş, Floche (Fr.)>Floş, Gauchisme (Fr.)>Goşizm...*

Türkçede bu dönüşümün tersi de söz konusudur. Aslında “ş” olan ünsüz, sözcük dilimize alınırken “ç”, “s” haline gelebilmektedir: *Şagāl (Far.)>Çakal, Şorbā (Far.)>Çorba, Mişhaz (Ar.)>Maşād> (Osm.)>Masat, Pā-pūş (Far.)>Pabuç.*

“Ş” ünsüzü Türkçe sözcüklerin başında, *Şenlik, Şölen* gibi az sayıda örnekte bulunsa da, yansımalarda (onomatope) ve “şu” zamiri ile ondan türetilmiş sözcüklerde

⁵⁸ Aya İşihara, A.G.E.

sık rastlanır: *Şap şap, şıp şıp, Şapır şupur, Şakır şakır, Şıpırdak, Şipirdek; Şu, Şuna, Şunu...*

Günümüz Türkçesinde “ş” ünsüzü sözcüklerin başında, ortasında ve sonunda bulunabilir: *Şart, Şebeke, Şıra, Şiir, Şort, Şömine, Şurup, Şüphe, Aşk, Ekşi, Işık, İşlek, Oluşum, Örtüşmek, Uşak, Üşenmek, Arş, Barış, Canhıraş, Diş, Fiş, Karış, Lavaş, Marş, Niş, Pelüş, Talaş, Yaş...*

“Ş” ünsüzünü ünlülerle ve ünsüzlerle birleştirerek söyleyelim:

ŞA	ŞE	Şİ	ŞÎ	ŞO	ŞÖ	ŞU	ŞÜ
ŞAŞ	ŞEŞ	ŞİŞ	ŞÎŞ	ŞOŞ	ŞÖŞ	ŞUŞ	ŞÜŞ
ŞAP	ŞEP	ŞIP	ŞÎP	ŞOP	ŞÖP	ŞUP	ŞÜP
ŞAT	ŞET	ŞIT	ŞÎT	ŞOT	ŞÖT	ŞUT	ŞÜT
ŞAR	ŞER	ŞIR	ŞÎR	ŞOR	ŞÖR	ŞUR	ŞÜR
ŞAY	ŞEY	ŞİY	ŞÎY	ŞOY	ŞÖY	ŞUY	ŞÜY
AŞK	EŞK	IŞK	İŞK	OŞK	ÖŞK	UŞK	ÜŞK
ŞARK	ŞERK	ŞIRK	ŞÎRK	ŞORK	ŞÖRK	ŞURK	ŞÜRK

“Ş” Ünsüzü ile ilgili Tekerlemeler:

- Sizin damda var beş boz başlı beş boz ördek, bizim damda var beş boz başlı beş boz ördek. Sizin damdaki beş boz başlı beş boz ördek, bizim damdaki beş boz başlı beş boz ördeğe siz de bizcileyin beş boz başlı beş boz ördek misiniz demiş.
- Şahsiyetli şaibesiz Şarklı şair, şarkılaşmanın şiir üzerindeki şaşırtıcı şekillenmesinden şiddetle şikâyetçi oldu.
- Şaklaban şamdancı Şadan, şatafatlı şatosunda şaşmaz şakrak şairleri şanlı şakrak şarküteri şarabıyla şaşırttı.
- Şamlı Şehmuz, şimşirleri şahane şafakta şakşakladı, aşkla meşkle coştı, düştü, şaşırdı.
- Şaşılasi şaşkalozlar şahıslarında şartlandırılan şaşkınlıklarına şaşarlarken, şaşakalan şahısların şaşırışlarıyla şakalaşıp, şaşkalozların şahsi şaşkınlıklarına takılıp, taşkın şaşkaloz şakalarıyla şakalaşılar.
- Şavşatlı Şaban, Şarkışlalı şıpşakçı Şekip, bir de şıpsevdi Şehime, Şişhane’den şeytan kuşu mu, şömine maşası mı, masa şemsiyesi mi, şoson mu, şezlong mu ne, bir şeyler almaya gitmişler.

- Şavşatlı Şaban'ın şahsi şakalarına şaşırın şaklaban şakrak Şakir, apışıp kaldı.
- Şekilsiz şaşkın şapşal şurupçu, şosenin yokuşundaki şişko şıracıyı şölene çağırarak.
- Şemsettin Sami paşazadenin Şemsi Paşa pasajında dileri büzüşesiceler.
- Şemsiyeli şerbetçi Şefik, şehirli şekercinin şebboyalarını şezlongunun şeritlerine astı.
- Şerbetçilerin şerbet şişelerinden şikâyetinin sebebi şayet şişelerin içlerinin şerbetlendirilmesiyse, şerbetçinin silme şerbetlendirilmiş şişeleri senin neyine a be şişecilerin paşazadesi Şeyh Şemsettin Sami Paşa bey kardeşim?
- Şiş şişeyi şişlemiş, şişe keşişe pişt demiş.
- Şişeci şirin şişko Şinasi, şirkette şişmanlığından şikâyet etti.
- Şöhretli şövalye şölende şansölyenin şöhretli şömine balığını şişirip şişleyerek şişeledi.
- Şu köşe yaz köşesi, şu köşe kış köşesi, ortadaki boş su şişesi.
- Şurupçu Şule'nin Şuhut şubesi şubatta şurupları şuursuzca şuna buna şutladı.
- Yazın başı pişmeyen kışın aşu pişmez.

T, (t) Ünsüzü:

Türk alfabesinin yirmi dördüncü harfidir. Tonsuz (sert), süreksiz bir dişeti ünsüzü olup, kullanımda on üçüncü sırada gelir.

Dil ucunun damağın ön kısmına, diş köklerine dayanıp birden açılmasıyla ve patlama biçiminde oluşur. "T" ünsüzünün söylenmesi sırasında ses telleri titreşmediğinden, titreşimsiz (ötümsüz) harfler arasındadır ve Ana Türkçede sözcüklerin başında daha sık görülür: *Tanı, Tamu, Tanık, Tanım, Tarım, Taslak, Tecim, Tekel, Tekil, Tepki, Tını, Tin, Toplum, Töre, Tugay, Tutsak, Tüm, Tür...*

Yansılarda da kullanılır:

Tak tak, Takır takır, Tay tay, Tık tık, Tıkır tıkır, Tıpır tıpır, Tıptış tıptış...

Yabancı dillerden (özellikle İtalyancadan) Türkçeye geçen bazı sözcüklerde yer alan ikiz "t" sesinden biri, sözcük Türkçeleştirilirken düşürülmüştür: *Squelette (Fr.)>İskelet, Cocolletta (İt.)>Kukuleta, Brachette (İt.)>Parakete, Ricetta (İt.)>Reçete...*

Steam (İng.)>İslim, Matutak (Erm.)>Madımak sözcüklerinde görülen başkalaşmalar, en çok *t>d* başkalaşması olarak sözcüklerin ön ve iç seslerinde

gerçekleşmektedir: *Tara* (İt.)>*Dara*, *Tabl* (Ar.)>*Davul*, *Tut* (Far.)>*Dut*, *Timone* (İt.)>*Dümen*... *Çārtāk* (Far.+Ar.)>*Çardak*, *Katā'if* (Ar.)>*Kadayıf*, *Katife* (Ar.)>*Kadife*, *Pita*(Yun.)>*Pide*, *Vite* (İt.)>*Vida*...⁵⁹

Yabancı sözcüklerin ön ve iç seslerindeki “d” ünsüzlerinin Türkçede “t” ünsüzüne dönüşmesi ise sıklıkla görülen bir durumdur.⁶⁰

<i>Debbag</i> (Ar.)	: <i>Tabak</i>	<i>Dāne</i> (Far.)	: <i>Tane</i>
<i>Dārçīn</i> (Far.)	: <i>Tarçın</i>	<i>Dellāk</i> (Far.)	: <i>Tellak</i>
<i>Derzī</i> (Far.)	: <i>Terzi</i>	<i>Destī</i> (Far.)	: <i>Testi</i>
<i>Deskere</i> (Far.)	: <i>Teskere</i>	<i>Desterre</i> (Far.)	: <i>Testere</i>
<i>Hudhud</i> (Ar.)	: <i>Hüthüt</i>	<i>Kudsiyyet</i> Ar.)	: <i>Kutsiyet</i>
<i>Mikdār</i> (Ar.)	: <i>Miktar</i>	<i>Cedvel</i> (Ar.)	: <i>Cetvel</i>
<i>Lavada</i> (İt.)	: <i>Lavanta</i>	<i>Locanda</i> (İt.)	: <i>Lokanta</i>

Türkçede sözcük sonunda “d” ünsüzü bulunmadığı için (Bakınız: Ünsüz değişimi) “Rüzgâr” anlamındaki “*Bad*” ve “Hatırlama” ya da “Yabancı” anlamındaki “*Yâd*” gibi birkaç tanesi dışında, bütün sözcüklerin sonlarındaki “d” sesleri “t” sesine dönüşür.⁶¹

<i>Dāmād</i> (Far.)	: <i>Damat</i>	<i>Mevcūd</i> (Ar.)	: <i>Mevcut</i>
<i>Ebed</i> (Ar.)	: <i>Ebet</i>	<i>Meded</i> (Ar.)	: <i>Medet</i>
<i>Ferd</i> (Ar.)	: <i>Fert</i>	<i>Feryad</i> (Far.)	: <i>Feryat</i>
<i>Merd</i> (Far.):	: <i>Mert</i>	<i>Derd</i> (Fars.)	: <i>Dert</i>
<i>Stand</i> (İng.)	: <i>Stant</i>	<i>Limited</i> (İng.)	: <i>Limitet</i>

Bu sözcüklerin ünlü ile başlayan bir ek aldıklarında tekrar tonlulaşarak “d” ünsüzü olduğunu unutmayınız:

Damad>*Damat*>*Damadı*, *Ebed*>*Ebet*>*Ebedi*, *Feryad*>*Feryat*>*Feryad*

42-43-44: Aya İşihara, A.G.E.

“T” ünsüzü ile alıştırmalar yaparken çene, dudak ve yanak hareketlerini abartarak, normalden biraz daha yüksek ses çıkarmaya çalışalım:

TA	TE	TI	Tİ	TO	TÖ	TU	TÜ
TAT	TET	TIT	TİT	TOT	TÖT	TUT	TÜT
TAF	TEF	TIF	TİF	TOF	TÖF	TUF	TÜF
TAK	TEK	TIK	TİK	TOK	TÖK	TUK	TÜK
TAP	TEP	TIP	TİP	TOP	TÖP	TUP	TÜP
TAŞ	TEŞ	TIŞ	TİŞ	TOŞ	TÖŞ	TUŞ	TÜŞ
TRA	TRE	TRI	TİRİ	TRO	TRÖ	TRU	TRÜ
ART	ERT	IRT	İRT	ORT	ÖRT	URT	ÜRT

“T” Ünsüzü ile ilgili Tekerlemeler:

- Batı tepede tahta depo dibinde beytütet eden putlu dede tekkesinden matrut bitli Vedat, dar derede tatlı duttan dürülü pide yutup pösteki dide dide dört ayda dört türlü derde tutuldu.
- Paşa tasıyla, taşta taşta tam beş tas has hoşaf.
- Taçlı taze, tahtında, tahtadan tavandaki tamburları takır takır takırdatan Talip'i takdir etti.
- Tahsilli ve tahlilli tentürdiyotçu tetik Tahir'le tahterevallici tekinsiz Tevfik'in talimhanede ters türs konuşarak ter ter tepinip, tir tir titremeleri, Turhallı tombul Turgut'u tıpış tıpış tosbağa sokaktaki tömbekiciye doğru yöneltti.
- Tarikatın tarihini tartışmayı tarihçilere, taşradaki tamircinin tapucuyu tartaklamasını tanıklara bırak da tarlandaki tahılların talanlanmasına tasalan.
- Taşlı tarladaki terasta talaşlar tutuşunca başlayan telaş, talaşların tamamıyla, büsbütün tutuşmasıyla artmış. Tutuşan talaşları görüp, tellaklar telaş ettikçe talaşlar tutuşmuş, talaşlar tutuştukça tellaklar telaş etmiş ve terasın tırabzanına tutunmuş bakan Trabzonlu teşrifatçı titiz Tahsin Tevfik, talaşlar tutuştukça telaş eden tellaklara “boşuna telaş ediyorsunuz” demiş.
- Tembel tefeci teyze terliklerini teker teker terli Tekin'in tepesinden tepsideki temiz tekiirlere fırlattı.
- Tıraşlı tırtıl tıpacı tıknaz tırnaklarını tıkır tıkır tıkırdattı.

- Tiftikleri tiftik tiftik tiftiklenen Tibetli tiryaki, titreyen timsahların tipinden tiksindiğinden tipideki tilkilerle titreşemedi.
- Titiz temiz tendürüst dadım, tattığı tere demetini dide dide dağıttı da hiddetinden hem dut dalında takılı duran dırıltı düdüğünü öttürdü, hem de didine didine tereleri tertipleyip, titreye titizlene tencerede tıngırdattı.
- Tokatlı tombalacı, tombala torbasını apar topar toplarken, tombalak tosun torununu tortop edip, tokalarla tokaçları, topaçları tokmak torbasında topladı.
- Tokmakçı tokmağını tokmaklattırıyor mu, yoksa tokmaklattıramayıp topuzcudan topuz mu yiyor?
- Tövbekâr tömbekici tömbekiye tövbe töreninde tömbekiye tövbe ederken öksürüp töskürdü, öfkesinden tökezleyip püskürdü.
- Tulumbacı tuzsuz Turgut, turnaları tutarak tunçtan tulumbasına tutkalladı.
- Tülbentçi Tülin, tümendeki tüfekleri tütsüleyip tütün tüttüre tüttüre tülbent ütüledi.

V, (v) Ünsüzü:

Alfabemizin yirmi yedinci harfi olan “v” ünsüzü; yumuşak (tonlu), sürekli bir diş-dudak sesi olup, kullanım bakımından yirmi dördüncü sırada yer alır.

Üst kesici dişlerin alt dudağın üstüne dokunup açılmasıyla oluşur. Bu sırada dudaklar yarı açık durumdadır.

Günümüz Türkçesinde, sözcüklerin ön, iç ve son sesi olarak bulunabilirler: *Vali, Veli, Virane, Vokal, Vurgun, Vücut, Avlu, Bavul, Çavdar, Davul, Evrak, Fava, Gâvur, Havuç, İvedi, Kavun, Alev, Dev, Görev, Kav, Lav, Manav, Ödev, Pilav, Sav, Tav...*

“V” sesi yansılarda da görülür:

Vak vak, Vıcık vıcık, Vıdı vıdı, Vır vır, Vızır vızır, Viyak viyak...

Türkçede iki ünlü ses yan yana gelmeyeceği için (Bakınız: Ünlü Düşmesi) iki ünlüsü olan yabancı sözcüklerde araya bazen “v” ünsüzünün getirildiği olur: *Aquarelle(Fr.)>Akvarrel, Aquarium(Fr.)>Akvaryum, Mā’ī(Ar.)>Mavi, Hurdeāt (Far+Ar.)>Hırdavat, Quars(Alm.)>Kuvars, Laute(Alm.)>Lavta, Mauser(Alm.)>Mavzer, Aule(Yun.)>Avlu, Baule (İt.)>Bavul, Kaukos (Yun.)>Kavanoz...*⁶²

Genelde Türkçe sözcüklerde pek bulunmayan “f” sesinin de aslında “v” sesinin tonsuzlaşması sonucu ortaya çıktığı söylenebilir. Bu v>f başkalaşması yabancı sözcüklerde de görülür: *Detective (İng.)>Dedektif, Tervende (Far.)>Turfanda, Vave (İng.)>Valf...*⁶³

Yabancı sözcüklerin başında ve özellikle iç seslerinde yer alan “b” ünsüzlerinin “v” ünsüzüne dönüştürülmesi ise Batı Türkçesinin bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır: *Ābia (Far.)>Ayva, Çābuk (Far.)>Çevik, Tabl (Ar.)>Davul, Hebhrāh (İbr.)>Havra, Nerdubān (Far.)>Merdiven, Baril (Fr.)>Varil Palabra (İsp.)>Palavra, Bole (Yun.)> Voli, Zubāne (Far.)>Zivana...*⁶⁴

“V” ünsüzü, yabancı dillerden Türkçeye giren bazı sözcüklerde yanındaki dar ünlüyü yuvarlaklaştırmıştır: *Divar (Far.)>Duvar, Tevbe (Ar.)>Tövbe.*

Türkiye Türkçesinin son dönemlerinde ise, sözcüklerin iç seslerinde ve geniş-yuvarlak ünlülerin arasında (o, ö) bir ğ>v başkalaşması söz konusudur:

Döğme>Dövme, Göğde>Gövde, Oğma>Ovma, Koğuşturma>Kovuşturma...

“V” ünsüzünü, ünlülerle ve ünsüzlerle birleştirerek hece alıştırma yapılmıştır:

VA	VE	VI	Vİ	VO	VÖ	VU	VÜ
VAV	VEV	VIV	VİV	VOV	VÖV	VUV	VÜV
VAH	VEH	VIH	VİH	VOH	VÖH	VUH	VÜH
VAK	VEK	VIK	VİK	VOK	VÖK	VUK	VÜK
VAP	VEP	VIP	VİP	VOP	VÖP	VUP	VÜP
VAY	VEY	VIY	VİY	VOY	VÖY	VUY	VÜY
VAZ	VEZ	VIZ	VİZ	VOZ	VÖZ	VUZ	VÜZ
VRAK	VREK	VRIK	VİRİK	VROK	VRÖK	VRUK	VRÜK

“V” Ünsüzü ile ilgili Tekerlemeler:

- Vanlı valinin valizindeki vazoları vantuzlayan vahşi vatman valizi vapura verdi.
- Venedik’te vebadan vefat eden Vedat’ın veraseti, vekâletteki vekilharçları velveleye verdi.

- Vesveseli vıdı vıdıcı Veysel, vefalı, vatansever, vakur Vanlı Veli'ye vapurda voltalarken vaaz verdi.
- Vırvırcı Vedia ile vıdı vıdıcı Veli, velinimetleri vatman Vahit'e vilayette veda edip, Vefa'ya doğru vaveylasız, vesaitsiz, velespitle volta vururlarken, voleybolcu varisli virtüöz Vicdani'ye, viranelikte de vatansever viyolonselci Vecibe'ye rastladılar.
- Vicdansız Vikont, villasının viraneliğinde vicdansızca Viranşehirli virtüözü öldürdü.
- Vukuatçı voyvodanın vuruşkan vurguncuları, voyvodalığı vuruşa vuruşa vurgunlayacaklarını vurguladılar.

Y, (y) Ünsüzü:

Türk Alfabesinin yirmi sekizinci harfidir. Sürekli, yumuşak (tonlu) bir öndamak ünsüzü olan “y” nin kullanım sıklığı sırası ise on ikidir.

Dil ortasıyla ön damak arasından çıkar. Söylenirken dilin önü damağa dokunur, bu arada soluk, dil ve damağın arkasına dokunurken dil de aşağıya indirilir. Ağızdan çıkarken önemli bir engelle karşılaşmadığından “yarı ünlü” olarak da nitelendirilir. (Bakınız: Ünlüler)

Türkçede iki ünlü yan yana gelemeyeceği için, ünlü ile biten bir sözcüğe ünlü ile başlayan bir ek getirildiğinde araya giren koruma ünsüzlerinden birisi de [-y-]'dir. (Diğer koruma ünsüzleri -n, -s, -ş; Bakınız: Geniş ünlülerin daralması / Ünsüz türemesi) Genellikle, [-n-] koruma ünsüzünün kullanılmadığı durumlarda devreye girer:

Akraba-y-ı=Akrabayı, Kapı-y-a=Kapıya, Ali-y-i=Ali'yi, Elbise-y-e=Elbiseye...

Bazen ünlü ile biten bir sözcüğe ünsüzle başlayan bir ek getirildiğinde de “y” koruma ünsüzünün kullanıldığı olur:

Yasta-y-mış= Yastaymış → Yasta imiş yerine, Yasta-y-dı=Yastaydı → Yasta idi yerine

“Y” ünsüzünün darlaştırma etkisi, [-yor] şimdiki zaman ekinin getirildiği sözcüklerde de vardır ve bu darlaştırma ile sözcük kökünün sonunda bulunan geniş “a” ünlüsü “ı” ya da “u”, geniş “e” ünlüsü de “i” ya da “ü” olur:

Ağla+yor=Ağlıyor, Kokla+yor=Kokluyor; Dinle+yor=Dinliyor, Söyle+yor=Söylüyor...

Arapçada isimden isim yapma eki [-yyet] ile biten sözcükler Türkçeye geçtiklerinde çift “y” ünsüzlerinden biri düşürülür. Bu ekin fonksiyonunu Türkçede [-lik] taşımaktadır.⁶⁵

Keyfiyyet>Keyfiyet, Kudsiyyet>Kutsiyet, Mudîriyyet>Müdüriyet... Dikkat ettiğinizde bu sözcüklerin sonuna [-lik] ekinin rahatlıkla getirilebileceğini fark edersiniz: *Keyfilik, Kutsilik, Müdürlük...*

Günümüz Türkçesinde, iki ünlünün yan yana gelmesini engellemek ve bir anlamda yabancı sözcüğü Türkçe kurallara uygun duruma getirmek amacıyla iç seslerde “y” ünsüzünün türetilmiş olduğu çok sayıda örnek bulunur:⁶⁶

<i>Action (Fr.)>Aksiyon</i>	<i>Fianco(İt.)>Fiyonk</i>	<i>Gardian(İt.)>Gardiyan</i>
<i>Espion (Fr.)>İspiyon</i>	<i>Katā'if (Ar.)>Kadayıf</i>	<i>Mīve (Far.)>Meyve</i>
<i>Piazza (İt.)>Piyasa</i>	<i>Piano (İt.)>Piyano</i>	<i>Piece (Fr.)>Piyes</i>
<i>Pion (Fr.)>Piyon</i>	<i>Viola (İt.)>Viyola</i>	<i>Zīnet (Ar.)>Ziynet</i>
<i>Za'if>(Ar.)>Zayıf</i>	<i>Boreas (Yun.)>Poyraz</i>	<i>Phaéton (Fr.)>Fayton</i>

Yunancadan dilimize geçmiş bazı sözcüklerin ön ve iç seslerinde g>y başkalaşması dikkat çeker:

Alagion>Alay, Fagetos>Paydos, Giali>Yalı, Giakkamos>Yakamoz...

Farsça, Arapça, İtalyanca sözcüklerde de farklı seslerin, Türkçede “y” olduğu görülmektedir: *Ked-hudā (Far.)>Kâhya, Māhtāb (Far.)>Maytap, Sahīfe (Ar.)>Sayfa, Makedonesi (Yun.)>Maydanoz, Balla (İt.)>Balya, Sardella (İt.)>Sardalye, Bārgīr (Far.)>Beygir, Ballamezza (İt.)>Balyemez, Legleg (Far.)>Leylek...*⁶⁷

Ağız hareketlerini (yanak, çene, dudak) abartarak ve normalden biraz daha yüksek sesle hece alıştırımları yapalım:

YA	YE	YI	Yİ	YO	YÖ	YU	YÜ
YAY	Y EY	Y IY	Y İY	Y OY	Y ÖY	Y UY	Y ÜY

48-49-50: Aya İşihara, A.G.E.

YAK	YEK	YIK	YİK	YOK	YÖK	YUK	YÜK
YAL	YEL	YIL	YİL	YOL	YÖL	YUL	YÜL
YAS	YES	YIS	YİS	YOS	YÖS	YUS	YÜS
YAZ	YEZ	YIZ	YİZ	YOZ	YÖZ	YUZ	YÜZ
AYA	EYE	IYI	İYİ	OYO	ÖYÖ	UYU	ÜYÜ
YAYA	YEYE	YIYI	YİYİ	YOYO	YÖYÖ	YUYU	YÜYÜ

“Y” Ünsüzü ile ilgili Tekerlemeler:

- Şu yoğurdu mayalamalı da mı saklamalı mayalamamalı da mı saklamalı?
- Yakası yağlı Yaşar yanağının yanındaki yakasından yanlış yazılmış yaldızlı yazının yalnızca yaş yazısını çıkardı.
- Yalancıoğlu yalınca, yayladığının yahnisini yağsız yiyebilirse de, Yayladağı'nın yağlı yoğurdundan, Yüksekova'nın yusyumru yumurtlayan tavuklarından, bir de Yörük ayrıyla yufkasından asla vazgeçmez.
- Yalvaç'ın yelpazeli yediz yıldızı Yeliz, yirmi yoksul Yörük'le yumurta yükleyip, yeleşini, yeldirmesini, yelken bezleriyle yemenisini, yem yeşil yemişlerini, yeni yetişmiş yengeçlerini ve yeşillenmiş yemeğini yedeğine almış, yel yeperek kendisine yetişen yengesini de yeni yetme yeğenlerine yeğ tutmuş.
- Yaramaz, yarasız yapamaz.
- Yel yeperek, yelken kürek yeltenerek, yelde yelken açarak Yemen'e yetiştir.
- Yeni yelpazeli Yekta, yekpare yerli yeleşine yedi yeni yeşil yemeni yerleştirdi.
- Yıldırım yığan Yılmaz, yıkadığı yılanlarıyla yıldırım yıkıcıları yıldırıldı.
- Yolunu bilir yoksul yoğurtçu Yozgatlı, yorulmuş yobaz yolcuya, yokluktan yol yol yolunmuş yolluğuyla yoğurtlu yorganını yollamış.
- Yolunu yitirmiş yağız yolcular, yitik yerleri, yangın yörelerini geçip, yollarda yorgunluktan, uykusuzluktan yıkıla yıkıla yürüyerek yarenlerini yaylada yakalayıp, yarakçılara yargılatıldı.
- Yuvarlak Yusuf, yumurtalı yusufçukları yukarı yurttaki yuvalarında yumruklaya yumruklaya yumurtlattı.

Z, (z) Ünsüzü:

Alfabemizin yirmi dokuzuncu ve son harfidir. Kullanım sıklığında on dokuzuncu sırada olan “z” ünsüzü; sürekli, yumuşak (tonlu) bir dişeti sesidir.

Söylenirken dil ucunun üstü, alt diş köklerine dayanır ve hava dilin arasından tonlu olarak sızar. Dilucu ve dişetinde boğumlanan titreşimli ve sızıcı “z” sesi, “s” sesinin tonlusu olarak da bilinir. Arapça ve Farsça köklerden türetilmiş “*zaman aşımı*”, “*zoralım*” gibileri hariç, Türkçede sadece yansıma sözcüklerin başında bulunur: *Zangır zangır, Zimbirtı, Zır zır, Zırlıtı, Zonklamak...*

Yabancı sözcüklerdeki tonsuz ünsüzlerin (ç, f, h, k, p, s, ş, t) Türkçeye geçerken ön, iç ve son seslerde tonlu ünsüzlere dönüşmesi örneğine en çok s>z başkalaşmasında rastlanır:

Sözcüğün Aslı	Türkçesi
Sa'tar (Ar.)	Zahter: Bir çeşit kekik
Samg (Ar.)	Zamk: Yapıştırıcı olarak kullanılan bir madde
Sinā'at (Ar.)	Zanaat: Beceri ve el ustalığı gerektiren iş
Sengīn (Far.)	Zengin: Parası, malı çok olan, varlıklı
Sunpāre (Far.)	Zımpara: Aşındırıcı olarak kullanılan çok sert bir kaya türü
Siphnos (Yun.)	Zifos: Yerden sıçrayan çamur
Simaridi (Yun)	İzmarit: 1) Bir balık türü 2) İçilmiş sigara artığı
Casaque (Fr.)	Kazak: Baştan geçirilerek giyilen, genellikle kollu, örme üst giysisi
Misura (İt.)	Mezura: Terzilikte ölçü almak için kullanılan şerit metre
Kerefs (Far.)	Kereviz: Kökleri ve yaprakları sebze olarak kullanılan kokulu bir bitki
Kolios (Yun.)	Kolyoz: Uskumrugillerden bir balık türü
Kolpos (Yun)	Körfez: Denizlerin türlü biçimlerde karalar içine sokulmuş kolu
Kurnās (Far.)	Kurnaz: Kolay kanmayan, başkalarını kandırmasını bilen, açıkgoz, hin
Meles (Ar.)	Melez: Değişik ırktan ya da türden doğmuş, üretilmiş olan, katışık, karışık
Molos (Yun.)	Moloz: Toprak ve kireçle karışık taş kırıntıları, yapı döküntüsü
Pappas (Yun.)	Papaz: Hristiyan din adamı, peder

[-st-] ünsüz çiftinin bulunduğu bazı sözcüklerde ise bu çift ünsüzün, *Destgah* (Far.)>*Tezgâh*, *Çep u rāst* (Far.)>*Çapraz*, *Exhaust* (İng.)>*Egzoz* dönüşümüne uğradığı görülür. ⁶⁸

“Z” ünsüzünü ünlülerle ve ünsüzlerle birleştirelim:

ZA	ZE	ZI	Zİ	ZO	ZÖ	ZU	ZÜ
ZAZ	ZEZ	ZIZ	ZİZ	ZOZ	ZÖZ	ZUZ	ZÜZ
ZAK	ZEK	ZIK	ZİK	ZOK	ZÖK	ZUK	ZÜK
ZAL	ZEL	ZIL	ZİL	ZOL	ZÖL	ZUL	ZÜL
ZAM	ZEM	ZIM	ZİM	ZOM	ZÖM	ZUM	ZÜM
ZAN	ZEN	ZIN	ZİN	ZON	ZÖN	ZUN	ZÜN
ARZ	ERZ	IRZ	İRZ	ORZ	ÖRZ	URZ	ÜRZ
TARZ	TERZ	TIRZ	TİRZ	TORZ	TÖRZ	TURZ	TÜRZ

“Z” Ünsüzü ile ilgili Tekerlemeler:

- Az zammı izam edeni zemmetmeli mi, yoksa az zam zaruri ve lüzumludur diyerek izam etmeyip zemmetmemeli mi?
- Eller bazlamalandı da biz bazlamacıdan bazlama alıp bazlamalanamadık.
- Özbekköy'ün özgürlüğüne düşkün zengin zillisi Zerrin, zakkum zamazingosuna zaafından, zeytinlere zerde, zerdali, zerdeçal zerk eden Zileli zarif Zeliha'nın zarafetini kıskanıp, “Zemheri zürefası gibi zıp zıp zıplayıp, zıpırlık yapma!” diye zırıldanmış.
- Zabitlere zabıt tutan zabıta, Zahide'nin zambak zaafından zaman zaman zavallı Zaireli zargana Zâkir'i de zamklayıp zayıflatır.
- Zamkçı zevzek, zirzop zilli zorba Zühal'le, zümredeki en züğürt zurnacının zümrüt zurnasını zorladı.
- Zevzek Zeki, zemindeki zehir zerrelerini Zerrin'in zevcesi zeybek zenciye zerk edip zehirledi.
- Zihinsiz Zeki ile zibidi Zihni, Zincirlikuyu'da Zileli Ziba'nın ziyafetini ziyaret edip, zigonları ziftleyip zifoslamış, zindanda zincirli Ziya'ya da ziynetleri zimmetlemişler.
- Zihni'nin zihni, zilhiccenin zıyasız zifiri karanlığında zillerini ziftleyen zebella zevcesi Zeynep yüzünden zedelendi.

⁶⁸ Aya İşihara, A.G.E

- Zonguldaklı Zaloğlu Zühre'nin kızı Zühal, zibidi Zeki'yi ziyafette zilzurna görünce zıvanadan çıkmış, "Beri bak zibidi Zeki" demiş, "Sen zevç değil, zahiren zahireci, zalim, zevzek, zikzaklı, züğürt, züppe, zıtapozun, zerzevatın ve zirzopun tekisin!"
- Zihni, zihnini Zeki'nin zikzak çizen zevzek züğürt sözleriyle uzun uzun zorladı.
- Zonguldaklı zorba zoolog, zorunluluktan zokayı zoru zoruna zorlayınca zonk zonk zonkladı.

5) SÖYLENİŞ VE BOĞUMLANMA KUSURLARI:⁶⁹

Ünlü ve ünsüz harflerin seslendirilirken, söylenişinde, biçimlendirilmelerinde yapılan yanlışlar söyleyiş ve boğumlama kusuru olarak nitelendirilir.

Konuşma organlarında doğuştan gelen bir bozukluk, ses organlarındaki bazı rahatsızlıklar, bu kusurlara yol açabilir. Ancak, bu kusurlar yoksa söyleyiş ve boğumlama kusurları tembellikten, kötü alışkanlıktan ve söyleyişi bilmemekten kaynaklanır. Doğru bilgiler ışığında yapılacak sürekli çalışmalar, bu kusurları ortadan kaldırır.

Gevşeklik

Konuşma organlarının (Gırtlak, boğaz, çene, dil, damak, dudaklar ve dişler) gevşekliğinden, tembelliğinden kaynaklanan bir kusurdur. Kişide seslerin anlaşılabilmesi olarak kendini gösterir. Dudak ve ağız tembelliği olarak da nitelendirilir.

Bu organları yeterince ve gerektiği gibi kullanamıyorsanız, harfler, heceler ve bunun sonucu olarak da sözcükler anlaşılabilir olur. Bu kusurda daha çok çenenin tembelliği ön plana çıkar. Bu kusurun önüne geçilmesi için kalem çalışması önerilebilir. Bir kalemi dişlerinizin arasına alarak okuma yapacağınız bu çalışma, çıkardığınız seslerin, heceler üzerinde durarak daha anlaşılır olmasını sağlayacaktır. Uzun bir zaman isteyen ve sabırlı olmanız gereken bu çalışmadan sonra, sadece çenenizin değil, diş, yanak ve dudaklarınızın esneklik kazandığını ve daha iyi çalıştığını göreceksiniz.

⁶⁹ Spikerlik Kursları Ders Notları
Suat Taşer/ Konuşma Sanatı

Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi, böyle bir sorununuzun olup olmadığını bir uzman yardımıyla tespit etmelisiniz. Aksi takdirde bu çalışma yarar sağlamayacağı gibi, çenenizin daha çok kapanmasına neden olabilir.

Atlama

Toplumumuzda pek çok insanda sıkça görülür. Türkçeyi iyi kullandığı düşünülen insanların bile zaman zaman bu hatayı yaptıklarını görürüz.

Konuşma sırasında seslerin ve hecelerin atlanması, söylenmemesi şeklinde ortaya çıkar... Bundan kurtulabilmek için, bütün seslerin söyleyiş ve boğumlanmasına dikkat edilmelidir... Özensizlikten ve tez canlılıktan kaynaklanan kusurun giderilmesi için, konuşma ağırlaştırılarak ve harflerin, hecelerin çıkışlarına dikkat ederek çalışma yapılabilir

DOĞRU	YANLIŞ
Bir Dakika	Bi Dakka
Galatasaray	Gassaray
Kalk oradan	Kak ordan
Kilitledim	Kitledim
Gazete	Gaste
Hanımfendi	Hamfendi
Üniversite	Üniverste

Gılama

“R” ünsüzünün küçük dilin titremesiyle, boğazda meydana gelmesidir. Çevremizdeki küçüklerin “R” leri söyleyememesi çok hoşumuza gider. Ancak bir yetişkin için, özellikle de spikerlik, sunuculuk gibi bir mesleği seçmişse, bir engel oluşturur. Bu kusurun giderilmesi için “R” ünsüzünün doğru boğumlandırılması gerekmektedir. “R” sesiyle ilgili sorun yaşıyorsanız, söylerken dilin bulunduğu yere dikkat ederek, bir süre titreşimli sesletme çalışması yapabilirsiniz. (Dilin ucu üst kesici dişlere kadar kaldırılır, dil şiddetle çıkardığınız havaya dokununca, geri çekilip, titreme yaparak tekrar aynı yere gelir, tabii bu anlık bir harekettir.) Daha sonra da “R” ünsüzünü anlattığımız bölümde verdiğimiz kısa heceler ve tekerlemelerle çalışmalarınızı sürdürmelisiniz.

Değiştirme

Konuşurken harflerden birinin ya da birkaçının değiştirilmesi şeklinde ortaya çıkan bir kusurdur. Genellikle sözcüklerin doğru söylenişlerini bilmemekten ve özensizlikten ortaya çıkar. Bu kusuru giderebilmek için, harflerin çıkış noktaları üzerinde dikkatlice ve sürekli çalışmak gerekir. Eğer çevrenizden bazı sözcükleri yanlış kullandığınız konusunda uyarılar alıyorsanız, doğru söylenişlerini öğrenmek için Yazım Kılavuzu'na başvurmanız doğru olacaktır.

DOĞRU	YANLIŞ
Ameliyat	Amaliyat
Şemsiye	Şemşiye
Şarj	Şarz
Aşçı	Ahçı
Merhem	Melhem
Şefkat	Şevkat
Herkes	Herkez
Radyo	Ratyo
Avene	Avane

- Çoğu zaman kalın söylenmesi gereken “a” yerine ince, ya da tam tersini söylemek;

Kemâl yerine kemal gibi “l” kalınlaştırılır. Kâzım yerine Kazım(k kalınlaştırılır)

- Kapalı “e” ile açık “e” yi karıştırmak;

Benzin, zengin, önemli, gibi kelimelerde “e” ünlüsünü çok açarak söylemek ya da erkek, biber, erken, gibi sözcüklerde “e” ünlüsünü çok kapatarak söylemek gibi.

- İnce “o” yerine kalın “o” kullanmak;

Lokma, loş, lokanta, lokum gibi.

Tutukluk

Konuşurken aynı hecenin birden çok söylenmesi, bir başka deyişle, o heceyi yinelemek biçiminde görülür. Kişi, konuşma sırasında ya da günlük yaşantısının büyük bir bölümünde heyecan, sıkılganlık, düşüncede kararsızlık, ya da sinir bozukluğu yaşıyorsa, bu kusur ortaya çıkar.

İlk olarak yapılması gereken, tutukluğun nedeninin saptanması ve bu duruma çözüm bulunmasıdır. Her şeyden önce konuşurken kendine güven şarttır. Konuşacağınız konuyu iyi bilmek, bu güveni kazanmanızı kolaylaştırır. Sonrasında konuşma örgenlerinin hareketlerini artırıcı, boğumlamadaki hataları düzeltmeye yardımcı olacak çalışmaları yılmadan sürdürmek gerekir.

Islıklama

“S” ünsüzünün şiddetini abartmaktan meydana gelir. Tıslama olarak da adlandırılır. Dişlerde yapısal bir bozukluk varsa ve dil, üst dişlerin iç tarafına dayanıp, hava dişlerin arasından sızarsa, bu hata ortaya çıkar. Eğer böyle bir durum söz konusuysa öncelikle bu bozukluğun giderilmesi gerekir. Daha sonra, bu ünsüzün doğru boğumlandırılmasına çalışılmalıdır. “Söyleyiş ve boğumlama özellikleri” bölümünde yer alan “S” ünsüzüne ilişkin alıştırmaları yapmak yararlı olur.

Kekemelik

Düzeltilmesi en zor olan, önemli bir kusurdur. Konuşurken istemsiz olarak duraklama, gerilme ve hecelerin tekrarlanması, seslerin çıkarılmasında zorlanma biçiminde kendini gösterir.

Uzmanlar, kekemeliği psikolojik bir olay olarak açıklamakta ve çocuk yaşta karşılaşılan korku ya da çok derin bir heyecana bağlamaktadırlar. Bu kusur, ruhsal ve sinirsel nedenlerle görülebileceği gibi solunum düzensizliği ve soluk alıp verme ile boğumlanma arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanabilir.

Uzunca bir süre ve sabırla çalışıldığında kısmen de olsa düzelme görülebileceği gibi, tıp merkezlerinde uzmanların yol göstericiliğinde çalışmak en doğrusudur.

Yukarıda belirttiğimiz gibi soluk alıp verme ile söyleyiş ve boğumlama arasında bir dengesizlik söz konusuysa, soluk alıp verme alıştırmaları yapmak, ünlü ve ünsüz harflerle çalışmalar yaparak dil, dudak ve çeneye işlerlik kazandırmak, yararlı olabilir,

Elbette en doğrusu bu konuda yetkili uzmanlarla birlikte bir çalışma yöntemi saptamak olacaktır.

Saydığımız bütün bu kusurların dışında, toplumumuzda görülen yaygın kusurlara ağız kapalılığı ve dudak tembelliğini de ekleyebiliriz. Çocukluk yıllarından başlayarak

gelen ve yetiŖme çağında daha büyük olumsuzluklara (Ne dediğinin anlaŖılamaması, iletiŖim kurmada güçlük gibi) neden olabilir. KonuŖurken ya da okurken ağız ve dudaklar görevini yeterince yapamadığı için, harfler, sesler anlaŖılmaz, dolayısıyla sıkıntı yaratır. Bu durumdan kurtulmak için, ağzı, dili ve dudakları abartılı bir biçimde  alıŖtırmak (Dudakları yayarak, büzerek, normalden fazla açarak) s yleyiŖe yeterlilik kazandırmak gerekir.

Bu  alıŖmalar uzunca bir süre, düzenli olarak yapılmalıdır. Bu  alıŖmalarda sabırlı olmak, baŖarılı olabilmenin Ŗartıdır.

Elbette bu kusurların giderilmesi, iyi bir konuŖma için yeterli değildir. Diksiyonun temeli olan doğru nefes alıp sesi ve soluğu denetleyebilmek, vurguları bilmek, vurgu yanlıŖından kaçınmak, gerekli yerlerde ulamaya dikkat etmek, uygun bir tempoda ve hızda konuŖabilmek, heceler arasında tıpkı müzik notalarındaki ölçü gibi belli bir ölçüyü tutturabilmek (Tartım), tekdüzelikten kaçınmak mutlaka öğrenilmelidir.(İlgili bölümlerde bu konular yer almıŖtır)

Bu bölüm içinde yer alan tekerleme ve diğer alıŖtırmalar, boğumlanma kusurlarının giderilmesinde yardımcı olacaktır. Her harfi, heceyi ve sözcüğü tam karŖılıęı seslerle değerlendirmeye, acele etmeden düzenli bir Ŗekilde  alıŖarak çıkarmaya baŖladıęınızda, daha iyi ve doğru söz söylemenin kendinize duyduğunuz güveni ve inancı nasıl artırdığını göreceksiniz.

6) VURGU

Huxley⁷⁰ “sözcükler yerinde kullanılırsa, x ışınları gibi her engeli geçer” demiŖ. İnsanlar, doğru, güzel, akıcı ve etkili konuŖanları ya da okuyanları dinlemeyi sever. Bunun için de en dikkat edilmesi gereken unsurlardan biri vurgudur. Gerçekten de vurgu, dilde anlamı ayırt eden çok önemli bir ögedir. Dillerin hiçbirinde sözcük ya da tümce aynı ses Ŗiddetiyle, aynı tonda okunmaz. Böyle okuduğunuz ya da konuŖtuęunuz zaman s yleminize tekdüzelik getirir, sıkıcı olur, dinleyenin dikkatini dağıtırsınız. Vurguyu bir sözcükte bulunan hecelerden birinin ya da cümledeki sözcüklerden birinin diğer hecelere ya da sözcüklere göre daha baskılı, belirgin söylenmesi olarak tanımlayabiliriz. Bir baŖka deyiŖle vurgu, hecelerin ya da sözcüklerin daha yüksek bir ses tonuyla, daha baskılı bir solukla söylenmesidir. Prof Dr. Doğan Aksan Ŗ yle

⁷⁰ Aldous Huxley / İngiliz yazar

tanımlıyor; konuşma zinciri içinde bir seslemi ötekilere göre, daha yüksek bir ses tonuyla, söyleyiş süresi uzatılarak, öteki seslemlerden daha belirgin bir biçimde çıkarmak, böylece kimi zaman yeni bir anlam sağlamak.⁷¹

Sesiniz ne kadar güzel olursa olsun, anlamlı bir şeyler söylemiyorsanız, dinleyicinize ulaşamazsınız. Bir spiker ya da sunucu, sunduğu malzemenin ne anlama geldiğini bilmelidir. Ancak bu şekilde anlatacağınızı doğru anlatabilirsiniz. Tabii bunun için de heceleri, sözcükleri doğru vurgulamanız gereklidir.

Vurgulu olan sözcük ya da hece, daha yüksek sesle, daha baskılı ve yerine göre daha uzun bir solukla söylenir. İşte bu nedenle üç temel özellik; sesin şiddeti, sesin yüksekliği ve sesin süresi (hecenin uzun ya da kısa okunuşu) ön plana çıkar.

Okunan metni ya da konuşmayı anlamlı kılabilmenin yolu, tümce içindeki bazı sözcük ya da hecelerin daha belirgin söylenmesiyle mümkündür. Dilimizin vurguları yabancı dillerle karşılaştırıldığında kulak tırmalayıcı değildir. Her sözcüğün bir hecesi üzerinde mutlaka yumuşak bir vurgu vardır. Hece sayısı arttıkça, hece üzerindeki soluk baskıları da değişir çünkü her hecede aynı soluk baskısı olmaz. Böylece her hece üzerindeki soluk baskısı vurgu, soluk baskısıyla seslendirdiğimiz hece de vurgulu hece olarak adlandırılır.

➤ **Ankara, Yıllarca, Öğrenci**

Türkçemizde vurgunun yeri hakkında kesin bir yargıya varmak mümkün değildir çünkü sözcük vurgusunun yeri değişkendir. Ama bir genelleme yapacak olursak, Türkçede vurgu çoğunlukla sözcüklerin son hecelerinde olur ve sözcüğün aldığı eklere doğru kayar. Ancak bu kuralı bozan pek çok örnek vardır. Bazı durumlarda vurgu ilk ya da orta hecede bulunabilir,

➤ **Ardahan, Masmavi, Radyo, İstanbul, Manolya, Günlerce** gibi

Vurgunun yeri anlamı, anlam da vurgunun yerini ortaya çıkarabilir.

➤ **Yazma** (başa bağlanan örtü), **yazma** (eylemin olumsuz hali, emir kipi)

Vurgu burada anlam ayırıcı bir özellik taşır. Bu özel durumlara ileride değineceğiz.

Önemli, olan, cümlede hangi anlamı öne çıkartmak istiyorsanız, o sözcüğe vurgu yapmanızdır.

Vurgu;

- Duyguların söze aktarılmasını sağlar.
- Dinleyenin dikkatini çekerek, anlatılmak istenenin kavranmasını kolaylaştırır.

⁷¹ Her Yönüyle Dil / Doğan Aksan /TDK yayınları

- Sesi, söyleyiş, sözün anlamlandırılmasına ve yorumuna katkı sağlayan ses perdesindeki iniş ve çıkışlar olarak tanımlayabileceğimiz sesteki ezgiyi canlandırıp sıcak kılar.

Son yıllarda gündemde olan hızlı okuma çalışmaları, iyi bir spiker ya da konuşmacı için tekdüze, dinleyeni sıkan, vurgusuz ya da yanlış vurgulara yol açan bir konuşma biçimi yaratabilir.

Hızlı konuşmak ya da okumaktan çok, sözcüklerin anlamları üzerinde durulmalı, tonlamalara dikkat edilmeli, yapılacak vurgulamalarla dinleyiciye sesteki heyecan, canlılık ve sıcaklık yansıtılmalıdır. Bu noktalara dikkat ettiğinizde, sözcüklerin bütün heceleri aynı ton ve vurgu ile okunmayacağı için, konuşmanızın doğallığı, dinleyicinin dikkatini size vermesini sağlayacaktır.

Yazarların bir kısmı vurguları, öbek (tamlama) vurgusu, şiddet vurgusu, gerilek vurgu, anlam ayırıcı vurgu, uyum (ahenk) vurgusu ve bunun gibi pek çok sınıfa ayırmıştır. Bu ayırım doğru olmakla birlikte vurgunun iki temel başlığı “sözcük” ve “tümce” vurgusu bu çeşitleri ve benzer özelliklerini içinde barındırır. Sonuç olarak vurguda yerine göre soluk baskısı, ses birimi sürelerinin uzaması ve ton değişiklikleri etkili olmaktadır. Yeri geldikçe bu tanımlara da değinerek, vurguları iki ana başlık altında toplayacağız:

- 1- Sözcük vurgusu
- 2- Tümce vurgusu

Sözcük Vurgusu

Her sözcüğün bir hecesi üzerinde mutlaka bir vurgu vardır. İki veya daha fazla heceli sözcüklerde ve ek almış her sözcükte, hecelerden biri, diğerlerinden daha çok ses baskısına uğrar. Sözcüğün bir hecesini diğerlerine göre daha yüksek bir ses tonuyla daha baskılı ve belirgin söylemek olarak tanımlanabilir.

İlk hecede: **Asya - çünkü - kadro - müze -Türkçe - herkes**

İç hecede: **Konserve - sigorta - voleybol -üniversite -politika -İngilizce**

Son hecede: **Öğretmen - kitap -küresel - vurgu- yorum - karanlık**

- **Türkçede sözcük vurgusu genellikle sözcüklerin son hecelerindedir ve eklere doğru kayar.** Sözcük ek ve takı aldıkça vurgu son heceye yani son eke doğru gider.
- ✓ Arkadaş - arkadaşlar - arkadaşlarım -arkadaşlarımız -arkadaşlarımızın
- Çiçek - çiçekler - çiçeklerde - çiçeklerdeki

Söz –sözcük –sözcükte - sözcükteki

Ancak, bazı vurgular son heceden önceki veya daha önceki hecelerde bulunabilir. Son hecede olmayan vurguya **Gerilek Vurgu** denir.⁷²

Örneğin:

- ✓ İki heceli yer adlarında vurgu ilk hecededir.

Aydın – Asya - Bursa – Hatay - Londra – İsveç - Muğla - Niğde – Ordu - İzmir

- ✓ Üç heceli yer adlarında vurgu genellikle ikinci heceye kayar.

Adana-Alanya -Almanya-İsviçre-Kütahya-İnegöl-Denizli-Bandırma-İtalya

- ✓ Hece sayısı ikiden fazla olduğu halde, vurgunun ilk hecede olduğu yer adları da vardır. Bunlar genellikle ilk heceleri kapalı olan (sessiz harfle biten) yer adlarıdır. Bu heceler “güçlü hece” olarak da adlandırılır.

Ankara-Erzurum-Ardahan-Marmaris-Moskova- Kayseri-Ayvalık-Çankırı

- ✓ Birleşik sözcük durumundaki yer adlarında vurgu ilk sözcükte ya da ilk sözcüğün son hecesinde yer alır

Çankaya – Gölbaşı - Diyarbakır – Kahramanmaraş –Karadeniz - Eskişehir

- **Ünlem, seslenme, hitap, zarf görevi üstlenen sözcüklerde vurgu genellikle ilk hece üzerindedir:**

Haydi! – aferin! – maşallah! – asker! - keşke!

Ahmet –garson -fakat – ansızın – şimdi – belki

- ✓ Pekiştirmeli sözcüklerde vurgu ilk heceye kayar.

Tertemiz-Pespembe-Kıpkırmızı-Bomboş-Koskocaman-Sımsıkı-Çarçabuk

- ✓ İkiden çok heceli pekiştirmeli sözcüklerde vurgunun ikinci heceye kaydığını görürüz.

Yapayalnız – paramparça – çırılçıplak – güpegündüz – sapasağlam –sırılsıklam

- ✓ Soru sözcüklerinde de vurgu geriye kayabilir.

Hangisi – nerede – nasıl –neden

- **Tek heceli sözcükler genel olarak vurgu çekmez.** Tümce içinde kullanıldığında, anlama bağlı olarak ses baskısıyla belirginleştirilirler. Dikkati o sözcüğe çekmek isteniyorsa, sözcük daha vurgulu söylenir. Diğer vurgulardan biraz daha baskındır. Bunu **Şiddet (Berkitme)Vurgusu** olarak da adlandırabiliriz.

Bunu **sen** mi yaptın?

⁷² Türkçenin Grameri /Tahsin Banguoğlu

Bu etek **bol** geliyor.

Seni **çok** seviyorum

Artık **üç** kuruşluk hatırın kalmadı bende.

Çık dışarı!

- **Sonu –tan ile biten yer adlarında vurgu son hecededir.**

Yunanistan – Afganistan – Bulgaristan – Hindistan – Pakistan – Türkmenistan

- **İnsan, hayvan isimleri ve renk bildiren sıfatlarda vurgu son hecededir.**

Ahmet – Ayten – kaplan – kedi – kırmızı – yeşil – mavi – beyaz

Aynı biçimde yazılan ama farklı anlamlar ifade eden sözcüklerde bu farklılığı vurguyla ortaya koyarız. Yani anlam vurgu yerini belirler, vurgu da anlamı farklılaştırır. Bunu **anlam ayırıcı vurgu** olarak adlandırabiliriz.

Bahçedeki çiçeklerin hepsi **güldü**.

Söylediklerime **güldü**.

Kanımın rengi **aldır**.

Fırından ekmek **aldır**.

Çeşme'deki evin önünde küçük bir çeşme vardı.

Afyon –afyon / Ordu – ordu / gelin – gelin / Bodrum – bodrum / Mısır - mısır gibi.

- **Türkçe sözcüklerde orta hecede vurgu pek görülmez. Orta hecelerine vurgu çeken sözcükler, genellikle yabancı kökenlidir:**

Atölye-fakülte -üniversite -sinema -gazete –fatura-kamara-papatya

- **Küçültme görevinin dışında kullanılan –ce eki de vurguyu kendinden önceki heceye sürer:**

Bence, açıkça, ulusça, okudukça

- **İkilemelerde vurgu genellikle ilk sözcükte ya da ilk sözcüğün son hecesinde bulunur:**

İkilemeler, aynı sözcüklerin, yakın ve karşıt anlamlı sözcüklerin ya da ses benzerliği taşıyan sözcüklerin yinelenmesiyle oluşan sözcük öbekleridir.⁷³ (İkilemeler, Türkçenin dili zenginleştiren ve güzelleştiren en önemli özelliklerinden biridir. Kökeni yüzyıllar öncesine dayanan ikilemeler, biçim ve anlam yönünden kalıplaşmıştır.⁷⁴)

Çirkin mi çirkin – yalan dolan –Allak bullak

⁷³ Türkçe Dilbilgisi / Feyza Hepçilingirler

⁷⁴ Ses bilimi ve diksiyon / Eser Güler – Mehmet Hengirmen

Kör kütük – **ite** kaka - **sağ** salim – **biz** bize

Tıklım tıklım –**şıkır** şıkır – gizli gizli – **eski** püskü

- **Pek, çok, en gibi vurgu çeken derece belirteçleri ve pekiştirme sözcükleri de vurguyu üzerlerine çeker.**

Pek güzel olmuş.

Ey Türk gençliği!

Bugün **çok** mutluyum!

Türkçede bileşik sözcük vurgusu pek çok araştırmacı tarafından incelenmiş, bileşik sözcüklerde vurgunun; hece sayısı, hece yapısı (açık, kapalı, uzun, kısa heceler) dikkate alınarak incelendiğinde, çeşitli biçimlerde ortaya çıktığını saptamışlar ancak aynı hece sayısı ve yapısına sahip bileşik sözcüklerin farklı vurgulanması nedeniyle kesin bir yargıya varılamamıştır. Gözden kaçırılmaması gereken bir önemli nokta da sözcüklerin anlamına dikkat etmek gerektiğidir. Dil bilimci Prof. Ömer Demircan, “Türkçenin Ses Dizimi” adlı kitabında bileşik sözcükleri iki ayrı ögede toplar; niteleyen ve nitelenen. Bileşik sözcüklerde vurgunun yeri belirlenirken, anlamın önemli bir rolü olduğu görülür.

- **İlk sözcüğü tek heceli bileşik sözcüklerde vurgu ilk sözcükte, ilk sözcüğü birden çok heceliyse vurgu ikinci hecede görülür:**

Başbakan-ayçiçeği –gözyaşı-kartopu-kırkayak-kuşbaşı-suçiçeği-başıyazar

Akşamsefası-ebegümeci-ayakkabı-çalakalem-hanımefendi-denizkızı-kedigözü

Ancak bu kurala aykırı örnekler de görülür;

Akaryakıt –gökdelen –ateşkes - gecekondur

(Dilbilim uzmanları birleşik/bileşik sözcükler konusunda değişik sonuçlara varıyor. Oluşumlarına göre bileşik sözcükler ve konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için akademik dil bilgisi kitaplarına başvurabilirsiniz.)

- Ad ve sıfat tamlamaları (Tamlayanın sözcük vurgusu güçlüdür.)

Zarf ve adlarla (zamirle) kurulan tamlamalar,

İlk sözcüğü birden çok heceli tamlama ve deyimlerde vurgu genellikle ilk sözcüğün son hecesindedir:

Ayşe'nin evi – **deniz** kıyısı - **evin** kapısı

Meyveli ağaç – **gümüş** kolye – **cesur** insan

En iyi radyo – **uzak** diyarlar – **çabuk** davranmak

Benim radyom – **sizin** kitabınız – **bu** defter

Çene yormak – **zihin** açmak – **ciğeri** yanmak -**hafife** almak

- “-ki” aitlik eki ile yapılan tamlamalarda bu ek vurguyu çeker. (-ki aitlik ekiyle bağlama zamiri birbirine karıştırılmamalıdır. Tümceleri bağlayan ve ayrı yazılan ki vurgu çekmez.)

Sudaki balık – penceredeki çiçek – akşamki yemek – bendeki şans

Sözünü ettiğimiz ikilemeler ve tamlamalar öbek ya da tamlama vurgusu olarak da adlandırılmaktadır.

- Sayılar, vurgu konusunda genellikle ihmal edilir. Aslında sayılarla ilgili genel bir kural olmamakla beraber gündelik yaşamda özellikle on (10) ile başlayan sayıların yanlış vurgulandığına şahit oluyoruz. “Vurgu genellikle son hecede olur” kuralı sayılarda da geçerli olmakla beraber, yukarıda verdiğimiz iki heceli yer adları, seslenme sözcükleri gibi, onlu sayılarda da vurgu ilk hecede belirtilir. Örneğin; **onbeş** değil, **onbeş** olarak vurgulanır.

Yabancı sözcüklerde vurgu:

Dilimizde bulunan Arapça- Farsça kökenli bazı sözcüklerde uzun heceler vardır. Bu sözcükler genellikle geldikleri dildeki vurgu yerlerini korurlar. Vurgu uzatılan hece üzerinde görünür. Ünlü uzunluğu yalnızca bir ses özelliği değil, aynı zamanda anlam ayırt edici bir özelliktir. Bu sözcükler için genel bir kural yoktur. Her birinin kendine özel bir vurgusu bulunur. Bu sözcüklerin uzatılan hecelerinin vurgusu, yerine göre başta, ortada veya sonda bulunur.

Vurgu başta: Kâtil, vâris, âdet (görenek)

Vurgu ortada: Hazine, mücadele

Vurgu sonda: Bestekâr, nema, ziya, katî, vefa, zeki

Günümüzde az kullanılsa da doğu kökenli ön ekler de vurguyu üzerlerine çeker:

Bîçare – **bîvefa** – **na:mağlup** – **na:tamam**

Dilimize batı dillerinden geçen sözcüklerin bazılarında geldikleri dillerin vurgu biçimi korunmuş diğerlerinde Türkçenin vurgu kuralları uygulanmıştır.

Fanatik – **profesör** – **glikoz** - **kristal**

Bazen de sözcüğün yalın halindeki vurgusuyla tümce içerisindeki vurgusunun aynı olmadığını görüyoruz;

Biyokimya / **biyokimya** dersine girdim / **biyokimya****dan** geçtim.

Vurgu Çekmeyen Ekler

Bazı çekim ekleri vurgusuzdur. Vurgu ekten bir önceki heceye kayar.

Sözcüklerin ek aldıkça vurgularının son heceye doğru kaydığını söylemiştik. Ancak vurgu yalın haldeki sözcüğün son hecesinde değilse ek de vurgu çekmez. Bu nedenle vurgulama açısından ekleri vurguyu kendi üzerine çekenler ve vurguyu çekmeyenler olarak iki ana başlıkta toplayabiliriz.

Anne –annelik, şimdi – şimdilik, İzmir – İzmir’den gibi

- Olumsuzluk eki –me –ma vurgu çekmez.

Beni kandırma! – açık bırakma! – benden bir şey isteme!- yanlış vurgulama!
Gitmemeliydin – konuşmayacağım

- Soru eki -mı –mu vurgu çekmez.

Geldin mi? – hava yağmurlu mu? - öyle mi? – öğrendiniz mi?- biliyor musunuz?
söyleyecek misin?

- “Dahi” anlamına gelen -de –da bağlacı vurgu çekmez. (Yapım eki olan –de –da vurgu çeker ve bitişik yazılır)

Ben de gelmek istiyorum – arkadaşım da istiyor

Ankara’ya zamanında vardı – bu işi yapmaya zamanın da kalmadı

Nasıl da öğrendin? – İş bulmak da para kazanmak da kolay değil.

- İle, ise, idi, iken, imiş gibi bağlaç ve ekler de vurgu çekmez.(Eklerin başındaki sesli harf düşer.)

Annemle geldim – otobüsle gittiler - yazacaksa – okursan anlarsın - çalışkandı – sendin o gelen - gitmişken gelme bir daha – güzelmiş

- Ki bağlacı vurgu çekmez

Anladım ki - öyle ki –bilmelisiniz ki– sanmıştım ki

- -dır –dir –dur –dür bildirme ekleri vurgu çekmez.

Kolaydır – anlamıştır – güzeldir

- -ca , -ce son ekleri vurgu çekmez.(Küçültme anlamında kullanıldığında vurgu çeker)

Doğruca sınıfa girdim. – Çocukça bir davranıştı.

Topluca derse girdik.– Yavaşça elimi çektim.

Cümle (Tümce) Vurgusu

Tümce içinde, anlamca önem taşıyan sözcüğün, daha belirgin ve baskılı söylenmesi ya da cümle içinde yerinin değiştirilerek (yükleme yaklaştırılarak) vurgulanmasıdır. Yani tümce vurgusu (sözün anlamına göre) gezici vurgudur. Böylece tümceye anlam ve akıcılık kazandırmış oluruz. Anlamda farklılık yarattığı için “mantık vurgusu”, “değer vurgusu” gibi adlar da verilmiştir. Sözcükte vurgu hecelerde önem kazanırken, cümlede sözcüklere odaklanır. Tümce vurgusunu doğru yapabilmemiz için; okuduğumuz metni çok iyi anlamamız ya da anlatacağımız konuyu çok iyi bilmemiz gerekir. Anlam doğru biçimde kavranırsa bir tümcede iki ya da üç sözcüğün vurgulanması gerektiği rahat anlaşılır. Bunlar anahtar sözcükler olarak kabul edilebilir.

- Tümce içerisinde önemli bir vurgu olmadığını düşünüyorsanız, vurguyu yükleme yapabilirsiniz:

Radyodan **çıktılar**.

Program **güzeldi**.

- Tümcede anlamca önemi olan sözcüğe dikkat çekmek istiyorsak,
— Sözcük ya da sözcüklerin yerini değiştirerek yükleme yaklaştırırız:

Spikerlik mesleğinde başarı, yetenek ve **çalışmayla** sağlanır.

Spikerlik mesleğinde başarı, çalışma ve **yetenekle** sağlanır.

Spikerlik mesleğinde yetenek ve çalışmayla **başarı** sağlanır.

—Sözcüklerin yerlerini değiştirmeden, en fazla anlam içeren sözcüğü vurgularız.(Bu **değer vurgusu** olarak da adlandırılabilir.)

Spikerlik mesleğinde **başarı**, yetenek ve çalışmayla sağlanır.

Spikerlik mesleğinde başarı, **yetenek** ve çalışmayla sağlanır.

Spikerlik mesleğinde başarı, yetenek ve **çalışmayla** sağlanır.

Bu üç tümcenin yazılışı aynı olmasına rağmen, söyleniş sırasında vurgulamak istediğimiz sözcükleri, daha baskılı ve belirgin söyleyerek, istediğimiz anlamı ön plana çıkarabiliriz.

Daha ayrıntılı bir örnek verelim:

Ahmet dün uçakla Ankara’dan İzmir’e gitti.

Bu tümcede altı soruya yanıt vererek, altı değişik anlamda vurgulayabiliriz. Kim, ne zaman, nasıl, nereden, nereye, ne yaptı? Sırayla vurgulayalım:

Ahmet dn uçakla Ankara'dan İzmir'e gitti.

Ahmet **dn** uçakla Ankara'dan İzmir'e gitti.

Ahmet dn **uçakla** Ankara'dan İzmir'e gitti.

Ahmet dn uçakla **Ankara'dan** İzmir'e gitti.

Ahmet dn uçakla Ankara'dan **İzmir'e** gitti.

Ahmet dn uçakla Ankara'dan İzmir'e **gitti**.

➤ Özellikle konuşma yapanlar, tiyatro oyuncular, sanatçılarda sıklıkla gördüğümüz bazı sözcük ya da sözcük guruplarının daha güçlü, abartılı vurgulanması da **Uyum (Ahenk) Vurgusu** olarak adlandırılır. Tıpkı müzikte bestenin seslendirilmesi, alınış hızı, notaların belli aralıklarla okunmasıyla gerçekleştiriliyorsa, konuşmada da sözcüklerin bazı heceleri belli aralıklarla vurgulanır. Bazı kişilerde hecelerin bir kısmının yavaş birkaç hecenin olağandan hızlı söylendiğini duymuşsunuzdur. Tartım kusuru diye niteleyebileceğimiz bu durum, Uyum vurgusu yapılırken kulağa daha çok batar.

Uyum Vurgusu konuya ve kişiye göre değişiklik gösterir yani serbest bir vurgudur. Ancak sesleri gelişigüzel uzatırsanız, anlamı bozacak, dinleyeni rahatsız edecek kadar abartılı vurgular yaparsanız başarısız olursunuz. Bu vurgu gerçek anlamda ustalık ister. Bu yüzden durak yerlerinin, vurgulanması gereken hecelerin dikkatle seçilmesi gerekir.

Sarı**şın** bir kur**da** benziyordu /

Dikkat çekmek, daha belirgin söylemek istenilen sözcüğü cümle başına getirerek devrik cümle kurulabilir. Devrik cümlede vurgu başta olur.

Ne mutlu **Türküm** diyene

Keşke ıkmasaydın karşıma!

Yeter artık **bitsin** bu sıcak!

Yazık oldu Süleyman efendiye (O. Veli)

➤ Emir tümcelerinde vurgu tümcenin başındadır;

Kalk oradan!

Otur şuraya

Ver elini dünya!

- Uzun tümcelerde iki ya da daha fazla bilgi içeren gruplar vardır. Bu durumda her grupta vurgulanması gereken sözcükler olabilir. Ortaya çıkartmak istediğiniz anlama göre vurgu yapabilirsiniz. (Tümce vurgusunun gezici ya da serbest olma özelliği)

Hava **sıcak** olursa **denize** gideriz.

Bütün gün **koşturduktan** sonra laf anlatacak **dermanım** kalmadı.

Bütün gün koşturduktan sonra **laf** anlatacak dermanım kalmadı.

- Bütün bu bilgilerin ışığında sözcükleri değişik biçimlerde vurgulayarak anlam farklılıkları yaratabiliriz:

Sesimizin şiddetini artırarak;

Bütün bunların **tek** sorumlusu var; o da **sensin**.

Vurgulamak istediğimiz sözcüklerden önce duraklayarak;

Çok çalışmanız gerektiğini **önemle** vurguluyorum

Ünsüzleri ikizleştirerek;

Ev-vet ! Tam da bunu söylemeye çalışıyordum.

Heceleri ayırarak;

Sınıfta kalmanın bir sebebi var, **tem-bel-sin!**

Alıştırmalar

Aşağıdaki ilk alıştırma metninde diğer vurgularla birlikte, anlam ayırıcı vurguların ağırlıkta olduğu sözcükler de yer alıyor. Verdiğimiz bilgilerin ışığında, vurguların tümüne dikkat ederek okuyunuz. İlk aşamada vurgu yerlerini işaretleyebilirsiniz.

Alıştırma – 1:

Bodrum katında oturmanın sıkıntıları vardır. Karanlıktır, soğuktur, iç sıkıcıdır. Ama annemin verdiği tatil haberi sayesinde neşem yerine gelmişti. **Bodrum**'a gidiyorduk. Ama bu sefer **denizli** olanına. Üstelik ailemizin en sevilen, takdir edilen **aydın gelini** Ayten ablalarda kalacaktık. Ayten abla bir gece önce annemi aramış ve “ille de **gelin**” diye tutturmuş meğerse. Her neyse, sevinçle yola çıktık. Babam hevesle direksiyonun başına kuruldu. Annem de yanına... Bizler de iki kardeş, en sevdiğimiz yere, arkaya yerleştik. Annem daha yola çıkmadan tüm şartlarını öne sürmeye başladı. **Denizli**'de durulacak, havlu alınacak. **Aydın**'dan incir alınacak... Babam, “Hanım, Denizli'den horoz da alalım istersen” dedi bıyık altından gülererek. “Sen daha gül” dedi annem. “Denize nazır incir yesek fena mı olur?”

Her neyse, açlıktan hepimizin midesi kazınınca bir lokantanın önünde durduk. Babam lokantanın bahçesinden kopardığı gülü anneme uzattı. İncir, havlu ve horozun yarattığı gergin havayı bir gül ile dağıtabilen babam, rahatlayarak garsonu çağırdı.

Alıştırma – 2:

PERDAH

Bir tek sen kendini eskisi gibi hatırlıyorsun

Başka kapıları açmıyor söylediklerin

Kendinden eksilttiklerini

Hayat koymuyor geri

Dünle konuşuyorsun

Tüyenmiş öfken, için acımış

Sıkıntın çoğaltmıyor kimseyi

İzlerini siliyorsun kendini yinelerken

Hatırlamaktan göremiyorsun şimdiyi

Aldığın yaş, kat ettiğin yola denk değil.

Dünyaya bunca acımasız gözlerin

Kendine kapalı bir tek,

Olgunlaşmadan çürüdüğünü bilmiyorsun.

Bunca tükenmişken yıldızların,

Gecene çekilmiyorsun

İçindeki koyu is, yağlı gölge

Kırık hayal parçaları

Yenilemez gevşeyeni

Yüzünün perдахında denediğin usturalar

Geri getirmez seni.

Bütün bunlar; herkes kötü, dünya fena,

Sonumuz geldi diye değil

Öğrenmen gerekenleri

Zamanında öğrenmediğin içindir.

Bir erkeklik mesleğidir perdah

Zaman, çekilen suları bilir

Zamanı geldiğinde

Kalmak için, çekilmek gerekir.

Murathan Mungan ("Erkekler İçin Divan" adlı kitabından)

Alıştırma – 3:

ESKİ BİR TAPINAK YAZITI

Gürültü patırtının ortasında sükûnetle dolaş; sessizliğin içinde huzur bulunduğunu unutma. Başka türlü davranmak açıkça gerekmedikçe, herkesle dost olmaya çalış. Sana bir kötülük yapıldığında verebileceğin en iyi karşılık unutmak olsun. Bağışla ve unut. Ama kimseye teslim olma. İçten ol; telaşsız, kısa ve açık seçik konuş. Başkalarına da kulak ver. Aptal ve cahil oldukları zaman bile dinle onları çünkü dünyada herkesin bir öyküsü vardır.

Yalnız planlarının değil, başkalarının da tadını çıkarmaya çalış. İşinle, ne kadar küçük olursa olsun ilgilen; hayattaki dayanağın odur. Seveceğin bir iş seçersen, yaşamında bir an bile çalışmış ve yorulmuş olmazsın. İşini öyle sev ki, başarıların bedenini ve yüreğini güçlendirirken verdiklerinle yepyeni hayatlar başlatmış ol.

Olduğun gibi görün. Sevmediğin zaman sever gibi yapma. Çevrene önerilerde bulun ama hükmetme. İnsanları yargılasan, onları sevmeye zamanın kalmaz. Unutma ki insanlığın yüzyıllardır öğrendikleri, sonsuz uzunlukta bir kumsaldaki tek bir kum taneciğinden daha fazla değildir.

Aşka burun kıvrırma sakın! O çöl ortasındaki yemyeşil bir bahçedir. O bahçeye layık bir bahçıvan olabilmek için, her bitkinin sürekli bakıma ihtiyacı olduğunu unutma.

Kaybetmeyi, ahlaksız bir kazanca tercih et. İlkini acısı bir an, ötekinin vicdan azabı bir ömür boyu sürer. Bazı idealler o kadar değerlidir ki, o yolda mağlup olman bile, zafer sayılır. Bu dünyada bırakacağın en büyük miras, dürüstlüktür.

Yılların geçmesine öfkelenme; gençliğe yakışan şeyleri, gülümseyerek teslim et geçmişe. Yapamayacağın şeylerin, yapabileceklerini engellemesine izin verme. Rüzgârın yönünü değiştiremediğin zaman, yelkenlerini rüzgâra göre ayarla. Çünkü dünya, karşılaştığın fırtınalarla değil, gemiyi limana getirip getiremediğinle ilgilenir. Ara sıra isyana yönelecek olsan da hatırla ki, evreni yargılamak imkânsızdır. Onun için kavgalarını sürdürürken bile kendi kendinle barış içinde ol.

Hatırlamazsın doğduğun zamanları; sen ağlarken herkes sevinçle gülüyordu. Öyle bir ömür geçir ki herkes ağlasın öldüğünde, sen mutlulukla gülümse.

Sabırlı, sevecen, erdemli ol. Önünde sonunda bütün servetin sensin. Görmeye çalış ki, bütün pisliğine ve kalleşliğine rağmen dünya insanoğlunun biricik güzel mekânıdır.

(XSENTIUS M.Ö. IX. Y.Y)

7) ULAMA

a-) Tanım: Ekleme, ilave etme, katma gibi anlamları da olan “**ulama**”yı Türk Dil Kurumu dil bilimi açısından, “konuşmada art arda gelen sözcüklerden birincisinin sonundaki ünsüzün, ikincisinin başındaki ünlüye ses bakımından bağlanarak söylenmesi” olarak tanımlıyor. Bu tanıma **ayirt etmek, ağaç altı, tertip etmek, art arda** gibi sözcükler de örnek olarak veriliyor.⁷⁵

Bu tanımdan yola çıkarak “**ulama**”yı bir kural haline getirmeye çalışırsak şöyle bir sonuca ulaşabiliriz: *“Türkçede bir sözcük ünsüzle bitiyor, ardından gelen sözcük ünlü ile başlıyorsa, birinci sözcüğün son sesi ile ikinci sözcüğün ilk sesi birlikte söylenir ve buna ulama denir.”*

Örnek:

<u>YAZILIŞ</u>	<u>SÖYLENİŞ</u>
Aksak ayak	Ak-sa/ka-yak
Baş efendi	Ba-şe/fen-di
Boş inanç	Bo/şi-nanç
Büyük Okyanus	Bü-yü/kok-ya-nus
Can acısı	Ca/na-cı-sı
Çiçek açmak	Çi-çe/kaç-mak
Dünür olmak	Dü-nü/rol-mak
En az	E/naz
Eksik etek	Ek-si/ke-tek
Fener askısı	Fe-ne/ras-kı-sı
Gelin almak	Ge-li/nal-mak
Gözden ırak	Göz-de/nı-rak

⁷⁵ **Türk Dil Kurumu:** Güncel Türkçe Sözlük (www.tdk.gov.tr)

Heder etmek	He-de/ret-mek
İzin almak	İ-zi/nal-mak
Jilet atmak	Ji-le/tat-mak
Koşar adım	Ko-şa/ra-dım
Kör uçuş	Kö/ru-çuş
Laf ebesi	La/fe-be-si
Merak etmek	Me-ra/ket-mek
Neden olmak	Ne-de/nol-mak
Oruç açmak	O-ru/çaç-mak
Paket ipi	Pa-ke/ti-pi
Rol oynamak	Ro/loy-na-mak
Sürek avı	Sü-re/ka-vı
Tavan arası	Ta-va/na-ra-sı
Uyuz it	U-yu/zit
Yıllık ortalama	Yıl-ı/ı/lor-ta-la-ma

Ulamanın sadece bir konuşma kuralı olduğunu, bu kural uygulanırken sözcüklerin hatta tümcenin yazım yapısının bozularak yeni bir yapılanma oluşmadığını bilmeliyiz. Ulama hiçbir zaman yazıda gösterilmez ve yalnızca son sesi ünsüzle bitip, ilk sesi ünlü ile başlayan ardışık sözcükler arasında geçerlidir. Eğer sözcüklerin arasında nokta, virgül gibi noktalama işaretleri kullanılmışsa da ulama yok demektir.

Ulama, tümce içindeki bütün uygun sözcükler arasında yapılabilir. Böylelikle konuşmaya bir akıcılık kazandırılmış olur. TRT'nin eski spikerlerinden Ülkü Giray, radyonun unutulmaz konuşmacılarından Suat Taşer'in, "*Konuşurken sesler tespih taneleri gibi ardı ardına değil, bir zincirin halkaları gibi iç içe geçmiş olmalı*" dediğini aktarırken bunun da öncelikle ulama ile sağlanabileceğini belirtiyor.⁷⁶ Ancak, sadece

⁷⁶ **Ülkü Giray:** Yanlışları ve Doğrularıyla Güzel konuşma ve Dilimize Yerleşmiş Arapça ve Farsça Sözcükleri Okuma Kılavuzu, Bilgi Yayınevi/Kasım-1998

ve sürekli ulama yaparak akıcı bir konuşma yeteneği kazanabileceğimizi düşünmemeliyiz. Akıcı ve doğru konuşma, Türkçenin ses özelliklerinin iyi bilinip bütün kuralları ile uygulanması sonucunda ve uzun sürede kazanılabilecek bir yetenektir. Uğraş ve sabır gerektirir. Doğru vurgulama ve tonlama yapamıyorsanız, sesinizin şiddet ve tınısını iyi ayarlayıp kullanamıyorsanız, söyleyiş kusurlarınız varsa, soluk alıp verişiniz hatalı ise, eksiklerinizin üzerinde daha çok durmalısınız.

Ulamanın Tümce İçinde Uygulanması:

Yazılış:	“Denizlerin en güzelidir Akdeniz.”(*)
Söyleniş:	De-niz-leri / nen gü-ze-li-di / rAk-de-niz.
Yazılış:	Dün akşam Ahmet annesinin evine gitti.
Söyleniş:	Dü / nak-şa / mAh-me / tan-ne-sini / ne-vi-ne git-ti.
Yazılış:	Kemanın akordundan anlayan adam
Söyleniş:	Ke-ma-nı / na-kor-dun-da / nan-la-ya / na-dam
Yazılış:	Dünyanın en acımasız adamı
Söyleniş:	Dün-ya-nı / ne / na-c-ıma-sı / za-da-mı
Yazılış:	“...Yurdumun üstünde tüten en son ocak.”
Söyleniş:	“...Yur-du-mu / nüs-tün-de tü-te / nen so / no-cak”(**)

b-) Ulama ile ilgili Kurallar: Tanımına bakarak ulamanın basit bir Türkçe konuşma kuralı olduğunu ve zorlanmadan üstesinden gelebileceğinizi düşünmeyin. Sözcük sonlarında karşınıza çıkan her ünsüzü, ardından gelen ünlü başlangıçlı sözcüğe ulamaya çabalarsanız, istenmedik durumlarla karşılaşp, söylemek istediğinizden çok farklı anlaşılmalara neden olabilirsiniz.

✓ Türkçede sözcük sonlarında “b”, “c”, “d”, “g” süreksiz-yumuşak ünsüzlerinin bulunmayışı ve onların yerine “p”, “ç”, “t”, “k” süreksiz-sert ünsüzlerinin kullanılması bir

(*) Cevat Şakir Kabaağaçlı

(**) Mehmet Akif Ersoy

(***) Ulama yapılmış sözcükler listesi için daha detaylı bilgiye ulaşmak isterseniz bakınız: **Ülkü Giray** a.g.e.

kuraldır. Aynı kural gereği, bu süreksiz-sert ünsüzler (p, ç, t, k) ünlü ile başlayan bir ek aldıklarında tekrar süreksiz-yumuşak ünsüzlere (b, c, d, g) dönüşürler. Süreksiz-sert ünsüzlerin süreksiz-yumuşak ünsüzlere dönüşmesi, ulama yapılırken de uygulanır ve yazı dilinde sert olan ünsüz, ulama sonunda yumuşak ünsüz olur. (****) (**)

<u>Sözcüğün Yazılışı</u>	<u>Yazı Dilinde Kullanımı</u>	<u>Konuşurken Kullanımı</u>
Mektup	Mektup okudu	Mek-tu / bo -ku- du
Harp	Harp Okulu	Har / bo - ku-lu
Felç	Felç olmak	Fel / col -mak
Ağaç	Ağaç altı	A: / cal -tı
Kanat	Kanat açmak	Ka-na / daç -mak
Şehit	Şehit oldu	Şe-hi / dol -du
Cenk	Cenk etmek	Cen / get -mek
Ahenk	Ahenk içinde	A-hen / gi -çin-de

✓ “K” ünsüzü kalın ve ince söylemli olarak ikiye ayrılmaktadır. Bir sözcüğün sonunda “ince k” ünsüzü bulunuyor ve ardından gelen sözcük kalın bir ünlü ile başlıyorsa, ulama yapıldığında “ince k” ünsüzü de bu kalın ünlüye uyarak “kalın k” ünsüzüne dönüşür.

Örnek:

- Bir yürek adamı: Sözcüğün sonundaki “k” ünsüzü yalnız söylendiğinde incedir.
- Bir yü-re/**ka**-da-mı: Ulama yapıldığında “k” ünsüzü kalınlaşır.
- Çelik urgan: “Çelik” sözcüğü yalnız söylendiğinde “k” ünsüzü incedir.
- Çe-li / **kur**-gan: Ulama yapıldığında “k” ünsüzü kalınlaşır.

(****) Türkçe sözcüklerin sonlarında zaten (b, c, d, g) ünsüzleri bulunmadığından, (p, ç, t, k) ünsüzleri ile biten Türkçe sözcükleri ulama sırasında süreksiz-yumuşak ünsüzlere dönüştürmeyin. Yani; Açık alan, aç / **galan** olmaz.

- Büyük ayı: “Büyük” sözcüğündeki “k” ünsüzü aslında incedir.
- Bü-yü / ka-yı: Ulama sonunda “kalın a” ünlüsüne uyan “k” da kalınlaşır.

✓ Sözcük sonunda yer alan “kalın k” ünsüzü de ardından gelen sözcüğün ince ünsüzü ile benzeşerek “ince k” ünsüzüne dönüşür.

Örnek:

- Yaprak örtüsü: “Yaprak” sözcüğündeki “k” ünsüzü kalındır.
 - Yap-ra /kör-tü-sü: Ulama yapıldığında ise ardından gelen ince ünlüye uyarak o da “ince k” ünsüzüne dönüşür.
 - Yırtık elbise: “Yırtık” sözcüğündeki “k” ünsüzü kalındır.
 - Yır-tı / kel-bi-se: Kendisinden sonra gelen ince ünlüye uyarak o da inceleşir.
 - Koltuk örtüsü: “Koltuk” sözcüğü yalnız söylendiğinde “k” ünsüzü kalındır.
 - Kol-tu / kör-tü-sü: “Örtü” sözcüğündeki “ö” ince ünlüsü ile benzeşerek “ince k” olur.
- ✓ “K” ünsüzü ile ilgili bir kural da şudur: Bir sözcük “k” ünsüzü ile bitiyor ve ardından gelen sözcük “h” ünsüzü ile başlıyorsa, konuşma sırasında bu “h” ünsüzü düşer ve iki sözcük ulanarak söylenir. (*)

Örnek:

Sözcüğün Yazılışı

Konuşurken Kullanımı

Basık hava

Ba-sı / ka-va

Burçak hasadı

Bur-ça / ka-sa-dı

Büyük havuz

Bü-yü / ka-vuz

Çocuk Hastalıkları

Ço-cu / kas-ta-lık-la-rı

Erik hoşafı

E-ri / ko-şa-fı

(*) İlk sözcük ünsüzle bitip ardından gelen sözcük de ünsüzle başladığından bu uygulamadan bir ulama kuralı olarak bahsedemeyiz. Ancak konuşmada akıcılığı sağlamak için düşürülen “h” ünsüzü sayesinde sözcükler tıpkı ulama yapılmış gibi eklenerek yeni bir yapıya kavuşurlar. Birinci sözcükte vurgu yapılması gerekiyorsa sonraki sözcükteki “h” ünsüzünü de mutlaka söylemek gerektiğini ise unutmayın.

Küçük hanım

Kü-çü / ka-nım

Sıcak hamam

Sı-ca / ka-mam

Türk Hava Yolları

Tür / ka-va Yol-la-rı

✓ Türk halk şiirinde de sıklıkla karşımıza çıkan başka bir durumda ise, art arda gelen ve ilki ünlü ile bitip ikincisi de ünlü ile başlayan sözcüklerdeki iki ünlüden birinin düşürülmesi ile sözcüklerin yapılarının değişmesi sonucunda ulama yapıldığı görülür.

Örnek:

- Karacaoğlan → Karac'oğlan
- Gelmez mi ola → Gelmez m'ola
- Ne oldu → N'oldu
- Ne için → N'için
- Ne olur → N'olur

✓ Aruz vezni ile yazılan Divan Şiiri'nde de ulama (vasl) vardır.⁷⁷

Yahya Kemâl Beyatlı'nın, "Mehtap iri güller ve senin en güzel aksin" dizesindeki "güzel aksin" sözcüklerinin vezin gereği "gü-ze / lak-sin" olarak okunması gerekir.

Aruz vezni ile şiir yazarlar, kullandıkları aruz kalıbına uymak zorunda olduklarından ulamaya başvurmuşlardır. Ancak bu ulama yazıda gösterilmediğinden, hangi sözcüklerin ulandığını anlamak vezin bilmeye bağlıdır.

Aslında sadece aruz vezni ile yazılmış şiirlerde değil, nasıl yazılmış olurlarsa olsunlar (serbest, hece) bütün şiir türlerinde şiiri anlamak, durakları bilmek ve anlamını bilerek seslendirmek çok önemlidir. Sadece ulama yapmak kaygısıyla durakları atlamak ya da olur olmaz yerlerde duraklayarak şiirin bütünlüğünü bozmak şiire ve şairine saygısızlık gibi algılanacaktır. Şiir okumanız gerekiyorsa mutlaka defalarca göz gezdirin, asla hafızanıza (ezberinize) güvenerek hareket etmeyin. Yapacağınız bir tek sözcük hatta harf hatası bile kötü sonuçlara yol açabilir.

✓ Ünsüzle biten sözcükten sonra gelen ünlü başlangıçlı ikinci sözcüğün ilk hecesi vurguyu üzerine çekiyorsa ulama yapılmaz.⁷⁸

Örnek:

- Çocuklar **o**ynuyordu.

- İnsanlık **ö**ldü mü?

⁷⁷ Atilla Özkırımlı: Türk Dili ve Anlatım, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 14 / İstanbul-Eylül 2006.

⁷⁸ Eser Güler-Mehmet Hengirmen: Ses Bilimi ve Diksiyon, Engin Yayın Evi / Ankara-2005

- Bütün **annelere**. - Başından **atma**.

✓ Ulama yapılmaya uygun iki sözcük arasına virgül konulmuşsa ulama yok demektir.

Örnek:

- Aferin, adam olacak gibisin → A-fe-rin, a-da-mo-la-cak gi-bi-sin
 - Büyük, altından bir heykel → Bü-yük, al-tın-dan bir hey-kel
 - İnsan, anlaşılmaz bir varlıktır → İn-san, an-la-şıl-maz bir var-lık-tır
- ✓ Değişik (yanlış) anlaşımaların önüne geçmek için, bazı özel durumlarda ulamadan vazgeçilir ve kısa bir duraklama ile sözcüğe gerçek anlamı verilir.

Örnek:

• Balkon açıldı.	Balkon mu açıldı?	Balkona mı çıktı?
• Bardak aldı.	Bardak mı aldı?	Barda mı kaldı?
• Borç aldı	Borç mu aldı ?	Bor mu çaldı?
• İnsanlık adına	İnsanlık adına mı?	İnsanlı kadına mı?
• Kan aldı.	Kan mı aldı?	Kanal mı idi?
• Onbir inci	Onbir inci mi?	Onbirinci mi?
• Top aldı.	Top mu aldı?	Topal mı idi?
• Yunus Un Fabrikası.	Yunus Un Fabrikası mı?	Yunus'un fabrikası mı?

✓ Konuşmasına özen göstermeyen kişiler çok boğumlandırma hatası yapar ve genelde “r” ve “l” ünsüzlerini yutarlar. Dikkat edilmezse aynı hatalar ulama sırasında da ortaya çıkar.⁷⁹

✓

Örnek:

- “Bir adam nasıl olur da bunu yapar?”

Doğru Uygulama: Bi-ra-dam na-sı-lo-lur da bu-nu ya-par?

Yanlış Uygulama: Bi a-dam na-sı o-lur da bu-nu ya-par?

⁷⁹ Nüzhet Şenbay: Güzel ve Doğru Konuşma Sanatı El Kitabı, TRT Basım ve Yayın Müdürlüğü / Ankara-1991

ALİŞTIRMALAR:

Ulama, konuşmada akıcılığın sağlanması için çok önemlidir. Size anlatılan kurallara uyarak “Yürüyen Köşk” metni ile “Bağlanmayacaksın Bir Şeye, Öyle Körü Körüne” şiirini seslendirin. İlk başlarda ulama yapılacak yerleri işaretleyerek çalışın. Daha sonraları, gözünüz alıştıkça ulamaları işaret koymadan da yapabileceksiniz.

YÜRÜYEN KÖŞK

İstanbul’dan Bursa’ya yolculuk vardır. 21 Ağustos 1929 tarihinde Ertuğrul yatıyla Yalova açıklarından geçen Atatürk’ün gözüne, sahildeki ulu çınar ağacı ilişir. Kıyıda tüm zarafetiyle duran çınar ağacından etkilenen Atatürk, yatı durdurur ve botla sahile çıkar. Çınarın altında bir süre oturur. Termal’de, kendine ait olan köşkte konaklayan Atatürk, tam bu çınarın altına küçük bir ev yapılmasını ister. Tarih, 12 Eylül 1929’dur. Tam 22 gün süren inşaat bittiğinde, çınar ağacının zarif dallarının gölgesinde, ahşap, iki katlı, sevimli bir ev, yüzünü engin denize dönmüş, Ata’sını beklemeye başlar.

Atatürk’ün zihninde canlandırdığı tablo tamamlanmıştır. 13 Ekim 1919 tarihli gazetede “*Atatürk’ün Millet Çiftliği’ndeki inşa edilen köşkü bugün ikmal edildi.*” Haberi yer alır.

Mustafa Kemal Atatürk’ün sırtını yaslayarak, özel fincanında kahvesini yudumladığı çınar ağacının dalları, tam bir yıl sonra bu sevimli köşkün çatısına kadar ulaşır. Ağacın dallarının köşke zarar vermesi ihtimaline karşı kesilmesi gerektiği kendisine söylendiğinde, bir süre düşünür ve “*Ağacın dalları kesilmeyecek, köşk biraz içeri alınacak!*” diye emreder. “*Nasıl olur Paşam, bu mümkün değil!*” itirazlarına karşılık çözüm yine Atatürk’ten gelir.

Görev, İstanbul Belediyesi’ne intikal eder. Belediye Fen İşleri Yollar-Köprüler Şubesi sorumluluğu üstlenir. Ünlü bestecimiz Ferit Alnar’ın kardeşi olan, Başmühendis Ali Galip Alnar (bazı kaynaklarda Ali Nuri Alnar olarak geçer) yanına aldığı teknik elemanlarıyla Yalova’ya gelerek çalışmalara başlar.

8 Ağustos 1930 tarihinde, önce bina çerçevesindeki toprak, büyük bir dikkatle kazılıp, yapının temel seviyesine inilir. İstanbul’dan getirilen tramvay rayları döşenir. Bina, santim santim çalışılarak, yapı altına sokulan raylar üzerine oturtulur. Artık binanın raylar üzerinde kaydırılarak, ağaçtan uzaklaştırılması aşamasına gelinmiştir.

Sıcak bir yaz akşamında Atatürk ile birlikte, kardeşi Makbule Atadan, Vali vekili Muhittin Bey, Emanet Fen Müdürü Ziya Bey ve Cumhuriyet Gazetesi Başmuharriri Yunus Nadi nezaretinde bina, 4,80 metre civarında kaydırılır. Bu olağanüstü riskli iş, 10 Ağustos 1930 tarihinde tamamlanır ve ulu çınar ağacı da kesilmekten kurtulur.

Atatürk ve Yalova konusunda araştırmalar yapan araştırmacı-yazar Ahmet Akyol'a göre, köşkün yürütülmesi işlemi iki safhada yapılır. 8 Ağustos 1930 tarihinde öncelikle binanın teras bölümü (toplantı salonu olarak kullanılan, üç yanı kristal camlarla kaplı bölüm) kaydırılır. Geri kalan iki gün içerisinde de, ana binanın raylar üzerinde yürütülmesi işlemi tamamlanır.

O günden itibaren köşkün adı, "Yürüyen Köşk" olur. Atatürk bu köşke, 1930-1937 yılları arasında defalarca gidip gelir.

Köşkün kaydırılması olayı, 10 Ağustos 1930 tarihli Cumhuriyet gazetesinde şu şekilde yer alır: *"Gazi Hazretlerinin köşkü nakledildi. Gazi Hazretlerinin Yalova'daki köşkünün yürütülme ameliyesi dün muvaffakiyetle icra ve ikmal edilmiştir. Kendileri de bu ameliyeye bizzat nezaret etmişlerdir."*

Gazetede bu haberi okuyanlar, ülkenin içinde yaşadığı onca önemli mesele arasında, bu olayın o tarihte ne ifade ettiğine belki bir anlam veremediler. Belki de çınar ağacının bir metrelik dalının kesilmemesi için bir köşkün kaydırılmasını hayretle karşıladılar. Çünkü o devirde ne ozon tabakasının delinmesi vardı, ne küresel kirlilik, ne asit yağmurları, ne orman katliamı... Doğayı ve çevreyi koruma düşüncesi, dünyada hiçbir ülkenin, hiçbir devlet başkanının gündeminde yoktu. Gazi Mustafa Kemal Atatürk, sadece bir ülkenin kurtarıcısı; milletini özgürlüğe, bağımsızlığa kavuşturmak için mücadele veren asil komutanı değil, bir karış toprağını, bir tutam yeşilini bile koruyan tek liderdi.

Duvarlarında Zonaro'nun, Halil Paşa'nın tabloları bulunan sevimli köşkte her şey binanın yapısına göre inşa edilmiş ve üretilmiş. Eşyalar ergonomik, bütün takımlar, hatta fayanslar bile orijinal halde. Yerden ısıtma sistemiyle yapılmış köşkte, ahşabın yemek kokusunu çekeceği düşünülerek mutfak yapılmamış. Ancak yemek takımları son derece zarif... Dönemin batılı tarzında inşa ve tefriş edilmiş köşkün, çift banyosu var. Duşlarında ısıyı ayarlamak üzere termostati bulunuyor. Tuvalet kâğıdı bile o yıllardan kalma.

Alt katta Atatürk'ün dinlendiği kanepa, üst katta dolapta, sanki dün kullanılmışçasına duran Atatürk'ün annesinden hatıra yorganı, bir Kur'an ve tespih. Perdeler, örtüler, Ata'nın yatak odası, boş yatağı... Onun aziz hatırası önünde saygıyla eğilmek için...

İskelenin sağına kaydırılmış halde duran Yürüyen Köşk, yenilenmiş, hatıraları tazelenmiş halde ziyaretçilerini kucaklıyor. Ya ulu çınar? 105 yaşındaki çınar ağacı yıllardır hasta... Kesilmesin diye köşkün kaydırıldığı kol ise kangren olduğundan, tümörün ağaca yayılmaması için 80'li yıllarda kesilmiş. Atatürk'ün sırtını yaslayarak kahve içtiği ulu çınar "gazi" şimdi...

(TRT Televizyon Dergisi, Kasım-2007, Sayı 222, **Aynur Çelikcan**)

8) TONLAMA – ANLATIM:

Türk Dil Kurumu, "Güncel Türkçe Sözlük"⁸⁰te anlatımı; bir duyguyu, bir düşüncüyü, bir konuyu söz veya yazı ile bildirme, ifade olarak tanımlıyor.

Karşımıza çıkan metinler genelde düz yazı (nesir) ya da kafiyeli söz dizeleri (şiir-nazım) şeklindedir. Bu metinler, içerdikleri duygu ve düşünceler açısından da farklılık gösterirler. Kimileri, konuşmacının sesinin alçaklığı-yüksekliği, şiddeti, yaptığı vurgu ve ton değişiklikleri ile hayat bulurken, bazı metinleri seslendirirken bunlar gerekmez. Nasıl ki, bir matematik formülünü şiir seslendirir gibi anlatmazsak, tersini de yapmayız. Dolayısıyla bu metinlerde kullanılması gereken anlatım farklılıklarını; "ussal anlatım" ve "duygusal anlatım" olarak ayırmak mümkündür⁸¹.

Ancak anlatım çeşitlerine geçmeden önce, anlatım konusunda özel bir önemi olan tonlamayı incelemek gerekecektir.

TONLAMA:

Tümce içinde düşünce, duygu, yumuşaklık, sertlik, durgunluk, coşku gibi anlam farklılıkları yüklemek için ses yüksekliğimizi değiştiririz. Yarattığımız ses değişiklikleri tümceye ezgisel bir değer katar. Perde değişikliği, anlatılmak istenen duygu ve düşüncelere göre seslerin birbirlerinden farklı oluşmasını sağlar. Farklı ses yapılarına sahip sözcükler doğal olarak farklı seslendirilmeyi gerekli kılar. Tahsin Banguoğlu'nun

⁸⁰ Türk Dil Kurumu. Güncel Türkçe Sözlük. www.tdk.gov.tr.

⁸¹ Nüzhet Şenbay, age. s. 57 / 74.

“Türkçenin Grameri” adlı kitabında yazdığı gibi “biz her cümleyi anlamına göre adeta ayaküzeri besteleriz” Her sözcüğün kendine özgü bir tonu, yükselip alçalmada farklılıklar gösteren sesleri vardır. Ton kısaca, ses titreşimlerinin yükselip alçalmasıdır⁸². Ses titreşimleri çoğaldıkça ses tizleşir, azaldıkça pesleşir. Sözcükler üzerinde seçilen doğru tonlar, tekdüzeliği önler, konuşmaya renk katar.

Ton yazı dilinde gösterilmese (gösterilemese) de, konuşmada önemlidir. Karanlıkta, yüzünü görmediğimiz bir kişinin sesinin tonu, onun üzüntülü mü, sevinçli mi olduğunu anlamamıza yeter⁸³. Tek başına olan sözcüklerde anlamı ayıran bir özelliğe sahiptir. Ton, sese kalite kazandıran özelliktir aynı zamanda. Tını kavramıyla yakından ilgilidir. Sesinizin tınısını oturtabildiyseniz, artık kendinize özgü ses tonunuz oluşmuş demektir.

Tonlama (entonasyon) ise, sözcüklerin anlam kazanmasına veya farklı anlamlarla söylenebilmesine imkân sağlar, kulak eğitimi ile de ilgisi vardır. Sesinizle oynayarak ona bir ruh kazandırır, konuşmanızı renklendirirsiniz. Tonlama sözün anlamına, kişinin ruh durumuna, hatta karakterine göre farklılaşır. Ancak yine de anlattığınız ya da okuduğunuz konunun anlamına göre bazı tonlama kuralları vardır. Etkili bir konuşma, doğru tonlamayla mümkündür. Doğru tonlama da ancak okuma ve konuşma alıştırmalarıyla kazanılır. Sürekli doğru tonlandırılmış sözcükler dinleyip, aynen tekrarlayarak bu beceriye sahip olabilirsiniz. Genelde de vurgu hataları yapmıyorsanız, önemli tonlama sorunlarıyla karşılaşmazsınız.

Ton sözcükle, vurgu sözcük ve tümceyle, tonlama ise sadece tümceyle ilgili kavramlardır.

Tonlamada tümcenin yapısı da önemlidir. Normal tümcelerdeki tonlamayla, ünlemle biten ya da bileşik, uzun, soru ve yanıt tümcelerindeki tonlamalar başkadır. Tümcede yapılan tonlamayı, bu başlıklar nedeniyle üç başlıkta inceleyebiliriz:

1. Düz (genel)Ton
2. Yükselen Ton
3. Alçalan Ton

Bu ayırımdan, bütün tümceler yükselen bir ton ile başlayıp, alçalan bir ton ile biter sonucu çıkarılmamalıdır. Başlangıçta yükselen ya da alçalan bir ton olabileceği gibi, titreşim sabit olmadığı için hecenin tonu kaydığından tümce içinde de **yükselip-alçalan, alçalıp-yükselen tonlar** kullanılabilir. Tümce sonları ise sadece alçalan değil,

⁸² Suat Taşer. age. s. 331 / 337.

⁸³ Eser Güler-Mehmet Hengirmen. age s. 96 / 108.

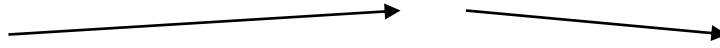
yükselen bir tonla bitebilir. Emir, soru ve ünlem tümcelerinde tonlama daha belirgin hissedilir.

- Genellikle tümcenin öznesi ile tamamlayan sözcükler çıkış tonunda, yüklem ve tamamlayan sözcükler düşüş tonundadır.
- Bilgelik her şeyi bilmek değildir, bildiklerini uygulayabilmektir ⁸⁴

- Yan tümcelerle kurulmuş bileşik tümcelerde, yan tümcelerin tonu yükselirken, temel tümcenin tonu giderek düşer.

Üniversite yaşamımızla birlikte, geleceğimizi planlarız.

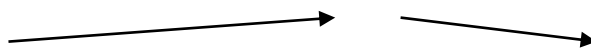
- Tümce içinde yer alan ara tümcelerden önceki bölümler çıkış tonundadır. Ara tümcelerin tonu çıkış ve düşüş arasında değişir. Tümcenin sonu ise, yüksek tondan başlayarak yavaş yavaş düşer.

Karşıdaki tepeler –ki zamanında ormandı- çarpık kentleşmeye örnektir.

- Edat, bağlaç, zarf gibi sözcüklerle başlayan tümcelerde bu sözcükler özne ile birlikte çıkış tonunda, tümleçler ise yüklemle birlikte düşüş tonundadır.

Akşam babamlarla beraber misafirlğe gittik.

- Soru tümcelerinde sadece çıkış tonu vardır.

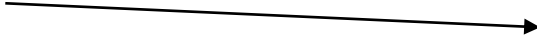
Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu nerede?

⁸⁴ Sun Tzu –M.Ö 600

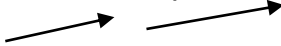
- Soru tümcelerine verilen yanıt tümceleri ise yalnızca düşüş tonundadır.

Milli savunma Bakanlığı Lojmanlarının yanında.

- Ünlem tümcelerinde de yalnızca çıkış tonu vardır.

Olamaz, hepsi kırıldı!

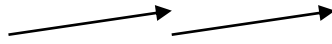

Kahretsin, yine bilemedim!

- Emir tümcelerine genelde çıkış tonu hakimdir.

Fazla ileri gitme orada kal!

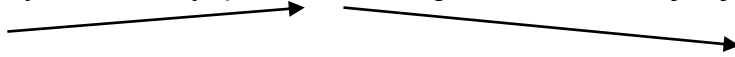

- Sigara içme.

- Uzun emir tümcelerinde ise normal tümcelerdeki kural işler.

Söylediklerimi yaparsan herhangi bir sorunla karşılaşmayız.

Bir hafta içinde bütün işleri bitir.

Emir tümcelerinde yapacağımız tonlama ile karşımızdakilerden neyi, nasıl istediğimiz, dolayısıyla yaptırım şansımız belirginleşir. Bazen sadece yükselen tonda bir emir tümcesi gerekirken, bazen de ses tonumuzun taşıyacağı rica, öğüt, dilek ifadeleri ortamı yumuşatıp, istediğimizi daha kolay elde etmemizi sağlar. Tanımadığınız kişilerden, sizden büyük insanlardan, konuklarınızdan, mikrofon başında dinleyici ya da seyircilerinizden istekte bulunurken, kullanacağınız emir tümcelerinde ses tonunuza bu açıdan da özen göstermelisiniz.

Aşağıdaki emir tümcelerini önce karşılarında belirtilen tonlamaları yaparak, sonra yüksek tonda söyleyin. Aradaki farkı hissedeceksiniz.

- Radyonuzun düğmeleriyle oynamayın. (rica)
- Bizden ayrılmayın. (dilek)
- Paranı dikkatli harca. (öğüt)
- Şampiyon alacaksın. (inanç)
- Kardeşine iyi davran. (yumuşak)

Her sözcüğün kendine özgü farklı bir titreşiminin (tonunun) olması özelliği, kullanıma göre aynı sözcükte bile ortaya çıkar. Farklı tonlarda söylendiklerinde, farklı anlamlara bürünebilir ve farklı duygular ifade edilir. Vurguyla karıştırmamamız gereken en önemli nokta şudur; **Tonlama, vurgu gibi daha baskın, belirgin söylemek değil, sözcüğü, yüklemek istediğiniz anlama uygun biçimde seslendirmektir.**

“İnanmıyorum!” sözcüğünü ele alalım. Verdiğimiz cevaplarla bu sözcüğe farklı anlamlar yükleyebiliriz:

- Üniversiteyi kazandım! → İnanmıyorum! (Sevinç, coşku, heyecan)
- Kaza yaptım!→ İnanmıyorum! (Karamsarlık, endişe)
- Seni fena döverim!→ İnanmıyorum! (Küçümseme)
- Mahkûmlar kaçtı!→ İnanmıyorum! (Öfke)

Bir başka örnek verelim:

- Keşke! (Özlem)→ Onu bir daha görebilseydim!
- Keşke! (İsrar)→ Bir daha gel!
- Keşke! (İtiraz)→ Böyle yapmamalıydın!
- Keşke! (Arzu)→ Söylemez olaydım!

Bir metni seslendirirken, doğaçlama konuşurken sesimizdeki ton değişiklikleri, tümceleri söylerken yaptığımız tonlamalar bizim anlatım tarzımızdır. Ses tonumuzu tiz, pes ya da orta perdeden kullanırken, katabildiğimiz veya katmayı tercih ettiğimiz duygular bu tarzı oluşturur. Konunun niteliğine göre sesimiz tiz perdeden çıkarken

sevinç, şaşkınlık, hiddet ifadelerini, pes perdeden çıkarken karamsarlık, acı, inanç gibi ifadeleri daha rahat belirtiriz. Orta perde, daha çok rahatlık ve durgunluk demektir. Bu sebeple özellikle mesleğe yeni başlayan spikerlerin, seslendirecekleri metinleri defalarca gözden geçirerek, gerekirse işaretler koyarak, o metinde anlatılmak istenenleri iyi kavrayabilmeleri şarttır. Ses tonunun ve tonlamanın kişilikle de yakın bir ilgisi vardır. **Coşkulu, sevinçli, mutlu, hayata ve olaylara olumlu bakan insanlar konuşmalarına farklı tonlarla renk ve uyum katarken, bunalımlı, bezgin insanlar tekdüze, sıkıcı konuşmaktan kurtulamaz.**

Yanlış tonlama, konuşmanın doğru ve güzel olmasını engeller. Bazı yanlış alışkanlıklar, sözcüklerde ve tümcelerde yapılan vurgu hataları, özentili konuşma, tonlamanın da doğru yapılamamasına ya da hiç yapılmamasına neden olur. Solunuma dikkat edilmezse, tonlama da bozulur. Konuşma hızı, tonlama konusunda önemlidir. Gereğinden hızlı veya yavaş bir tempo, tonlamanın anlamını yitirmekle kalmaz, anlaşılama, yanlış anlaşılma, dikkat dağılması gibi sorunlar doğurur. Bunun gibi sözcüklerin kesik kesik ya da yayılıp gereğinden fazla uzatılarak seslendirilmesi konuşma tartımını bozar ki tempo ve tonlama da bu kusurdan olumsuz etkilenir. Bazı konuşmacıların yaptığı gibi tümceleri sürekli yükselen tonda bitirmek ne kadar hatalı ise, düşüş tonunda sesin anlaşılır şiddette çıkmaması da bir hatadır.(Günümüzde bu tür yanlışlar sıkça yapılıyor. Dikkat edin pek çok muhabir ve spiker tümcelerin sonlarını havada bırakıyor, bir süre dinlediğinizde ne kadar rahatsızlık verici olduğunu fark edeceksiniz.) Yapacağınız seslendirme alıştırımlarında genel bir ton yakalamaya, sesinizin şiddetini bu genel ton bölgesi içinde yükseltip alçaltmaya çalışınız. Aşağıdaki tekerlemeleri verdiğimiz anlam çeşitlerini vurgulayarak okumaya çalışalım:

- **Hayretle**
- **Öfkeyle**
- **Coşkuyla**
- **Sevgiyle,**
- **Dedikodu yapar gibi**
- **Küçümseyerek**
- **Doğal bir sesle**

—Karizmatik karikatürcü Kerim, karma sergideki karışıklığı, karşısındaki Kıbrıs'lı kardeşi Kemal'e kızgınlıkla anlatırken, konuya kulak kabartarak kıkırdayan kızın kırmızı kıyafeti, kibirli kişilerce kokoşluk olarak nitelendirildi.

—Vedat'ı caddede durdurdum da dedim ki, “Şu dâr-ı dünyada delillerle dertli dedeler için didindin durdun da kendi derdini döküp dereden tepeden dört çift lakırdı edecek bir hemderdi neden bulamadın?

9) ANLATIM:

➤ Ussal Anlatım.

Duygusal ifadelerin sese yansıtılmadan, genelde orta ton kullanarak yapılan anlatım biçimidir. Ancak bu söylenenlerden, ussal anlatımda ses değişimleri, ton ve tonlama hiç yapılmaz, ortaya can sıkıcı, tekdüze bir konuşma çıkar sonucuna ulaşılmamalıdır. Sözcük ve tümce vurgularına dikkat etmek, ses bükümünün⁸⁵ başlangıcı sayılan tonlamaya özen göstermek ve durakları yani söz noktalamalarını yerinde uygulamak ussal anlatımda yeterlidir. Bu anlatım tarzında sadece duygusal çıkışlara ver verilmez. Vurgu ve tonlama, abartmadan kullanılır, çok az değişen bir tempo uygulanır. Ussal anlatıma en iyi örnek, radyo ve televizyon haberleridir. Radyo ve televizyonda haber okuyan spiker, gelişmeleri sadece tarafsız bir şekilde aktarmakla yükümlü olduğunu unutmamalıdır. Özellikle siyasi haberlerde yapılacak sevinç, coşku, onaylama, reddetme ya da küçümseme gibi tonlamalar, dinleyici gözünde tarafsızlığın ve inandırıcılığın yitirilmesine neden olur.

Bu tür anlatım biçiminde de tonlama kişiseldir. Başkalarını taklit edip, onların konuşma tarzlarına özenirseniz doğallığınızı kaybedersiniz.

Ussal anlatımda genellikle bildirim tümceleri kullanılır. Bu tümceler yapıları gereği bir düşüncüyü tam olarak anlattıklarından nokta ile sonlanırlar. Biz de tonlamada yapacağımız değişiklikle tümcenin sona erip başka bir tümceye geçildiğini hissettiririz. Soluk yetersizliği veya sesi özensiz kullanıp bitirişe dikkat etmemek gibi nedenlerle tümce sonları iyi duyurulamazsa, bu tip kurallı tümcelerde anlamın belirtilememesi tehlikesi doğar.

Bildirim tümceleri genellikle çıkış tonundan iniş tonuna doğrudur.

⁸⁵ Ses Bükümü: Bir konuşma tümcesinde müzik notalarının kullanılması, ses tavrının ve uzamının değişmesi.

—Yeni dönem milletvekilleri törenle ant içti.

— Hava sıcaklığı artıyor.

Koşullu bileşik tümcelerde, yan tümce, temel tümceye dikkat çeker ve anlam temel tümcede tamamlanır. Sesi tonu yan tümcenin sonuna kadar yükselip sonra alçalır.

—Yetkililer yeni bir sorun olmazsa, İran doğalgazının bugün geleceğini belirttiler.

—Başkan Obama kabul ederse, milletvekilleri Beyaz Saray'a da gidecek.

—Söz konusu vatansa, gerisi teferruattır.

Tümcenin uzun olması durumunda, anlatılanların daha bitmediğini belirtmek için, kısa duraklarla ve tonun aralarda fazla değişmeden sürdürülmesiyle konuşmaya devam edilir.

—Ekonomideki başlıca sorunların yüksek enflasyon, kayıt dışılık, artan cari açık, istihdam azlığı ve düşük verimlilik olduğu vurgulandı.

— Avrupa Birliği'ne üye olduğumuzda, sadece ekonomide değil, hukukta, eğitimde, sağlıkta, sosyal haklar konusunda da gelişme kaydedeceğiz.

➤ Duygusal Anlatım.

Bir konuşmanın, seslendirilen bir metnin sevinçli, kederli, komik, trajik, eğlenceli ya da hüzünlü oluşu duygusal anlatımla belirtilir. Ses tonumuzla ve tümce üzerinde

yapacağımız tonlamalarla; sevgi, şefkat, özlem, sevinç, üzüntü, umut, sitem, korku, öfke, kıskançlık, yalvarma, acıma, başkaldırma, boyun eğme, şüphe gibi onlarca değişik duyguyu ifade edebiliriz.

Gündelik konuşma sırasında duygusal anlatım aynı zamanda o andaki ruh durumumuzu da dışa yansıtır. İnsanlar, mutlu mu, üzüntülü mü, öfkeli mi olduğumuzu sesimizden anlayabilirler. Burada –rol yapmıyorsak eğer- aynı zamanda bir doğallık söz konusudur. İş gereği yapılan seslendirmelerde özellikle tiyatro sanatçıları ve spikerler de duygusal anlatıma başvururlar. Önemli olan, istenilen duyguyu doğallıktan uzaklaşmadan aktarabilmektir.

Duygusal anlatım türünde sesimizin bütün özelliklerini ama genellikle tiz ve pes tonlarını kullanırız. (Çok tiz perdelere çıkmak, tiz tonda fazla kalmak, sesi yoracağı için önerilmez). Kahramanlık hikâyelerinin, şiirlerin, dramatik metinlerin, radyo programlarının içerdikleri duygu ve düşünceler bu sayede anlamlandırılırlar. Çoşkulu, neşeli bir anlatımda tiz ve kuvvetli bir ses kullanırken, kahramanlık ya da hüznü anlatım ya da metinlerde pes ve ağır tempolu bir ses gerekebilir.

Ussal anlatımda karşımıza daha çok bildirim tümcelerinin çıkmasına karşılık, duygusal anlatımda her tür tümce kullanılır. Seslendireceğimiz metinde ya da yapacağımız konuşmada farklı duygular olabileceği için, bir tondan diğer tona rahatlıkla geçebilmeyi de başarabilmeliyiz. **Geçki**, konuşmaya akıcılık sağlar, tekdüzelikten kurtarır. Tümcenin niteliğine göre ses tonunuzda yapacağınız ayarlamalar, işinizi kolaylaştıracaktır.

Bazı farklı duyguları sesimizle vermeye çalışalım:

- Sevgi: Evlatlarım, hepinizi çok seviyorum.
- Aşk: Seni görmeden yapamıyorum.
- Tehdit: Buradan bir daha geçersen ayaklarını kırarım!
- Emir: Çöpleri ortadan kaldır.
- İkiyüzlülük: Şimdi senin ne kadar iyi bir insan olduğunu konuşuyorduk.
- İsyan: Bula bula beni mi buldun Allah'ım!
- Özlem: İstanbul burnumda tütüyor.
- Üzüntü: Bizimkiler maçı kaybetmiş.
- Umut: Belki bu kış çok kar yağar.
- Sitem: Artık selam bile vermiyorsun.

- Şüphe: Borcuna sadık mıdır acaba?
- Hoşgörü: İsteyerek gecikmediğini biliyorum.
- Küçümseme: Arabayı sen mi onaracaksın?
- Öfke: Şu düştüğümüz hâle bak!
- Soru: Su sıcak mı?
- Merak: Çok mu zenginlermiş?
- Güven: Param yetmezse babamdan alırım.
- İddia: En az iki sıfır kazanırsı diyorum!
- Korku: Arabayı bizim çarptığımız ya anlaşılırsa!
- Kıskançlık: Düğünü de otelde yapmışlar!
- Nefret: Adını bile duymak istemiyorum, bana ondan bahsetme!
- Bencillik: Gemisini kurtaran kaptan!
- İnkâr: Adresini bile bilmiyorum!

ALİŞTİRMA:

Duygusal anlatım, ton ve tonlama konusunda öğrendiklerinizi aşağıdaki metinde uygulayınız.

MODERN ZAMANLAR⁸⁶

Altmışlı yıllar romantizmiyle, yetmişli yıllar özgür ruhuyla tanındı. Seksenlere kalansa, kimsenin beğenmediği modası, para bağımlılığı ve bencil zihniyeti idi.

Seksenler... Hepimizin dudak büktüğü, zevksiz bulduğu; teknolojinin Atari bilgisayar oyunları, modanın vatkalı omuzlar sayıldığı yıllar... Sanki üstünden yüz yıl geçmiş gibi gelen, bu arada çok geliştiğimiz, çok öğrendiğimiz, çok olgunlaştığımız yıllar. Belki çocuktunuz, belki genç. Belki yeni evlenmişsiniz, belki de işe yeni girmişsiniz. Ama mutlaka ya aslan yelesiydi saçlarınız ya da vatkalıydı omuzlarınız...

Seksenlere mutlaka bir yerlerinden katıldınız...

İster beğenin ister beğenmeyin, şimdi neyse, bu seksenlerde yaşadıklarımız sayesinde biraz da. Eğer siyah-beyaz televizyonun başında Eurovizyon oylamasına ağlamaklı gözlerle bakmasaydık, yıllar sonra birinci oluşumuza bu kadar sevinebilir miydik? Eğer Adile Teyze'nin adımızı ekrandan söylemesini heyecanla beklemeseydik,

⁸⁶ **Burçe Bahadır**, TRT Ankara Radyosu Yapımcısı. Modern Zamanlar, Radyo-1, 2008.

“herıld yani” demenin mutlak bir ifade içerdığını bilmeseydik, Voltran’ı oluşturmayı beceremeseydik, Barış Manço’nun *“Arabada nerede oturuyorsun bakim, arkada di mi?”* dediğini hiç duymasaydık, gazoz kapaklarını para niyetine kullanıp arka bahçede köhne lunaparklar kurmasaydık, şimdiki biz olabilir miydik?

Seksenlerin başında çocuklar henüz bilgisayarın başına, ellerinde hamburgerlerle oturmamıştı. Gezmeye, yanlarında büyüklerle alışveriş merkezlerine değil, ellerinde topla apartmanın arkasındaki boş arsaya giderlerdi. Gazoz şişelerinden depozito toplar, sonra da bakkal amcada hovardalık ederlerdi. Bakkal amcanın tam arkasındaki duvarda, veresiye verenle vermeyen arasındaki farkı gösteren bir resim olurdu. Veresiye veren bakkal zayıf ve fakir, vermeyense şişman ve zengindi. Ve nedense, yüzünde JR vari bir gülümseme olurdu. Buna rağmen her bakkal amcanın bir de veresiyeleri yazdığı bir defteri vardı. Mehmet Bey otuz lira, Fatma teyze kırk lira, yan apartmandaki beyaz saçlı bey yirmi beş lira... Borçluya isim sormak ayıp, ismini bile henüz bilmediğiniz birine mal vermemek daha da ayıptı. Henüz kredi kartları, banka taksitleri, büyük marketler yoktu. Sadece dostlar, ahabplar ve komşular vardı.

Her Pazar banyo günüydü. “Duş almak” henüz dilimize yerleşmemiş, banyo jelleri banyomuza girmemişti. Anneler, bir haftanın kirini, çocukları beyaz sabunlarla çitileyerek çıkarırlardı. Banyo kelimesi çocuklar için kâbusla eş anlamlıydı. Bir yandan da ütü yapan annenin sinirleri burnunda olur, baba radyodan maç dinler, evin içinde ütünün bıraktığı o tuhaf koku olurdu. Evin çocuğu bahçeye çıkmak ister, ama yıkandığı için, bu isteğini annesine söylemeye bile cesaret edemezdi. O zamanın anneleri, şimdikiler gibi çocuğumun psikolojisi bozulur diye haddinden fazla endişelenmezlerdi. Ağaca çıkmak isteyen çocuğu hiperaktif, zekice bir söz söyleyeni üstün zekâlı sanmazlardı. Nasıl kızacaklarını psikiyatra danışmaz, ellerindeki terliği çocuğun kafasına indirir, hemen oracıkta rahatlarlardı. Çocuk da, annesinin sinirini bahane edip bahçeye kaçar, akşama kadar oynar, sonra da perişan ama mutlu bir şekilde evine dönerdi. Sabah, olanları kimse hatırlamaz, bir dahaki terlik krizine kadar barış ilan edilirdi.

Seksenlerin çocukları brokoli yerine ıspanakla büyüdü. Sonradan çok da fazla bir demir ihtiva etmediği anlaşılan ıspanak, en popüler sebze idi. Temel Reis bir kutu ıspanağı ağzına boşaltır, sonra da gider sevgilisi Safinaz’ı Kabasakal’ın elinden kurtarırdı. ıspanakla güçlenen Temel Reis’in ağzından puro düşmezdi. Ve kimse de *“ne işi var puronun bir çizgi filmde?”* diye sormazdı. Sigaranın zararları bu kadar bilinmez, çocukların yanında fosur fosur içilirdi. Salondaki orta sehpanın üzerinde

kristal bir çanak olur, bütün sigaralar içine doldurulurdu. eşit bolluğu ev sahibinin cömertliğini ve tabii ki maddi durumunu belirlerdi. Seksenlerin bütün çocukları ilk sigarayı uzaklarda değil, evlerindeki o kristal anaktan alıp denemiştir.

Seksenlerde mail atmak, internete girmek, facebook'ta ilkokul arkadaşını bulmak mümkün değildi henüz. Ama mektup arkadaşları vardı seksenlerin. Dünyanın başka bir ucunda yaşayan mektup arkadaşıyla aylarca mektuplaşılır, sonra resmi istenir ve sonunda da hep hayal kırıklığına uğranılırdı. Ama yine de her mektupta Türkiye'nin ne kadar güzel bir ülke olduğundan bahsedilir, mektup arkadaşı illa ki buraya davet edilirdi. Yıllar sonra –her sene patlaması beklenen- turizm, bu davetlerden ne kadar etkilendi bilinmez ama dünya üzerinde Türkiye manzaralı pek çok kartın dolaşmasına katkısı olmuştur en azından.

Anket defterleri doldurulurdu. Aslında yetmişlerden ve hatta atmişlardan devrolan bu alışkanlık, seksenlerde birazcık alayla karşılanmaya başlamıştı. Artık son moda olan gençler, bu anket defterlerini espri ile karışık doldurur, pek de ciddiye almıyormuş gibi yaparlardı. Kızlar permalı saçları, erkekler ise dirseklerine kadar sıvanmış ceketleriyle, bu defteri bıyık altından gülerek doldururdu. şalvar pantolonlar giyilir, beyaz spor ayakkabıların dilleri dışarıya çıkarılır, kazaklar pantolon içine sokulur ama anket defterleri demode bulunurdu.

Petrolün gücü ve biraz da o yıllarda yaşanan petrol krizi, müzik dünyasını fazlasıyla etkilemiş olmalı ki, milli bayramlar ve maçlardan sonra bizi en fazla bir araya getiren kültür olayı Eurovizyon'da, Ajda Pekkan "Petrol" şarkısıyla temsil etmeye karar verdi ülkemizi. Ondokuz lke arasından sadece onbeşinci olabildik. Türkiye'nin sperstarı, en Avrupai sanatçısı Ajda Pekkan ve tabii ki tüm Türkiye bu başarısızlığı uzun süre hazmedemedi. Türkiye, o günden sonra birincilik hayalini gerçekleştirebilmek için tam yirmi üç yıl bekleyecek ve birinciliğe belki de Sertap Erener'in kendisinden bile daha çok sevinecekti. Ne de olsa yıllarca televizyon başında, elleri çenesinde, özgün bir yüzle oylama sonucunu biz beklemiştik. Her hezimetin sonunda, müziğe politika karıştırıldığı için, söylene söylene uyumaya biz gitmiştik. Eee, sabahlara kadar eğlenmeyi de çoktan hak etmiştik...

...Bu programda sadece maziyi yd etmeyeceğiz. Seksenli yıllardan bu güne gelene kadar, son yirmi beş yılda toplumca nasıl bir değişim geçirdiğimizi, nerelerde hata yaptiğımızı, hangi hataları hl tekrarladığımızı, bu değişim sürecini nasıl atlattığımızı, gündelik hayatta, sanatta, ekonomide ve popüler kültürde neleri başardığımızı, nelerde sınıfta kaldığımızı konuşacağız...

... Şimdilik seksenli yıllarda kalabildiğiniz kadar kalın. Haftaya aynı saatte buluşmak üzere(*)

10) KONUŞMA HIZI

Konuşma hızı diksiyon sanatında ayrı bir önem taşır. Hangi anlatım biçimini kullanırsak kullanalım, söylediklerimizin dinleyicilerce anlaşılabilmesi için takip edilebilir hızda olması gerekmektedir.

Dakikada 125 ile 175 sözcük kullanarak konuşmak, kabul edilebilir hızdır. Bu hızın altına düşülürse konuşma tekdüze ve can sıkıcı bir hâl almaya başlar. Dakikada 175 sözcükten fazla söylemek, konuşmayı takip etmeyi güçleştirir.(Ortalama olarak verilen bu sayıların kişiye göre değiştiği unutulmamalıdır) Sözcükleri anlaşılabilir biçimde, hızla art arda sıralamak, yanlış ulamalarla söyleyeceklerimizi bir an önce bitirmek istiyormuş gibi konuşmak hatalıdır.

Konuşmanın aşırı hızlı ya da yavaş olması kişilikle de ilgili olabilir. Yorgunluk ve heyecan konuşma hızını etkiler. Aşırı çekingen, sıkıntılı kişilerin konuşması ağır bir tempoda iken, hareketli ve heyecanlı kişiler algılanması zor bir tempoda aşırı hızlı konuşurlar.

Konuşma hızı da kişiden kişiye değişse bile, doğru ve güzel konuşmada dakikada 125–175 sözcük aralığı genel geçer kuraldır. Bu aralıkta kalabilmek için, hece uzunluğu ve susku (duraklama) konularına dikkat etmek gereklidir.⁸⁷

Hece Uzunluğu

Bir ünlünün söylenmesi sırasında geçen süre, o hecenin uzunluğunu belirtir. Ünlüler çıkarılırken sözcüğü yanlış bilmekten kaynaklanan kısa ya da uzun söyleyiş konuşma hızını etkiler. Bu nedenle kullandığımız sözcüklerin doğru söylenişlerini bilmek zorundayız.

Daha önce belirtildiği gibi Türkçe sözcüklerde uzun ünlü bulunmuyordu². Yabancı dillerden Türkçeye geçen bu ünlülerin söyleniş özelliklerine gereken özeni

⁸⁷Suat Taşer, a.g.e, s. 139-142; Emin Özdemir, a.g.e. Sayfa: 176-177; Eser Güler/Mehmet Hengirmen, a.g.e. s. 108-110, 126-130.

² Bakınız, Bölüm 3

göstermemiz, aynı zamanda yanlış kullanımdan doğabilecek yanlış anlaşılmaların da önüne geçecektir.

- adet: tane

- âdet: görenek

- hala: babanın kız kardeşi

- hâlâ: şimdiye kadar, henüz

Türkçede ünlülerin uzun söylenmesi, iç ve son seste bulunan (ğ) ünsüzü nedeniyle de olabiliyordu³.

- dağ = da:

-yiğit = yi:t

-yağmur = ya:mur

Susku (Duraklama)

Susku, sözcükler arasında zaman zaman yaptığımız duraklamalardır. Ancak bu duraklamalar, bilinçli verilen çok kısa susma aralarıdır. Tereddütten, söyleyecek söz bulamamaktan kaynaklanmazlar. Dinleyicilere düşünme fırsatı vermek, vurgu yapmak, coşku yaratmak, tepki ölçmek gibi çeşitli nedenlerle yaptığımız bu duraklamaların süresi, konuşma hızı üzerinde önemli bir etkidir. Gereksiz, sık yapılan suskular konuşmayı yavaşlatır, hiç suskusuz yapılan konuşmalarsa (soluk almadan konuşmak) çoğunlukla anlaşılmaz olur.

Bir metin seslendirilirken genellikle yazıda kullanılan noktalama işaretleri, yapılacak duraklamalar için yol gösterici olabilir. Noktadan sonra durulur. Paragraf değişimlerinde de durmak gerekir. Virgüller kısa duraklamalar için uygun olsa da, bazen konuşmanın akışı, her virgülden sonra duraklamayı gerektirmeyebilir. Hiç noktalama işaretinin olmadığı bir yerde ise, anlamda bir bozulma olmayacaksa vurgu amacı ile duraklama yapılabilir. Önemli olan, konuşmanın akışını ve genel tempoyu bozmamaktır. Bir metin içinde gizlenmiş, noktalama işaretinin olmadığı durak yerlerini bulabilmek için uzun bir süreye ve bıkmadan yapılacak seslendirme çalışmalarına ihtiyaç vardır. Göz hafızanız geliştiğinde, alt alta en az üç satırı görebiliyor hâle geldiğinizde, bu durak yerlerini rahatlıkla bulabileceksiniz. Susku aynı zamanda soluk almak için iyi bir fırsattır. Özellikle uzun seslendirmelerde solunum eksikliğinden kaynaklanan ses yorulmalarının ve tempo bozulmalarının önüne geçer. Bir anlamda soluk (ya da konuşma) noktalaması diyebileceğimiz bu tür suskular, vurgu ve tonlama kadar, konuşma hızını da etkilerler. Çok hızlı konuşan kişiler, soluk noktalamasına dikkat ederlerse, hızlarını düşürebildiklerini görecektir.

Peki, nerelerde durulur?

³ Bakınız, Bölüm 3

- Noktadan sonra:
Şimdi bir reklâm dinleyeceksiniz./
- Ara sözler ve ara tümcelerden önce ve sonra:
O kadar güzeldi ki, / *karşınızda bir melek duruyor zannederdiniz,*/ yüzüne bakamazdınız.
- Sorular ve yanıtları arasında:
Karnın aç mı? / Evet.
- Önemli bir olayı belirtmeden önce ve sonra:
Türkiye Büyük Millet Meclisinden yapılan açıklamada / 1918 olayları konusunda Fransa'nın tutumu / sert bir dille kınandı.
- Özellikle vurgulanmak istenen sözlerden önce ve sonra:
Şunu bil ki / seni çok seviyorum.
- Karşıt ifadeler vurgulanırken:
Acısıyla / tatlısıyla / bir yılı daha geride bıraktık.
- Başkalarına ait sözlerle başlanırken ve bitiminde:
Ulu önder / *Bağımsızlık benim karakterimdir* / diyordu.
- “ve” bağlacı nokta yerini tuttuğu ya da kendisinden sonra gelen sözcüklerin anlamını güçlendirdiği zaman:
 - ✓ Soğuktu / ve yağmur çiseliyordu. (Engin Ayça filmi)
 - ✓ Hiç çalışmıyordu / ve sınıfta kaldı.
- İki tümceyi birbirine bağlayan, bağlaç niteliği taşıyan ifadelerden önce:
Çok sinirlisin / onun için sevilmiyorsun.
- Bu ifadeler tümce başında yer alıyorsa, duraklama sözcükten sonra yapılır:
Böylece / bir programın daha sonuna geldik.
- Ünlem ifade eden sözcüklerden ve ünlem tümcelerinden sonra:
 - ✓ Aman Allah'ım! / bu ne güzellik?
 - ✓ Konuşmayacaksın! / Sana son uyarım bu! / Bir daha o adamla / konuşmayacaksın! /

Bazı metinler (haberler, gerilim içeren romanlar, hafif metinler) daha hızlı seslendirilebilir. Örneğin radyoda normal haber okuyuş hızı dakikada 110 – 130 sözcüktür. Bu diğer konuşmalardan daha hızlıdır. Haberin hızı birazda verilen habere göre değişir. Her durumda haberler açık, tarafsız, emin ve kesin bir ses tonu ile verilmelidir. Aslında konuşma hızında iki etken vardır. Birincisi dakikada söylenen

sözcük sayısı, ikincisi sözcüklerin teker teker söyleniş hızıdır.⁴ Bazı programlarda (pop müzik, eğlence, yarışma, magazin) daha hızlı konuşmak gerekebilir. Ama 125–175 sayıları akıldan çıkarılmadan... Konuşma hızında duygu ve düşüncelere bağlı olarak, zaman zaman yapılacak değişiklikler dinleyici ilgisinin diri tutulmasını sağlar.

Konuşurken asla, “eee”, “hımm”, “ııı” gibi anlamsız sesler çıkarmayın. Bu seslerin konuşma hızınızı düşürmesi bir yana, sadece konuşmanızın çirkinleşmesine yol açacağını unutmayın. Çevredekiler uyarmadığı için küçük yaşlarda edinilen bu kötü alışkanlığın giderilmesinde de onlar yardımcı olacaklardır. Eğer böyle bir alışkanlığınız varsa, ailenizden ve yakın arkadaşlarınızdan sizi uyarmalarını isteyin. Her “eee” ya da “ııı” dediğinizde uyarılırsanız ve siz de bu anlamsız sesleri kullanmamaya özel bir çaba harcarsanız, kurtulursunuz.

Konuşmanız normal sınırların çok üzerinde hızlı ise, önce kısa metinler hazırlayın. Sonra da bu metinlerdeki ünlülerin, hecelerin ve sözcüklerin söyleniş sürelerini (sesteş sözcüklere dikkat) uzatarak, durakların sayısını ve süresini arttırarak konuşma hızınızı düşürmeye çalışın. Konuşmanız normal sınırların altında yavaşsa bu tekniğin tersini uygulamak işinize yarayacaktır.

11) YERLEŞİK YANLIŞLAR

YANLIŞ	DOĞRU
Abidinpaşa	A:bidinpaşa (a, uzun)
Acenta	Acente
Afaroż	Aforoz
Ahçı	Aşçı
Aka:binde (yanlış kullanımda a, uzun)	Akabinde
Akapunktur	Akupunktur
Akra:ba (yanlış kullanımda a, uzun)	Akraba: (doğru kullanımda son a uzun)
Allerji	Alerji
Alfa:be (yanlış kullanımda a, uzun)	Alfabe
Antireman	Antrenman
Aptes	Abdest
A:sa: (yanlış kullanımda her iki a da uzun)	Asa: (doğru kullanımda ilk a kısa, ikinci a uzun)

⁴ TRT Radyo Dairesi Başkanlığı, Spikerin El Kitabı.

Asvalt	Asfalt
Aşiret	Aşı:ret (doğru kullanımda i, uzun)
Ateşe	Ataşe
Ava:ne (yanlış kullanımda ikinci a, uzun)	Avene
Ayriyeten	Ayrıca
Azeri	A:zeri: (doğru kullanımda a ve i, uzun)
Azerbeycan	A:zerbaycan
Bandrol (yanlış kullanımda l, kalın)	Bandrol (doğru kullanımda l, ince)
Bakaya	Baka:ya: (ikinci ve üçüncü a, uzun)
Ba:kiye (yanlış kullanımda a, uzun)	Bakiye
Biça:re (yanlış kullanımda yalnızca a, uzun)	Bi:ça:re (i ve a uzun)
Büsküvü	Bisküvi
Bitap	Bi:tap (doğru kullanımda i, uzun)
Coğrafi	Coğra:fi: (doğru kullanımda a ve i uzun)
Cumuriyet	Cumhu:riyet (u, uzun. H ünsüzüne dikkat!)
Çikolata	Çikolata
Çinekop	Çinakop
Defi:le (yanlış kullanımda i, uzun)	Defile
Demegoji	Demagoji
Dekarasyon / Dekoratör	Dekorasyon / Dekoratör
Döküman	Doküman
Dinazor	Dinozor
Dolayısıyle	Dolayısıyla
Deprasyon	Depresyon
Dakka	Dakika
Deplasman (yanlış kullanımda l, kalın)	Deplasman (doğru kullanımda l, ince)
Develüasyon	Devalüasyon
Dinayet(işleri)	Diya:net(işleri) (doğru kullanımda a, uzun)
Eşkal (yanlış kullanımda k, kalın)	Eşkâ:l (doğru kullanımda a uzun, k ince okunur)
Eksoz	Egzoz
Etejer	Etajer

Eşkiya	Eşkiya: (doğru kullanımda k kalın, a uzun)
Ermeni: (yanlış kullanımda i uzun)	Ermeni (doğru kullanımda i kısa)
Eninde sonunda	Önünde sonunda
Erezyon	Erozyon
(Devlet) Erkanı (yanlış kullanımda k, kalın)	(Devlet) Erkâ: nı (k ince, a uzun)
Ensütü / Enstütü	Enstitü
Entellektüel	Entelektüel
Eşortman	Eşofman
Fa:riza (yanlış kullanımda a, uzun)	Fari:za (doğru kullanımda i uzun)
Fi:rar etmek (yanlış kullanımda i, uzun)	Fira:r etmek (doğru kullanımda a, uzun)
Gaza:bı (yanlış kullanımda a, uzun)	Gazabı (doğru kullanımda a, kısa)
Ga:liz (yanlış kullanımda a, uzun)	Gali:z (doğru kullanımda i, uzun)
Gaste	Gazete
Gırvat	Kravat
Güpür	Gipür
Ha:kem (yanlış kullanımda a, uzun)	Hakem (doğru kullanımda a, kısa)
Hacettepe	Ha:cettepe (doğru kullanımda a, uzun)
Herkez	Herkes
Hi:be (yanlış kullanımda i, uzun)	Hibe (doğru kullanımda i ,kısa)
Hipodrum	Hipodrom
Hoporlör	Hoparlör

İka:met (yanlış kullanımda k ince)	İka:met (doğru kullanımda k, kalın)
İnsiyatif	İnisiyatif
Kampüs	Kampus
Kaporo - Kaparo	Kapora
Kareograf	Koreograf
Karakter	Karakter
Kazaza:de	Kazazede
Kelli felli	Kerli ferli
Küpür	Kupür

Küvez	Kuvöz
La:kap (yanlış kullanımda ilk a, uzun)	Lakap
Li:san (yanlış kullanımda i, uzun)	Lisan (doğru kullanımda i, kısa)
(Mali) portre	(Mali) porte
Ma:rul (yanlış kullanımda a, uzun)	Marul (doğru kullanımda a, kısa)
Menapoz	Menopoz
Mütevazi (paralel anlamında kullanılırsa doğru)	Mütevazı
Mi:zah (yanlış kullanımda i, uzun)	Mizah
Mütayit	Müteahhit
Nema	Nema: (doğru kullanımda a, uzun)
Nekahat	Neka:het
Ötenazi	Ötanazi
Panaroma	Panorama
Parlemento	Parlamento
Pila:ki (yanlış kullanımda a, uzun)	Pilaki (doğru kullanımda a, kısa)
Proğram	Program
Rakım (yanlış kullanımda a, kısa)	Ra:kım (doğru kullanımda a, uzun)
Ra:kip (yanlış kullanımda a, uzun)	Rakip (doğru kullanımda a, kısa)
Rakkam	Rakam
Romork / Romörk / Remork	Römork
Röpörtaj	Röportaj
Sezeryan	Sezaryen
Sait Faik (Faik'in a'sı kısa)	Sait Fa:ik (doğru kullanımda a, uzun)
Sipiker	Spi:ker
Şarz	Şarj
Şevkat	Şefkat
Şöför	Şoför

Ta:rikat (yanlış kullanımda a, uzun)	Tari:kat (doğru kullanımda i, uzun)
Taşaron	Taşeron
Ünüverste / Üniverste	Üniversite

Veleybol	Voleybol
Ya:rın (yanlış kullanımda a, uzun)	Yarın
Yara:rı (yanlış kullanımda ikinci a, uzun)	Yararı (doğru kullanımda bütün a'lar kısa)
Zara: rı (yanlış kullanımda ikinci a, uzun)	Zararı (doğru kullanımda bütün a'lar kısa)
Zerafet	Zarafet

“Günlük hayatta sıkça karşılaşılan hatalardan derlenmiştir.”

NOT: Gerek Türk Dil Kurumu gerekse konuyla ilgili bazı kuruluşlar “kampus-kampüs/Kaparo-Kapora/kerli ferli-kelli fellî/Pilaki-Pıla:ki” örneklerinde olduğu gibi daha önce doğru kabul ettikleri söylemleri değiştirmişlerdir. Bu ve benzeri sözcüklerde gelecekte yine değişiklik yapılırsa ortaya çıkacak kavram karışıklığına bir yanıt bulamadık.